

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

RASA BURBAITĖ
Intelektinės nuosavybės teisės studijų programa 62401S101

AUTORIAUS TEISIŲ Į LITERATŪROS, MENO IR MOKSLO KŪRINIUS
SANTYKIS SU VISUOMENĖS NARIŲ TEISE Į INFORMACIJĄ
Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
doc. dr. J. Usonienė

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
1. AUTORIAUS TEISIŲ, VISUOMENĖS NARIŲ TEISĖS Į INFORMACIJĄ, ŠIŲ TEISIŲ SANTYKIO SAMPRATOS	5
1. 1. Autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius samprata	5
1. 2. Visuomenės narių teisės į informaciją samprata	11
1. 3. Autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius konflikto su visuomenės narių teise į informaciją sampratos	14
2. PUSIAUSVYROS TARP AUTORIAUS TEISIŲ IR VISUOMENĖS NARIŲ TEISĖS Į INFORMACIJĄ UŽTIKRINIMO ELEMENTAI	24
2. 1. Idėjos išraiška	24
2. 2. Autorių teisių galiojimo terminai	29
2. 3. Autorių teisių išimtys	32
2. 3. 1. Visuomenės teisė į informaciją ir <i>fair use</i> doktrina JAV	36
2. 3. 2. Visuomenės teisė į informaciją ir <i>fair dealing</i> doktrina Didžiojoje Britanijoje	41
2. 3. 3. Autorių teisių išimtys – teisės į informaciją užtikrinimo garantas Lietuvoje	47
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57
SANTRAUKA	60
SUMMARY	61

IVADAS

Šiandien dauguma mūsų kasdienių veiklų yra vienaip ar kitaip susijusios su literatūros, meno ir mokslo kūriniais: laikraščių, elektroninio pašto skaitymas, naudojimas internetu, muzikos, radijo klausymasis, televizijos žiūrėjimas ir kt., todėl originalūs autorių kūrybinės veiklos rezultatai, įgiję objektyvią išraišką, tampa vis aktualesniu veiksnium, savotiška varomąja jėga šių dienų visuomenėje. Minėtose kasdienėse situacijose susiduriame su dviem interesais: visuomenės ir kūrinių autorių. Autorių teisė autoriui suteikia išimtinę teisę laisvai disponuoti kūriniumi ir gauti už jį atlyginimą. Akcentuotina, kad kiekvieną autorių teisių saugomą kūrinį sudaro tam tikra informacija bei idėjos. Šiuolaikinėje visuomenėje informacija yra natūralus žmogaus poreikis, jo žinojimo matas. Ji šalina nežinojimą, daro žmogaus elgesį prasmingą, skatina kūrybą, todėl visuomenės narių teisė į informaciją įtvirtinta tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu. Kadangi autorių teisės autoriui suteikia išimtinę teisę į jo sukurtą kūrinį, jis gali neleisti kitiems asmenims susipažinti su kūriniumi. Taigi susiduriame su visuomenės narių teisės į informaciją ir autorių teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius kolizija.

Kaip gi tinkamai užtikrinti visuomenės narių teisę į informaciją ir autoriaus teises į literatūros, meno ar mokslo kūrinius? Visų pirma, nei autoriaus teisės, nei visuomenės narių teisė į informaciją negali būti absoliučios. Jei autoriaus teises pripažinsime absoliučiomis, tai visuomenė gali netekti galimybės pasinaudoti autoriaus kūriniais be jo leidimo net asmeniniais tikslais ir nesiekiant komercinės naudos. Tuo tarpu jei visuomenės narių teisė į informaciją būtų absoliuti, tai susidurtume su autoriaus teisės laisvai disponuoti kūriniumi bei gauti autorinį atlyginimą už kiekvieną literatūros, mokslo ar meno kūrinio panaudojimo būdą varžymu. Kad abi šios teisės būtų tinkamai įgyvendinamos, būtina išlaikyti jų pusiausvyrą, surasti „aukso vidurį“ tarp šių teisių turėtojų interesų. Pusiausvyros tarp šių interesų išlaikymo tikslui pasiekti įstatymų leidėjai nustatė, kad autorių teisės saugo tik idėjos išraišką (ne pačią idėją), įtvirtino autorių teisių galiojimo terminus bei autorių teisių išimtis.

Autoriaus teisių į literatūros, mokslo ir meno kūrinius ir visuomenės narių teisės į informaciją santykis rimto dėmesio susilaukė tik pastarąjį dešimtmetį. Anksčiau atrodė, kad kiekviena teisė vystosi atskirai ir mažai domisi kitos plėtojimusi, nekalbant jau apie jų pačių tarpusavio sąveiką¹. Sparčiai vystantis technologijoms dvi viena kitai svetimos teisės ėmė susikirsti. Šis mokslinis tiriamasis darbas nagrinėja autoriaus teisių, visuomenės narių teisės į informaciją, šių teisių santykio sampratas bei pusiausvyros tarp autoriaus teisių ir visuomenės

¹ Torremans P. L.C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 1.

narių teisės į informaciją užtikrinimo elementus. Svarbu paminėti, kad Lietuvos autoriai literatūroje šių klausimų išsamiai nėra nagrinėję.

Nurodžius pasirinktos magistrinio darbo temos aktualumą ir naujumą, galime suformuluoti *tyrimo objektą*: autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius santykis su visuomenės narių teise į informaciją. Šio *tyrimo dalykas* - pusiausvyros tarp autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimo elementai.

Magistro baigiamojo darbo *tikslas* – atskleisti autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją santykį. Iškeltam tikslui pasiekti nustatome tokius *uždavinius*:

- Išanalizuoti autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją sampratas.
- Išsiaiškinti autoriaus teisių į literatūros, meno, mokslo kūrinius ir visuomenės narių teisės į informaciją santykio sampratas.
- Išnagrinėti pusiausvyros tarp autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimo elementus Europoje bei JAV.
- Pateikti apibendrintą Europos valstybių bei JAV teismų praktiką.

Atliekant tyrimą naudotasi trimis šaltinių grupėmis. Pirmasis tyrimo šaltinis - tarptautiniai, Europos Sąjungos, Lietuvos bei atskirų užsienio valstybių teisės aktai. Antrąją tyrimui naudotą šaltinių grupę sudaro specializuoti autorių teisės tyrimai. Tai P. L. C. Torremans'o, B. Hugenholtz'o, Ch. Geiger'io, A. Vileitos, J. Usonienės, J. N. Matulevičienės ir kt. autorių teisių bei jų išimčių studijos. Trečioji šaltinių grupė – teismų sprendimai. Darbe naudotasi JAV, Europos valstybių, taip pat ir Lietuvos teismų praktika.

Magistro baigiamajame darbe taikyti pagrindiniai teisinės analizės *metodai*: lyginamasis, lingvistinis teleologinis, loginis, istorinis. Naudojant lyginamąjį metodą, darbe lyginami Lietuvos ir tarptautiniuose teisės aktuose autorių teisių išimčių atvejai ir sąlygos. Aiškinant nagrinėjamų teisės normų turinį, vienokio ar kitokio teisinio reguliavimo atsiradimo priežastis, tikslus taikyti lingvistinis, istorinis, teleologinis bei loginis metodai.

Darbą sudaro įvadas, du skyriai („Autoriaus teisių, visuomenės narių teisės į informaciją, šių teisių santykio sampratos“, „Pusiausvyros tarp autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimo elementai“), išvados, pasiūlymi. Darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, magistro baigiamojo darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. AUTORIAUS TEISIŲ, VISUOMENĖS NARIŲ TEISĖS Į INFORMACIJĄ IR ŠIŲ TEISIŲ SANTYKIO SAMPRATOS

1. 1. Autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius samprata

Autorių teisės – tai privatinės teisės į literatūros, meno ir mokslo kūrinių, suteikiančios kūrinio autoriui išimtinę teisę naudotis ir disponuoti kūriniu bei teisėmis į jį pačiu absoliučiausiu būdu, kiek to neriboja įstatymo nustatytos išimtys. Autoriaus teisės į kūrinių atsiranda nuo jo sukūrimo momento, t. y. kai literatūros, meno ar mokslo kūrinys įgauna objektyvią išraišką. Kad kūrinys būtų saugomas kaip autorių teisės objektas, objektyvios išraiškos nepakanka, autoriaus darbas dar turi būti originalus kūrybinės veiklos rezultatas.

Autoriaus teisės į literatūros, meno ir mokslo kūrinių skirstomos į asmenines neturtines teises ir turtines teises. Abi šios teisės yra išimtinio pobūdžio. Tai reiškia, kad įstatymas numato visiems asmenims pareigą nepažeisti šių teisių, o „bet koks kūrinio originalo ar jo kopijų panaudojimas be autoriaus, jo teisių perėmėjo ar jo tinkamai įgalioto asmens leidimo yra laikomas neteisėtu“². Tik autorius gali nekliudomai naudotis kūriniu ir gauti iš to naudos. Tiesa, turtinių teisių išimtinis pobūdis įstatymų nustatytais atvejais yra ribojamas

Asmeninės neturtinės autoriaus teisės – tai neatskiriama susijusios su autoriaus asmeniu ir neturinčios ekonominio turinio teisės³. Asmeninės neturtinės autoriaus teisės labiausiai išplėtotos kontinentinės autorių teisių apsaugos sistemos valstybėse. Šias teises pripažįsta ir *copyright* tradicijos valstybėse, tačiau jose šios teisės įstatymiškai įtvirtintos neseniai ir jų apsauga ten daug silpnesnė. Lietuvoje įtvirtintos asmeninės neturtinės autoriaus teisės priskiriamos kontinentinei autorių teisių apsaugos sistemai. Šios teisės atskleidžia autoriaus asmenybę ir nustato autoriaus ryšį su jo kūriniu, jos yra neperduodamos kitiems asmenims, nepereina tretiesiems asmenims nei sutarties, nei paveldėjimo, nei kitu pagrindu. Autorius negali sutartimi atsisakyti šių teisių.

Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo⁴ (toliau – ATGTĮ) 6 straipsnyje nustatyta, kad autorius yra kūrinių sukūręs fizinis asmuo, o to paties įstatymo 14 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos ir literatūros, meno ar mokslo kūrinio autoriui suteikiamos asmeninės neturtinės teisės: autorystės teisė⁵, teisė į autoriaus vardą⁶, teisė į kūrinio

² Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.

³ Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 57.

⁴ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.

⁵ Autorystės teisė ATGTĮ 14 straipsnio 1 dalies 1 punkte apibūdinama kaip autoriaus teisė „reikalauti pripažinti kūrinio autorystę aiškiai nurodant autoriaus vardą ant visų išleidžiamo kūrinio egzempliorių, taip pat kitu įmanomu būdu viešai atliekant kūrinių“.

neliečiamybę⁷. Šios asmeninės neturtinės autoriaus teisės yra itin reikšmingos autoriaus turtinių teisių įgyvendinimui, t. y. asmeninių neturtinių teisių pagrindu autorius gali uždrausti savo kūrinio naudojimą, jei tas naudojimas pažeidžia jo, kaip kūrinio kūrėjo, teisę į autorystę, teisę į autoriaus vardą, paneigia ar iškraipo autoriaus kūrybinį indėlį, kuris gali būti vertinamas kaip asmens žmogiškojo orumo ir kūrybiškumo išraiška⁸.

Skirtingai nuo asmeninių neturtinių, *autoriaus turtinės teisės* susijusios su kūrinio panaudojimu⁹. Alfonsas Vileita pažymi, kad „prie turtinių priskiriamos visos autoriaus teisės, sąlygojančios autoriaus galimybę disponuoti kūriniumi, apibrėžti jo panaudojimą ir, žinoma, gauti atlyginimą už kūrinio panaudojimą“¹⁰. Autorius yra visiškai laisvas naudodamas kūrinį, tik autoriui priklauso iš kūrinio naudojimo gaunama nauda, tik autoriui sutikus kūrinys gali būti naudojamas trečiųjų asmenų. ATGTĮ 15 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „bet koks kūrinio originalo ar jo kopijų panaudojimas be autoriaus, jo teisių perėmėjo ar jo tinkamai įgalioto asmens leidimo yra laikomas neteisėtu“. Kad kūrinio panaudojimas būtų teisėtas, būtinas ne tik autoriaus turtinių teisių turėtojo leidimas, bet ir autorinio atlyginimo sumokėjimas, išskyrus kitokį šalių susitarimą arba ATGTĮ numatytas išimtis. Autoriaus turtinės teisės taip pat gali būti perduodamos sutartimi, paveldėjimo tvarka ir kitais įstatymų nustatytais atvejais. Taigi autoriaus turtinių teisių esmė – autoriaus išimtinė teisė naudoti, eksploatuoti kūrinį, o kūrinio naudojimo tikslas – ekonominės naudos, atlygio gavimas.

Šiuo metu įstatymuose mėginama kuo plačiau atskleisti autoriaus turtinių teisių apraiškos formas. Teisės aktuose įvardijamų konkrečių autoriaus turtinių teisių sąrašas yra nuolat plečiamas. Šio sąrašo plėtra priklauso nuo dviejų priežasčių: dėl technologijų plėtros atsiranda nauji objektai, kuriuos saugo autorių teisė, bei nauji kūrinio panaudojimo būdai. Dėl to vis sunkiau apibrėžti konkrečias literatūros, meno ir mokslo kūrinio autoriaus turtines teises. Valstybėse išskiriami du šių teisių skirstymo būdai: vienoje mėginama išvardinti kūrinio panaudojimo būdus, kitose - susisteminti autorių turtines teises pagal tam tikrus kriterijus. Jūratė Usonienė pažymi, kad „nepaisant išoriškai skirtingo autorių turtinių teisių reglamentavimo, šių teisių turinys daugelyje valstybių yra daugmaž tapatus. Tai lėmė tarptautinis autorių teisės normų harmonizavimas bei autorių teisių teisinio reguliavimo derinimas ir vienodinimas Europos

⁶ Teisė į autoriaus vardą ATGTĮ 14 straipsnio 1 dalies 2 punkte apibūdinama kaip autoriaus teisė „reikalauti, kad bet koku būdu naudojant kūrinį būtų nurodomas arba nebūtų nurodomas autoriaus vardas, arba būtų nurodomas autoriaus pseudonimas“. Naudodamasis šia teise autorius gali pasirinkti, koku vardu jis nori būti žinomas visuomenei.

⁷ Autoriaus teisė į kūrinio neliečiamybę – tai autoriaus teisė „prieštarauti dėl kūrinio ar jo pavadinimo bet kokio iškreipimo ar kitokio pakeitimo, taip pat dėl bet kokio kito kėsimosi į kūrinį, galinčio pažeisti autoriaus garbę ar reputaciją“ (ATGTĮ 14 straipsnio 1 dalies 3 punktas).

⁸ Torremans P. L.C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 17.

⁹ Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 61.

¹⁰ Ten pat.

Sajungoje¹¹. Lietuvoje išimtinės turtinės autoriaus teisės yra įtvirtintos ATGTĮ 15 straipsnio 1 dalyje, kur numatyta, kad autorius turi išimtinės teises leisti arba uždrausti atlikti konkrečius straipsnyje įvardytus veiksmus.

Autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius užtikrinimas yra labai svarbus šių dienų visuomenėje, todėl šios teisės įtvirtintos ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu. Pirmiausia aptarsime autorių teisių įtvirtinimą tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose, vėliau – nacionalinėse konstitucijose.

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija¹². Pirmasis tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kuriame kaip žmogaus teisės įtvirtintos autorių teisės ir visuomenės narių teisė į informaciją, yra 1948 metų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (toliau – VŽTD). Jos 27 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad „kiekvienas turi teisę į savo moralinių ir materialinių interesų, atsirandančių iš mokslo, literatūros arba meno kūrinių, kurių autorius jis yra, apsaugą“. Šioje straipsnio dalyje įtvirtinama autorių dvasinių ir materialinių interesų apsauga. Autorių asmeninės neturtinės ir turtinės teisės yra įgyvendinamos autorių teisių pagrindu. Taigi šioje dalyje reglamentuojamoms autorių teisėms pripažįstamas žmogaus teisės statusas¹³.

Šios 27 straipsnio dalies įtvirtinimas susilaukė daugybės diskusijų. Johannes'as Morsink'as¹⁴ išskiria dvi priežastis, kurios lėmė 27 straipsnio 2 dalies priėmimą. Pirma, vykstant svarstymams, kas bus įtvirtinama VŽTD, Prancūzijos delegacija pabrėžė, kad autorių moralinių interesų užtikrinimas toks pat svarbus kaip ir materialinių. Autorių teises norėta išskirti kaip specifines nuosavybės teises, nes delegacija manė, kad VŽTD 17 straipsnis, kuriame nustatyta, kad „kiekvienas žmogus turi teisę turėti nuosavybę tiek vienas, tiek kartu su kitais“ ir kad „iš nieko negali būti savavališkai atimta jo nuosavybė“, negina autoriaus moralinių interesų. Todėl pasiūlyta šias teises įtvirtinti atskiroje VŽTD straipsnio dalyje. Prancūzijos delegacija išskyrė du akcentus. Pirmasis akcentas buvo susijęs su moralinėmis autoriaus teisėmis, kurių pagrindu autorius galėtų laisvai kontroliuoti kūrinio pakeitimą bei užkirsti kelią piktnaudžiavimui kūriniumi¹⁵. Norėta garantuoti moralinę autoriaus teisę į kūrinį net tais atvejais, kai kūrinys taps bendra žmonijos nuosavybe¹⁶. Antrasis akcentas siejamas su autoriaus teise gauti teisingą

¹¹ Usonienė J. Autorių teisių perdavimo ypatybės: monografija. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008. P. 59.

¹² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

¹³ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 5.

¹⁴ Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. [Http://www.bayefsky.com/general/e_c_12_2000_15.php](http://www.bayefsky.com/general/e_c_12_2000_15.php). Prisijungimo laikas: 2008-10-24.

¹⁵ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 6.

¹⁶ Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. [Http://www.bayefsky.com/general/e_c_12_2000_15.php](http://www.bayefsky.com/general/e_c_12_2000_15.php). Prisijungimo laikas: 2008-10-24.

atlyginimą už indėlių į kūrybinę veiklą¹⁷. Šie akcentai ir atsispindi 27 straipsnio 2 dalyje. Tiesa, ne visos valstybės norėjo pritarti šios dalies įtraukimui į Deklaracijos tekstą. JAV ir Jungtinė Karalystė prieštaravo šios nuostatos įtvirtinimui atskiroje straipsnio dalyje, nes manė, kad autoriaus teisių negalima priskirti svarbiausioms žmogaus teisėms. Tuo tarpu komunistinės valstybės susilaikė nuo balsavimo. Tačiau Prancūzų delegaciją parėmė dauguma Lotynų Amerikos valstybių. Ši parama susijusi su antrąja aptariamąs straipsnio dalies priėmimo priežastimi. Antroji priežastis – 1948 metų Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija, kuri buvo priimta anksčiau nei VŽTD. Deklaracijos 13 straipsnyje buvo įtvirtintos beveik analogiškos 27 straipsniui nuostatos. Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos 13 straipsnyje nustatyta, kad „kiekvienas asmuo turi teisę į savo moralinių ir materialinių interesų, atsirandančių iš išradimų arba literatūros, mokslo, ar meno kūrinių, kurių autorius jis yra, apsaugą“¹⁸. Meksikos ir Kubos delegacija buvo tvirtai įsitikinusi, kad būtent šis straipsnis turėjo lemiamos įtakos 27 straipsnio 2 dalies priėmimui.

Nors dažnai pabrėžiama, kad VŽTD nėra imperatyviai privaloma ir kad ji yra tik Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rekomendacija, tačiau Deklaraciją ratifikavusių šalių, pavyzdžiui, Prancūzijos nacionaliniai teismai sprendami su autorių teisėmis susijusius ginčus dažnai ją taiko tiesiogiai¹⁹.

2. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas²⁰. Kitas tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kuriame įtvirtintos autorių teisės, yra 1966 metų Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Į šio pakto 15 straipsnio 1 dalies c) punktą yra inkorporuotos VŽTD 27 straipsnio 2 dalies nuostatos. Šiame punkte nustatyta, kad „valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę <...> naudotis dvasinių ir materialinių interesų, atsirandančių sukūrus kokius nors mokslo, literatūros ar meno darbus, kurių autorius jis yra, apsauga“.

3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas²¹. Dar vienas tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kurį svarbu paminėti, yra 1966 metų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Į šio pakto 19 straipsnį taip pat inkorporuotos VŽTD 27 straipsnio 2 dalies nuostatos.

4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija²². Paskutinis tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kurį būtina aptarti, yra 1950 metų Europos žmogaus

¹⁷Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 6.

¹⁸ Idem. P. 5.

¹⁹ Geiger Ch. „Constitutionalising“ Intellectual Property Law? The Influence of Fundamental Rights on Intellectual Property in the European Union. IIC 2006 Heft 4, P. 384.

²⁰ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

²¹ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

²² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Kadangi Konvencija taikoma ją ratifikavusiose Europos valstybėse, ji laikoma regioniniu dokumentu.

Konvencijos 10 straipsnis, kaip ir kiti aukščiau minėti tarptautinių žmogaus teisių dokumentų straipsniai, atkartoja VŽTD nuostatas. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio 1 dalyje užtikrinama saviraiškos laisvė, tuo tarpu straipsnio 2 dalyje nustatyti apribojimai naudojantis įtvirtintomis laisvėmis, kad nebūtų pažeisti kitų asmenų teisėti interesai, tarp jų ir literatūros, meno ir mokslo kūrinių autorių. Nors intelektinė nuosavybė nėra aiškiai išskirta Konvencijos straipsniuose, Europos Žmogaus Teisių Teismas *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* byloje²³ nustatė, kad intelektinę nuosavybę saugo Pirmojo protokolo²⁴ 1 straipsnis²⁵, kuriame įtvirtinta asmens teisė į nuosavybę. Kalbant apie asmenines neturtines teises, nors minėto teismo praktikoje nėra su jomis susijusių bylų, teisės specialistai mano, kad jos saugomos Konvencijos 8 straipsniu²⁶, kuriame reglamentuojama teisė į privatumą, arba net Konvencijos 10 straipsnio 1 dalimi, kur įtvirtinta saviraiškos laisvė²⁷. Trumpai tariant, klasikiniai intelektinės nuosavybės pagrindai yra įtvirtinti Konvencijoje ir Pirmajame jos protokole. Nors autorių teisės nėra tiesiogiai reglamentuojamos aptartuose straipsniuose, tačiau juos aiškinant plačiai, jos patenka į Konvencijos ir Pirmojo jos protokolo nuostatų turinį.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija taikoma Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendžiamose bylose, tačiau Konvenciją ratifikavusių šalių nacionaliniai teismai, sprenddami su autorių teisėmis susijusius ginčus, dažnai ją taip pat tiesiogiai taiko. Be to, daugumoje valstybių Konvencijos taikymas pripažįstamas ir sprendžiant privatinės teisės ginčus; taigi žmogaus teisės įrašomos ir į privatinės teisės diskursą²⁸. Konvencijos šalių nacionaliniai teismai yra išsprendę daug bylų, kurių abi šalys yra privatūs asmenys ir kurias sprendžiant taikyta Konvencija.

²³ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*. 2007, Nr. 73049/01. [Http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=812726&portal=hbk&source=externalbyd ocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=812726&portal=hbk&source=externalbyd ocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649). Prisijungimo laikas: 2008-10-20.

²⁴ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 15-386.

²⁵ Protokolo 1 straipsnyje nustatyta, kad:

Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę disponuoti savo nuosavybe. Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, nebent visuomenės interesais ir tik remiantis įstatymu arba tarptautinės teisės bendraisiais principais.

Aukščiau išdėstytos nuostatos jokia būdu neturi riboti valstybės teisės leisti įstatymus, kokių jai reikia, kad galėtų kontroliuoti, ar nuosavybė naudojama remiantis visuomenės interesais arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ir baudų mokėjimą.

²⁶ Konvencijos 8 straipsnyje nustatyta, kad „1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. 2. Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudjomosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“.

²⁷ Geiger Ch. „Constitutionalising“ Intellectual Property Law? The Influence of Fundamental Rights on Intellectual Property in the European Union. IIC 2006 Heft 4, P. 383.

²⁸ Idem. P. 384.

Būtina paminėti, jog pagrindinių Konvencijos teisių ir laisvių principų yra saistoma ne tik nacionalinė įstatymų leidyba, tačiau tai privaloma ir Europos Sąjungos mastu. Europos žmogaus teisių konvencijoje įtvirtintos teisės turi būti vertinamos kaip pagrindiniai ES teisės principai ir laikomos svarbesnėmis nei direktyvų nuostatos, todėl tiek pirminė, tiek antrinė ES teisė turi atitikti minėtos EŽTK nuostatas²⁹.

Tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose įtvirtintos autoriaus teisės į literatūros, meno ir mokslo kūrinius reglamentuojamos ir nacionalinėse konstitucijose. Vienose konstitucijose autoriaus teisės į literatūros, meno ir mokslo kūrinius įtvirtintos tiesiogiai, pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų, Estijos, Latvijos, Švedijos, Portugalijos, taip pat ir Lietuvos, o kitose – netiesiogiai, pavyzdžiui, Prancūzijos, Italijos, Austrijos, Vokietijos, Lenkijos.

Pradžioje trumpai aptarsime JAV ir Lietuvos konstitucijas. Kaip jau buvo minėta, jose autorių teisės įtvirtintos tiesiogiai. 1787 metų *JAV Konstitucijos*³⁰ 1 straipsnio 8 skyriuje numatyta, kad Kongresas skatindamas mokslo ir taikomojo meno progresą, tam tikram laikui autoriams ir išradėjams garantuoja išimtinę teisę į kūrinius ir išradimus. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos*³¹ 42 straipsnyje numatyta, kad „dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas“. Be to, paminėtinas ir Konstitucijos 23, kuriame įtvirtinta teisė į nuosavybę. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas yra išaiškinęs, kad pagal Konstitucijos 23 straipsnį saugoma ir intelektinė nuosavybė³².

Kita valstybių grupė - šalys, kurių konstitucijos autorių teisių tiesiogiai neįtvirtina. Šiose konstitucijose autorių teisės įeina į kitų pagrindinių teisių turinį, todėl yra saugomos konstitucijų. Aptardami šią valstybių grupę, apsiribosime vienu – Vokietijos – pavyzdžiu. 1949 metų *Vokietijos Konstitucijoje*³³ autorių turtinės teisės saugomos nuosavybės teisės nuostatomis, kurios reglamentuojamos 14 straipsnyje. Autoriaus asmenines neturtines teises užtikrina Konstitucijos 1 straipsnis, kuris įtvirtina žmogaus orumo apsaugą, ir Konstitucijos 2 straipsnis, įtvirtinantis teises į asmens laisvę. Autoriaus asmeninių neturtinių teisių apsauga įgyvendinama pagal minėtus straipsnius, nes šios teisės yra glaudžiai susijusios su pačiu autoriumi, jo asmenybe, todėl šiuo atveju autoriaus teisės yra svarbi asmens teisių dalis, kurios įtvirtintos 1 ir 2 straipsniuose.

²⁹ Idem.

³⁰ 1787 m. JAV Konstitucija. [Http://www.usconstitution.net/const.html](http://www.usconstitution.net/const.html). Prisijungimo laikas: 2008-09-16.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214(10) straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 56-1669.

³³ 1949 m. Vokietijos Konstitucija. [Http://www.psr.keele.ac.uk/docs/german.htm](http://www.psr.keele.ac.uk/docs/german.htm). Prisijungimo laikas: 2008-09-16.

Išnagrinėję autorių teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius sampratą, autorių teisių įtvirtinimą tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose ir nacionalinėse konstitucijose, galime pereiti prie visuomenės narių teisės į informaciją sampratos atskleidimo.

1. 2. Visuomenės narių teisės į informaciją samprata

Informacija šiais laikais pripažįstama didžiausia visuomenės vertybe. Ją galime apibūdinti kaip objektyviai egzistuojantį pasaulio reiškinių, konkrečiau – kaip žinias, kurias žmogus gauna, įsimena ir perduoda. Informacija – svarbus žmonijos produktas, kuris šiuolaikinėje visuomenėje tapo ypatinga preke, turinčia savo vertę ir kainą. Svarbu paminėti, kad informacija įgyja prasmę tik tuomet, kai yra vartojama, t. y. vieni ją perduoda, o kiti - gauna. Trumpiau tariant, kai visuomenės nariai tarpusavyje komunikuoja. Kadangi tokia komunikacija garantuoja demokratinės visuomenės progresą ir vystymąsi, tinkamai užtikrinti informacijos sklaidą siekia ne tik kiekviena valstybė atskirai, bet ir visa tarptautinė bendruomenė, kuriai svarbus žmogaus teisių, vadinasi, ir visuomenės narių teisės į informaciją, įgyvendinimas.

Visuomenės narių teisė į informaciją gali būti nagrinėjama dviem aspektais – kaip žodžio laisvė (teisė išreikšti nuomonę, idėjas) ir kaip teisė gauti informaciją.

Žodžio laisvė – tai norminiuose teisės aktuose įtvirtinta ir užtikrinta galimybė netrukdomai reikšti savo mintis, pažiūras, įsitikinimus. Šios laisvės raiškos formos gali būti pačios įvairiausios: žodžiu, raštu, pasinaudojant įvairiomis visuomenės informavimo priemonėmis, įskaitant internetą, skaitmenines technologijas, naudojant įvairias meninės išraiškos priemones. Žodžio laisvę galima apibūdinti kaip vieną iš demokratijos pagrindų, kitų žmogaus teisių bei laisvių realizavimo prielaidų. Galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę ir pažiūras ir laisvai jas skleisti – būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti³⁴.

Teisė gauti informaciją taip pat neatsiejama nuo šiuolaikinės demokratijos sampratos, ją garantuoja visų demokratinių valstybių įstatymai. Kadangi informacija daro didžiulę įtaką visuomenės gyvenimui, kiekviena valstybė juridiskai pripažįsta jos svarbą savo teisės normų aktuose bei stengiasi užtikrinti, kad svarbi informacija, reikalinga žmonių tobulėjimui, pasaulėžiūros ugdymui, žinių plėtimui, būtų prieinama visiems. Žmonės turi būti informuoti apie einamuosius įvykius ir pagrindines svarstytinias problemas – politines, socialines, religines, kultūrines, ekonomines. Tai operatyviai padaryti padeda pasaulinio kompiuterių tinklo

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuso 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl Radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1995, Nr. 34-847.

išplėtojimas, kuris sąlygojo informacijos globalizaciją, todėl priėjimas prie informacijos jos vartotojams nebėra ribojamas nei valstybių sienų, nei geografinės padėties.

Teisę į informaciją užtikrina visuomenės ir informacijos santykius reglamentuojančios tarptautinės ir nacionalinės teisės normos. Pradėsimė nuo visuomenės narių teisės į informaciją įtvirtinimo tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose aptarimo.

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Visuomenės narių teisė į informaciją tarptautinį pripažinimą įgijo po Antrojo pasaulinio karo. VŽTD - pirmasis tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kuriame yra nustatyta ši teisė. Deklaracijoje teisė į informaciją įtvirtinta kaip saviraiškos laisvės elementas. Jos 27 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „kiekvienas turi teisę laisvai dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime, gėrėtis menu, dalytis mokslo pažangos laimėjimais ir jų teikiama nauda“. Būtent šios nuostatos padarė didžiulį poveikį teisės į informaciją vystymui tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose.

Pirmosios straipsnio dalies priėmimą lėmė istorinės aplinkybės. Antrojo pasaulinio karo metu pralaimėjusios šalys ypač aktyviai naudojo mokslu, technologijomis, taip pat ir autorių teisėmis pagrįstą propagandą brutaliems tikslams pasiekti; tokio piktnaudžiavimo ateityje norėta išvengti, todėl buvo tikima, kad geriausias būdas tai padaryti – pripažinimas, kad visi turi teisę dalyvauti bendruomenės gyvenime ir susipažinti su jos laimėjimais, o įnešusiesiems vertingą indėlį į visuomenės gyvenimą turi būti užtikrinama apsauga³⁵. Dėl šios priežasties buvo priimta 27 straipsnio 1 dalis, kuri kiekvienam asmeniui garantavo dalyvavimą bendruomenės kultūriniame gyvenime, visiems buvo suteikta teisė gėrėtis menu bei dalytis mokslo pažangos laimėjimais ir jų teikiama nauda. Ši straipsnio nuostata turi būti garantuojama visiems visuomenės sluoksniams vienodai, neišskiriant privilegijuotųjų. Be to, svarbu, kad įsipareigojimas laikytis nustatytų reikalavimų, visų pirma, turi būti taikomas pačioms šalių valdžios struktūroms, kurių pagrindinis veikimo tikslas – visuomenės interesų užtikrinimas.

Taip pat reikia nepaminti ir VŽTD 19 straipsnio, kuriame įtvirtinama žodžio laisvė bei teisė gauti informaciją. Straipsnis skelbia, kad „kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybės sienų“.

2. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Kitas tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kuriame įtvirtinta visuomenės narių teisė į informaciją, yra Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Į šio pakto 15 straipsnio 1 dalies a) ir b) punktus yra inkorporuotos VŽTD 27 straipsnio 1 dalies nuostatos. Šiuose punktuose

³⁵ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 5.

nustatyta, kad „valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę: a) dalyvauti kultūriname gyvenime; b) naudotis mokslo pažangos ir jos praktinio taikymo laimėjimai“.

3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Dar vienas tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kuriame įtvirtinta visuomenės narių teisė į informaciją, yra Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Į šio pakto 19 straipsnį taip pat yra inkorporuotos VŽTD 19 straipsnio ir 27 straipsnio 1 dalies nuostatos. Pakto 19 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „kiekvienas žmogus turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra“. Šiose nuostatose taip pat įtvirtintos autoriaus teisės į literatūros, meno ar mokslo kūrinį.

4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Paskutinis tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, kurį aptarsime, yra 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Visuomenės narių teisė į informaciją kaip saviraiškos laisvės dalis įtvirtinta Konvencijos 10 straipsnyje. Šis straipsnis, kaip ir kiti aukščiau minėti tarptautinių žmogaus teisių dokumentų straipsniai, atkartoja VŽTD nuostatas. Konvencijos 10 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų“. Į šio straipsnio apimtį patenka ir kiekvieno teisė susipažinti su kitų asmenų kūrybos vaisiais, tačiau, kaip vėliau išsiaiškinsime, ši teisė garantuojama tiek, kiek nepažeidžia teisėtų autoriaus moralinių ir materialinių interesų.

Tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose įtvirtinta visuomenės narių teisė į informaciją reglamentuojama ir nacionalinėse konstitucijose. Jas keliais sakiniais dabar ir aptarsime.

JAV Konstitucijos pirmoje pataisoje nustatyta, kad Kongresas nepriims jokio įstatymo, kuris apribotų žodžio ar spaudos laisvę. **Vokietijos Konstitucijos** 5 straipsnyje visuomenės narių teisė į informaciją įtvirtinta kaip saviraiškos laisvės dalis. Lietuvoje visuomenės narių teisė į informaciją užtikrina **LR Konstitucijos** 25 straipsnis. Jame nustatyta, kad „žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“.

Visuomenės narių teisė į informaciją yra glaudžiai susijusi su kitomis žmogaus teisėmis. Visos žmogaus teisės yra reikšmingos asmeniui, todėl be galo svarbu jas garantuoti, tačiau įgyvendinant vieną teisę, dėl paties teisės pobūdžio gali būti pažeista kita teisė arba susidurti kelių teisių ribos. Nė viena teisė negali būti absoliuti. Teisė į informaciją - ne išimtis. Tokiu atveju labai svarbu tiksliai nubrėžti ribas tarp teisės į informaciją ir su ja susiduriančių kitų teisių, kad nebūtų iš esmės pažeista ar paneigta vienos ar kitos teisės esmė. Tokios ribos gali būti

nubrėžtos tik įstatymais, kurie paskelbiami viešai, o tokių įstatymų normos yra aiškiai suprantamos. Įstatymais apibrėžiant teisių ribas, turi būti atsižvelgta ir į atitinkamos teisės paskirtį, prasmę ir žmogaus teises įtvirtinančiuose dokumentuose numatytas jos ribojimo galimybes ir sąlygas.

Taigi visuomenės narių teisė į informaciją – svarbi konstitucinė teisė, kuri dažnai kaip saviraiškos laisvės dalis įtvirtinta ir tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose. Ją sudaro du vienas su kitu glaudžiai susiję elementai – žodžio laisvė ir teisė gauti informaciją. Išsiaiškinę autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius ir visuomenės narių teisės į informaciją sampratą, galime pereiti prie šių teisių įtvirtinimo tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose ir nacionalinėse konstitucijose.

1. 3. Autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius konflikto su visuomenės narių teise į informaciją sampratos

Gyvenant visuomenėje, kurioje keitimasis informacija yra labai svarbus, susiklosto gana sudėtingi santykiai tarp autoriaus teisių į literatūros, meno ar mokslo kūrinius ir visuomenės narių teisės į informaciją. Susiduriame su dviem interesais: visuomenės, kuriai įstatymai užtikrina teisę į informaciją, ir autorių, kurie turi teisę laisvai disponuoti savo kūriniais ir gauti už juos atlyginimą. Nors žmogaus teisių apsauga garantuojama kiekvienam visuomenės nariui, tiek autoriui, tiek informacijos vartotojui, tačiau dėl nuolatinių privačių autoriaus, kaip individualaus kūrėjo, bei viešųjų visuomenės interesų konflikto, „žinių visuomenėje vis labiau ryškėja kolizija tarp teisės į informaciją, kaip fundamentalios žmogaus teisės, ir intelektinės nuosavybės, kaip teisės kontroliuoti informaciją“³⁶. Kas gi lėmė tokią situaciją?

Pirma, autoriaus sukurti literatūros, meno ar mokslo kūriniai priskiriami specifinei nuosavybės teisės formai - intelektinei nuosavybei. Intelektinės nuosavybės teisė – tai kompleksas išimtinių subjektyvių teisių į kūrybinės veiklos rezultatus, kurie yra išreikšti tam tikra forma. Ši nuosavybės teisė autoriui suteikia paketą teisių, reguliuojančių, ką jie gali ir ko negali daryti su savo kūriniais³⁷. Intelektinės nuosavybės teisė, kaip ir nuosavybės teisė, leidžia jos turėtojui nulemti kūrybinės-intelektinės veiklos rezultato likimą, naudoti jį išimtinai savo nuožiūra, ginti savo teises nuo trečiųjų asmenų, kontroliuoti kūrinio naudojimą ir gauti atlyginimą už trečiųjų asmenų naudojamąsi kūrybinės-intelektinės veiklos rezultatu, taip

³⁶ Žilinskas V. J., Kasperavičius P., Kiškis M. Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. P. 44.

³⁷ Liu A. Copyright as Quasi-Public Property: Reinterpreting the Conflict Between Copyright and the First Amendment. P.384. <http://law.fordham.edu/publications/articles/200flspub9958.pdf>. Prisijungimo laikas: 2008-09-09.

skatinant kūrybingumą, inovacijas ir intelektualinį indėlį bei už jį atlyginant³⁸. Visi asmenys turi pareigą nepažeisti šios teisės, o bet koks kūrinio originalo ar jo kopijų panaudojimas yra laikomas neteisėtu, jei negautas autoriaus leidimas. Tik autorius turi teisę nekliudomai naudotis savo literatūros, meno ar mokslo kūriniumi bei gauti iš to naudos. Autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius įtvirtinimas – tai priemonė, kuria valstybės siekia skatinti kūrybą ir jos sklaidą. Šiuo metu teisės labai išplėtotos, jos stipresnės nei bet kada: vis didėja autorių teisėmis saugomų objektų sąrašas, autorių teisių apimtis bei turtinių autorių teisių galiojimo terminai.

Antra, literatūros, meno ir mokslo kūrinių kūryba yra labai glaudžiai susijusi su žodžio laisve. Naudodamasis žodžio laisve, asmuo perteikia atitinkamą informaciją. Jei asmuo, įgyvendindamas savo žodžio laisvę, ją išreiškia rašydamas knygas, kurdamas muziką, dailės kūrinius ar net kompiuterių programas, daugumą, jei ne visą, šia forma išreikštas mintis saugo autorių teisės; šios mintys taip pat patenka į konstitucinę žodžio laisvės sampratą³⁹. Vadinasi, literatūros, meno ar mokslo kūrinys – tai tam tikra informacija. Kai ji yra objektyvia forma išreikštas kūrybinės veiklos rezultatas bei atitinka jai keliamą originalumo reikalavimą, tokią informaciją saugo ir autorių teisė.

Trečia, savo kūriniais autorius kalba ir nori būti išgirstas, siekia, kad tarp jo ir kūrybinės informacijos vartotojo užsimegztų atgalinis ryšys (susipažinimas su kūriniumi ir jo vertinimas). Kūriniuose autoriai išreiškia savo pasaulėžiūrą ar reprezentuoja savo požiūrį į įvairius visuomenės reiškinius, tokius kaip įsigalėję stereotipai, nusistovėję vertinimai ir kt. Kartu literatūros, meno ar mokslo kūrinių autorių kūryba verčia mąstyti kitus žmones, sukelia jiems įvairias emocijas. Analizuodamas ir suprasdamas autoriaus darbus, atspindinčius jo požiūrį į jį supantį pasaulį, taigi gaunamą informaciją, kūrinio suvokėjas įsijungia į tam tikrą santykį su autoriumi. Vadinasi, autorius su visuomene kontaktuoja per savo kūrinius, t. y. autorius skleidžia informaciją, o visuomenės nariai ją gauna. Pati visuomenė dažnai nori nemokamai ir be autoriaus leidimo susipažinti su literatūros, meno ir mokslo kūriniais. Tačiau kuriant kūrinį sunaudojama daug pastangų ir resursų. Todėl literatūros, meno ar mokslo kūrinių autorius, ypač tas, kurio vienintelis pragyvenimo šaltinis yra kūryba, nėra suinteresuotas, kad jo kūriniais visuomenė naudotųsi be jo leidimo ir dar nemokamai. Dėl šių priežasčių įstatymai autoriui garantuoja teisę laisvai disponuoti savo kūriniais ir gauti už juos atlyginimą. Be to, būtina paminėti, kad mokant tinkamai panaudoti gautą informaciją, ją galima paversti puikiu šaltiniu kūrybinės veiklos rezultatams gauti. Dažnai patys autoriai naudojami kitų autorių kūriniais, siekdami sukurti kažką naujo.

³⁸ Žilinskas V. J., Kasperavičius P., Kiškis M. Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. P. 28.

³⁹ Liu A. Copyright as Quasi-Public Property: Reinterpreting the Conflict Between Copyright and the First Amendment. P. 385. [Http://law.fordham.edu/publications/articles/200flspub9958.pdf](http://law.fordham.edu/publications/articles/200flspub9958.pdf). Prisiųjungimo laikas: 2008-09-09.

Kaip gi tinkamai užtikrinti visuomenės narių teisę į informaciją ir autorių teises į literatūros, meno bei mokslo kūrinius? Kaip anksčiau kalbėjome, susidūrus dviems teisėms, būtina nubrėžti tinkamas ribas tarp šių teisių, kad nebūtų iš esmės pažeista ar paneigta vienos ar kitos teisės esmė. Taigi nei autoriaus teisės į literatūros, meno ir mokslo kūrinius, nei visuomenės teisė į informaciją negali būti absoliučios. Autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją ribotumas įtvirtintas jau aptartuose tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose. Nors VŽTD 27 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatose nėra tiesiogiai užsimenama, kad abi šios dalys viena kitą riboja, tačiau, kaip teigia Paul'as L. C. Torremans'as, šiame straipsnyje kaip žmogaus teisė nustatytos autorių teisės reikalauja, kad būtų atrasta pusiausvyra tarp 27 straipsnio 1 dalyje ir 27 straipsnio 2 dalyje išreikštų nuostatų⁴⁰. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 15 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybės siekdamas užtikrinti jau anksčiau aptartų teisių visišką įgyvendinimą naudoja ir tas priemones, kurių „būtinai reikia mokslo ir kultūros išsaugojimui, plėtojimui ir sklaidai“. Be to straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad „valstybės, šio Pakto Šalys, įsipareigoja gerbti laisvę, kurios būtinai reikia moksliniams tyrimams ir kūrybinei veiklai“. Taigi įgyvendinant vieną teisę, turi būti atsižvelgiama į kitą. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 19 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad *naudojantis šio straipsnio 2 dalyje numatytomis laisvėmis atsiranda ypatingos pareigos ir ypatinga atsakomybė. Todėl naudojimasis gali būti tam tikrais atžvilgiais ribojamas, tačiau tik tiek, kiek numato įstatymai ir yra būtina: a) kitų asmenų teisėms ir reputacijai gerbti; b) valstybės saugumui, viešajai tvarkai, gyventojų sveikatai ar dorovei apsaugoti*. EŽTK 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į informaciją taip pat nėra absoliuti. Ją riboja Konvencijos 10 straipsnio 2 dalis⁴¹. Vadinasi, klasikiniai intelektinės nuosavybės pagrindai, įtvirtinti Konvencijoje ir Pirmajame jos protokole, turi išlaikyti pusiausvyrą su žmogaus teisėmis: viena vertus, išskiriami prigimtinės teisės pamatai autoriui pripažįstant eksploataavimo teisę ir „*droit moral*“ (pranc. autoriaus moralinės teisės), kita vertus, nepamirštant utilitarinio pagrindo, kurio įtvirtinimas skatina intelektinę įvairovę ir kultūros bei mokslo sklaidą visoje visuomenėje⁴².

Teisinėje literatūroje išskiriami du požiūriai, susiję su autorių teisių ir teisės į informaciją sąveika. Pirmojo požiūrio šalininkai tvirtina, kad stipri intelektinės nuosavybės teisių apsauga apriboja ir pakerta žmogaus teises bei tam tikrus ekonominius, socialinius, kultūrinius žmogaus

⁴⁰ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 7.

⁴¹ Konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad *naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti*.

⁴² Geiger Ch. „Constitutionalising“ Intellectual Property Law? The Influence of Fundamental Rights on Intellectual Property in the European Union. IIC 2006 Heft 4, P. 383.

teisių aspektus⁴³. Žmogaus teises jie laiko pagrindinėmis ir svarbesnėmis už intelektinės nuosavybės teises, todėl siūloma išvengti šių teisių nesuderinamumo pripažįstant žmogaus teisių viršenybę kiekvieną kartą, kai tik toks konfliktas iškyla. Antrojo požiūrio šalininkai laikosi nuomonės, kad tarp intelektinės nuosavybės teisių ir žmogaus teisių turi būti išlaikyta pusiausvyra. Kad tokia pusiausvyra būtų išlaikyta, siūloma apibrėžti autoriams priklausančių privačių teisių ribas taip, kad autorių jo teisės skatintų kurti ir būtų pripažįstamas jo indėlis į kūrybą, tačiau kartu būtų užtikrintas ir visuomenės interesas susipažinti su tais kūrybos vaisiais. Tačiau kartais pasitaiko nesutarimų dėl pusiausvyros ribų nustatymo, t. y. kokių mastu turi būti apribojamos autorių teisės ir kokių mastu užtikrinama visuomenės narių teisė į informaciją.

Autorės nuomone, reikėtų sutikti su antruoju požiūriu. Be to, kad abi šios teisės būtų tinkamai įgyvendinamos, būtina vadovautis proporcingumo principu. Proporcingumo principą galima interpretuoti, kaip galimybę taikyti atitinkamas teisių išimtis, tačiau tik demokratinei visuomenei būtinais atvejais, kurie yra svarbiau už asmens teisę, tačiau reikia nepamiršti atsižvelgti į tai, jog net esant pagrįstoms sąlygoms taikyti teisių apribojimus, šių apribojimų turinys turi atitikti siekiamą tikslą. Pusiausvyros tarp šių interesų išlaikymo tikslui pasiekti įstatymų leidėjai numato autorių teisių išimtis, autorių teisių galiojimo terminus bei tik idėjos išraiškos apsaugą. Šiuos pusiausvyros išlaikymo elementus plačiau analizuosime kitame skyriuje.

Minėti požiūriai nėra vieninteliai. Michael'as D. Birnhack'as išskiria dar vieną požiūrių grupę, susijusią su autorių teisių santykiu su visuomenės narių teise į informaciją. Ją plačiau dabar ir paanalizuosime.

Nors šiuo metu informaciją galima sparčiai skleisti, naudojantis naujausiomis spausdinimo mašinomis, dokumentų dauginimo aparatais, garso ir vaizdo įrašų technika, kompiuterių sistemomis, internetu ir kitomis priemonėmis, vis dėlto, pačios autorių teisės yra įtakotos teritorijos. Kiekvienoje valstybėje jos reglamentuojamos skirtingai. Tiesa, yra ir daug panašumų, kuriuos lėmė tarptautinių dokumentų autoriaus teisių klausimais priėmimas. Laikui bėgant, susiformavo du skirtingi požiūriai į autorių teisių santykį su visuomenės narių teise į informaciją. Tai sąlygojo faktas, jog šis santykis turi daug pakopų. Išskiriami dviejų rūšių autorių teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją santykiai: **vidinis** (angl. internal) ir **išorinis** (angl. external). **Vidinis santykis** susijęs su autorių teisės esme. Autorių teisė siekia dviejų pagrindinių tikslų: kūrinį apsaugos užtikrinimo ir visuomenės progreso skatinimo. Šie tikslai dažnai prieštarauja vienas kitam, tačiau autorių teisės normos juos suderina. Dėl šios priežasties autoriaus teisės ir visuomenės narių teisė į informaciją tarpusavyje nekonfliktuoja. **Išorinis**

⁴³ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 2.

santykis autorių teisės ir visuomenės teisę į informaciją traktuoja kaip atskiras sudedamąsias konstitucijos dalis, kurios tarpusavyje sąveikauja⁴⁴. Ši sąveika pasireiškia teisių konfliktu. JAV išplėtotą vidinio santykio sampratą, o daugumoje Europos valstybių - išorinio. Dabar plačiau ir panagrinėsime, kaip konkrečiai šie santykiai suprantami JAV ir Europos šalyse.

Nagrinėjimą pradėsime nuo JAV. Šioje šalyje autorių teisės, kaip anksčiau buvo minėta, įtvirtintos Konstitucijoje. Jas interpretuojant taikoma valstybėje vyraujanti *utilitarinė intelektualės nuosavybės teorija*. Pagal šią teoriją manoma, kad literatūros, mokslo ar meno kūrinio autorius nėra pajėgus gauti atlyginimo už jo patirtus kūrybos kaštus, o nenustačius teisinės apsaugos mechanizmų autoriai nebenorės užsiimti kūrybine veikla. Todėl kūrėjams turi būti suteiktos terminuotos išimtinės teisės į intelektualės veiklos rezultatus, kurios leistų autoriams gauti atlyginimą už naudojimąsi jų sukurtais kūriniais⁴⁵. Tokiu būdu autorių teisių apsauga užtikrina socialinę gerovę: skatina kūrybingumą ir inovacijas kartu užtikrindamos visuomenės narių teisę į informaciją. Kadangi autorių teisės yra suteiktos visuomenės, atitinkamai JAV teismai visuomenės interesą laiko pirmąsias svarbos, o autoriaus interesus atsiduria antrame plane⁴⁶.

JAV vyrauja nuomonė, kad Konstitucijoje įtvirtintos autorių teisės ir Pirmoje pataisoje nustatyta visuomenės narių teisė į informaciją koegzistuoja⁴⁷. Tarp teisių nėra jokio konflikto. Išskiriami keli autorių teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją koegzistencijos argumentai. Pirmas, JAV Konstitucijos ir jos pataisų sudarytojai neišvengė jokio konflikto tarp šių teisių⁴⁸. Autorių teisės nepriklauso nuo Pirmosios pataisos nuostatų⁴⁹. *Harper & Row v. Nation Enterprises* byloje⁵⁰ JAV Aukščiausiasis Teismas pareiškė, kad „Konstitucijos sudarytojai autorių teises įtvirtino kaip saviraiškos laisvės variklį“. *Eldred v. Ashcroft*⁵¹ byloje teismas pabrėžė, kad „tarp Konstitucijos paskelbimo ir Pirmosios pataisos įtvirtinimo praėjo labai nedidelis laiko tarpas. Šis trumpas laiko tarpas reiškia, kad Konstitucijos ir pataisos sudarytojai manė, kad autorių teisių monopolijų apribojimai suderinti su žodžio laisve“. Antra, autorių teisės ir visuomenės narių teisė į informaciją turi tą patį tikslą - žinių sklaidos skatinimas. Michael'as D. Birnhack'as tai vadina *bendro tikslo argumentu* (angl. *shared-goal argument*)⁵². Bendro tikslo argumentą lydi *darbų pasidalijimas* (angl. *division of labour*). Tai reiškia, kad abi nagrinėjamos

⁴⁴ Idem. P. 46.

⁴⁵ Usonienė J. Autorių teisių perdavimo ypatybės: monografija. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008. P. 17.

⁴⁶ Torremans P. L.C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 39.

⁴⁷ Idem. P. 43.

⁴⁸ Birnhack M. D. Copyright Law and Free Speech after *Eldred v. Ashcroft*. P. 1284. [Http://www-ref.usc.edu/~usclrev/pdf/076601.pdf](http://www-ref.usc.edu/~usclrev/pdf/076601.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

⁴⁹ Idem.

⁵⁰ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Harper & Row v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539 (1985).

[Http://supreme.justia.com/us/471/539/case.html](http://supreme.justia.com/us/471/539/case.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

⁵¹ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Eldred v. Ashcroft*, 537 U.S. 186.

[Http://supreme.justia.com/us/537/186/case.html](http://supreme.justia.com/us/537/186/case.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

⁵² Torremans P. L.C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 43.

teisės šio tikslo siekia tik savo veikimo srityje⁵³. Teisėms veikiant tik savo sferoje, susiklosto tokia situacija: autorių teisės skatina kūrinį kūrimą, o Pirmosios pataisos nuostatos apsaugo kūrinį užfiksuotą informaciją nuo suvaržymų⁵⁴. Trečia, *fair use* ir *idėjos/išraiškos dichotomijos* (autorių teisės saugo tik išraišką) doktrinos užtikrina, kad būtų garantuojamas Pirmosios pataisos nuostatų įgyvendinimas. Idėjos/išraiškos dichotomijos doktrina reiškia, kad autorių teisė nesaugo idėjų, saugomos tik idėjų išraiškos. Visuomenė gali laisvai naudotis kūrinio idėjomis. Fair use doktrina nustato atvejus, kai visuomenės nariai gali naudotis kūrinium be autoriaus leidimo ir dažnai nemokant jam už tai jokio atlyginimo. Šios doktrinos – tai kardas ir skydas⁵⁵, kuriuo teismai sėkmingai paneigia autorių teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją konfliktą. Doktrinas plačiau aptarsime kitame skyriuje. Dėl šių trijų priešasčių JAV įsitvirtino vidinio santykio samprata.

Vidinio santykio šalininkai autorių teises ir visuomenės narių teisę į informaciją supranta kaip teises, kurios harmoningai veikia viena šalia kitos. Išorinis santykis buvo internalizuotas, t. y. teiginio, kad visuomenės narių teisė į informaciją ir autorių teisės susiduria, išaiškinimo reikia ieškoti vidinio santykio esmėje. JAV laikomasi nuostatos, kad visuomenės narių teisės į informaciją interesai yra inkorporuoti į autorių teisę. Tokia interalizacija apima dvi formas: substantyvią ir mechaninę. Substantyvi internalizacija reiškia, kad tarp autorių teisių į literatūros, meno, mokslo kūrinius ir visuomenės narių teisės į informaciją nėra jokio konflikto, nes abiejų teisių tikslas yra tas pats, abi suinteresuotos jo pasiekimu, todėl šios teisės nesusikerta⁵⁶. Pažymėtina, kad substantyvi internalizacija galima tik tada, kai aiškinant autorių teises taikoma utilitarinė intelektinės nuosavybės teorija. Mechaninė internalizacija susijusi su įsitikinimu, kad tokios doktrinos kaip *fair use* ir *idėjos/išraiškos dichotomija* atstovauja Pirmosios pataisos nuostatomis. Dėl šių doktrinų autorių teisės į literatūros, meno bei mokslo kūrinius nekonfliktuoja su visuomenės narių teise į informaciją. Vadinasi, išorinis santykis kaip toks atskirai nėra pripažįstamas, jis internalizuojamas į vidinio santykio mechaninę ir substantyvią formas. Tiesa, ***Eldred v. Ashcroft*** byloje teismas pastebėjo, kad paprastai *fair use* ir *idėjos/išraiškos dichotomijos* doktrinomis tinkamai užtikrinama visuomenės teisė į informaciją, tačiau gali pasitaikyti situacijų, kai šių mechanizmų nepakanka, todėl tokiais atvejais autorių teisių mechanizmai negali tinkamai užtikrinti Pirmosios pataisos nuostatų⁵⁷. Tokia teismo pastaba

⁵³ Birnhack M. D. Copyright Law and Free Speech after *Eldred v. Ashcroft*. P. 1285. [Http://www-ref.usc.edu/~usclrev/pdf/076601.pdf](http://www-ref.usc.edu/~usclrev/pdf/076601.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

⁵⁴ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 44.

⁵⁵ Birnhack M. D. Copyright Law and Free Speech after *Eldred v. Ashcroft*. P. 1289. [Http://www-ref.usc.edu/~usclrev/pdf/076601.pdf](http://www-ref.usc.edu/~usclrev/pdf/076601.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

⁵⁶ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 46.

⁵⁷ Idem. P. 47 – 48.

susilaukė daugybės diskusijų, tačiau, kaip įprasta, diskusijos baigiasi autorių teisių ir visuomenės teisės į informaciją konflikto paneigimu.

Europos valstybėse išplėtota išorinio santykio samprata. Be to, priešingai nei JAV, Europos šalyse vyrauja silpnesnis teisės į informaciją įtvirtinimas ir stiprios autorių teisių apsaugos tradicija. Kontinentinėje Europoje įsitvirtinusios John'o Locke'o prigimtinės intelektinės nuosavybės, kuri atsiranda iš darbo, teorija bei G. W. F. Hegel'io personifikuotos nuosavybės teorija. J. Locke'o prigimtinės intelektinės nuosavybės šalininkai teigia, kad intelektinė nuosavybė atsiranda žmogui savo intelektiniu, kūrybiniu darbu visiems priklausančias idėjas pavertus kūriniais, kurie tampa jo (autoriaus) nuosavybe⁵⁸. Taigi autorius įgyja prigimtinės nuosavybės teises į kūrinius⁵⁹. G. W. F. Hegel'io personifikuotos nuosavybės teorija paremta nuostata, kad intelektinės nuosavybės sistemoje asmuo ir kūryba yra neatsiejami. Autorius turi teisę visuomenėje būti tapatinamas su kūriniumi. Kūryba yra asmenybės išraiška, todėl būtina ją apsaugoti nuo pasisavinimo ar pakeitimo.

Visuomenės narių teisės į informaciją ir autoriaus teisių įtvirtinimo ir įgyvendinimo lygis Europos valstybėse skiriasi. Tačiau EŽTK ratifikavusios valstybės privalo laikytis Konvencijoje įtvirtintų nuostatų, todėl tam tikra prasme požiūris į šių dviejų teisių santykį panašus. Kai kurių Europos valstybių teismai tiesiogiai remiasi EŽTK, kai sprendžia klausimus, susijusius su autorių teisėmis ir visuomenės narių teise į informaciją. Tikslinga aptarti Europos valstybių nacionalinių teismų nagrinėtas bylas, kuriose nustatytas autoriaus teisių į literatūros, meno ar mokslo kūrinius ir visuomenės narių teisės į informaciją konfliktas. Nagrinėsime Vokietijos, Olandijos, Austrijos, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos naujausių teismų praktiką šiuo klausimu.

Vokietijos nacionalinių teismų praktikoje pasitaikė bylų, kuriose autorių teisių apribojimai taikyti norint tinkamai įgyvendinti visuomenės narių teisę į informaciją. Aptarsime naujausias bylas. 1999 metų *Berufungsschrift* byloje vienas Vokietijos teismų nustatė, kad autorių teisės turi išlaikyti pusiausvyrą su kitomis konstitucinėmis teisėmis⁶⁰. Be to, teismas pabrėžė, kad teisė į informaciją autorių teisių atžvilgiu ims viršų, kai visuomenei bus labai svarbu publikuoti kūrinių informacijos tikslais ir kai toks publikavimas autoriui nepadarys didelės žalos⁶¹. Po metų nagrinėta kita byla. Žymus Vokietijos dramaturgas Heineris Mülleris į vieną savo kūrinių įtraukė dvi ištraukas iš dviejų dramaturgo Bertoltas Brechtas kūrinių. Panaudodamas šias ištraukas, autorius norėjo paskatinti visuomenę kritiškai pažvelgti į B. Brechto kūrinius. Tačiau šios ištraukos buvo per ilgos, kad jas būtų buvę galima laikyti

⁵⁸ Usonienė J. Autorių teisių perdavimo ypatybės: monografija. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008. P. 17.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Graber Ch. B. Copyright and Access – a Human Rights Perspective. P. 20.

[Http://www.nccr-trade.org/images/stories/projects/ip7/access_copyrightl.pdf](http://www.nccr-trade.org/images/stories/projects/ip7/access_copyrightl.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

⁶¹ Idem.

citatomis. Teismas tokį kūrinio panaudojimą galima pateisino remdamasis Vokietijos konstitucijos 5 straipsniu, kuriame įtvirtinta visuomenės narių teisė į informaciją⁶². Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas nustatė, kad meninės kūrybos kontekste citavimo ribos yra platesnės, todėl įterpti autorių teisių saugomus kūrinius į minėto dramaturgo kūrybą yra galima⁶³.

Olandijos teismų praktikoje taip pat galima rasti svarbią bylą šiuo klausimu. Byla susijusi su ginču dėl trūkstamų Anne Frank dienoraščio puslapių. Pasauliniu mastu išleistame kūrinyje trūko penkių puslapių, kuriuos A. Frank tėvas išplėšė iš žymiojo dienoraščio ir atidavė saugoti draugui⁶⁴. Du laikraščiai gavo šiuos puslapius ir juos publikavo. Autorių teisių turėtojas Anne Frank fondas laikraščius apkaltino autorių teisių pažeidimu. Pirmosios instancijos teismas remdamasis visuomenės teise į informaciją naudojimąsi kūriniu pripažino teisėtu. Tačiau Apeliacinis teismas akcentavo faktą, kad minėti puslapiai nebuvo anksčiau publikuoti. Taip pat buvo remtasi EŽTK 10 straipsnio nuostatomis. Teismas nustatė, kad šiuo atveju galima remtis teise į informaciją, kadangi tuo metu buvo numatytas A. Frank biografijos pasirodymas⁶⁵.

Austrijoje vienas žurnalas šalia politinio laiško be leidimo perspausdino kitame laikraštyje publikuotą karikatūrą aktualia politine tema. Laikraštis iškėlė bylą žurnalui dėl neteisėto karikatūros panaudojimo. Teismas pripažino, kad tarp autorių teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją tvyro įtampa. Be to, šį ginčą sprendė remdamasis EŽTK 10 straipsnio 2 dalimi⁶⁶. 2001 m. Austrijos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo bylą, kurioje ginčas kilo dėl kūrinių paskelbimo ir platinimo internete be leidimo⁶⁷. Asmuo į savo internetinį tinklalapį įdėjo 16 straipsnių iš laikraščių. Visi šie straipsniai buvo apie jį. Teismas nustatė, kad toks atgaminimas pagrįstas visuomenės teise į informaciją, todėl laikraščio materialiniai interesai nebuvo pažeisti. Kartu teismas pabrėžė, jog autorių teisių į straipsnius turėtojai siekė uždrausti bet kokią kritiką jų žiniasklaidos kampanijos atžvilgiu. Tokiais atvejais negalima naudotis autorių teisėmis kaip pretekstu, nes tai sąlygotų demokratinės visuomenės saviraiškos laisvės ribojimą⁶⁸.

Prancūzijos teismas nagrinėjo bylą dėl tapytojo Maurice Utrillo darbų atgaminimo⁶⁹. Viena Prancūzijos televizijos stočių parengė trumpą reportažą, informuojantį visuomenę apie naują šio tapytojo parodą. Reportaže buvo trumpai parodyta 12 parodoje eksponuotų darbų.

⁶² Hugenholtz P. B. Copyright and Freedom of Expression in Europe. P. 9 – 10.

[Http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/PBH-Engelberg.doc](http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/PBH-Engelberg.doc). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

⁶³ Geiger Ch. „Constitutionalising“ Intellectual Property Law? The Influence of Fundamental Rights on Intellectual Property in the European Union. IIC 2006 Heft 4, P. 395 - 396.

⁶⁴ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 56

⁶⁵ Idem.

⁶⁶ Idem. P. 58.

⁶⁷ Geiger Ch. „Constitutionalising“ Intellectual Property Law? The Influence of Fundamental Rights on Intellectual Property in the European Union. IIC 2006 Heft 4, P. 394.

⁶⁸ Idem.

⁶⁹ Idem. P. 391.

Kūrinių autorius pareikalavo, kad televizijos stotis jam sumokėtų kompensaciją už darbų panaudojimą be leidimo. Televizijos stotis atsisakė mokėti kompensaciją, remdamasi citavimo išimtimi ir EŽTK 10 straipsnyje įtvirtinta visuomenės narių teise į informaciją. Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad kūrinių panaudojimas reportaže pateisinamas televizijos žiūrovų teise būti informuotiems apie šį kultūrinį renginį, be to, reikia atsižvelgti į aplinkybę, kad reportaže pristatytos naujienos, susijusios su pačiu autoriumi ir jo darbais. Tačiau Prancūzijos Aukščiausiasis Teismas vėliau pasisakė, kad EŽTK 10 straipsnio taikymas šioje byloje buvo klaidingas.

Panašus sprendimas buvo priimtas ir Šveicarijoje. Dvi įžymios asmenybės pradėjo viešą ginčą dėl asmenų, siekiančių prieglobsčio Šveicarijoje. Jos publikavo skirtingų nuomonių straipsnius šia tema. Kadangi straipsniai tapo rimtų politinių debatų priežastimi, vienas žurnalas išspausdino abu straipsnius vieną šalia kito ir pridėjo labai rimtą komentarą, kuris kritikavo vieną iš tų straipsnių. Sukritikuoto straipsnio autorius padavė žurnalą į teismą. Ieškovas ieškinį grindė per dideliu citavimo išimties ribų išplėtimu. Ciuricho kantono Aukščiausiasis Teismas atmetė ieškinį nurodydamas, kad šiuo atveju citavimo tikslą buvo galima pasiekti tik atspausdinus visą straipsnį. Teismas savo sprendimą grindė Šveicarijos Konstitucijos 16 ir 17 straipsniais, kuriuose įtvirtinta nuomonės, informacijos bei žiniasklaidos laisvės. Tačiau Šveicarijos federalinis teismas persvarstė šį sprendimą ir nustatė, kad intelektinės nuosavybės teisės ir informacijos laisvės balansas yra realizuotas autorių teisės normose, todėl tik tam tikrų straipsnio ištraukų atgaminimas būtų buvęs pakankamas garantuoti visuomenės narių teisę į informaciją⁷⁰.

Christophe'as Geigeris Šveicarijos ir Prancūzijos teismų sprendimus kritikuoja. Jo nuomone, informacija šiose bylose yra daug svarbesnė, ji reportažams suteikia objektyvumo⁷¹, todėl aukščiausieji teismai turėjo priimti kitokius sprendimus. Be to, jis iškelia svarbius klausimus: kaip televizija gali efektyviai informuoti apie meno parodą, neparodydama nė vieno menininko paveikslo, arba kaip laikraštis gali geriau palyginti skirtingų nuomonių straipsnius, nei abu juos atspausdindamas?

Paskutinė byla, kurią verta paminėti, nagrinėta Didžiojoje Britanijoje. Byloje *Ashdown v. Telegraph Group* teismas pritaikė kiek kitokį autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją santykio aiškinimą. Nors šalies teismų praktikoje buvo įtvirtinta vidinio santykio samprata, teismas pabrėžė, kad galimi reti atvejai, kai abi minėtos teisės konfliktuos⁷². Tokiomis aplinkybėmis taikant autorių teises reikia atsižvelgti ir į visuomenės narių teisę į informaciją.

⁷⁰ Idem. P. 392.

⁷¹ Idem. P. 393.

⁷² Torremans P. L.C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 60.

Taigi ši byla iliustruoja, kad valstybės teisėje galimas ir abiejų – vidinio ir išorinio – santykių įtvirtinimas⁷³.

Iš viso to, kas buvo pasakyta, galime daryti išvadą, kad autoriaus teisės į literatūros, meno, mokslo kūrinius ir visuomenės narių teisė į informaciją turi daug bendro. Šios teisės dažnai suvokiamos kaip atrama viena kitai ar net viena kitos egzistavimo pagrindas⁷⁴. Aišku, reikia nepamiršti, kad autoriaus teisės taip pat riboja ir visuomenės narių teisę į informaciją, ir atvirkščiai.

⁷³ Idem. P. 62.

⁷⁴ Rosén J. Copyright in perspective: external limitations on copyright. P. 1.
[Http://www.upphovsrattsforeningen.com/upload/Rosen%20Copyright%20and%20Freedom%20of%20Expression.doc](http://www.upphovsrattsforeningen.com/upload/Rosen%20Copyright%20and%20Freedom%20of%20Expression.doc). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.

II. PUSIAUSVYROS TARP AUTORIAUS TEISIŲ IR VISUOMENĖS NARIŲ TEISĖS Į INFORMACIJĄ UŽTIKRINIMO ELEMENTAI

Nors žmogaus teisių apsauga garantuojama kiekvienam visuomenės nariui, tiek autoriui, tiek informacijos vartotojui, tačiau dėl nuolatinių privačių autoriaus bei viešųjų visuomenės interesų konflikto egzistuoja tam tikras jų teisių disbalansas. Kadangi autorių teisės autoriui suteikia išimtinę teisę laisvai disponuoti kūriniumi ir gauti už jį atlyginimą, autorius gali neleisti kitiems asmenims susipažinti su jo kūriniumi. Tačiau žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas yra tiesiogiai susijęs su žmogaus galimybe gauti iš įvairių šaltinių informaciją ir ja naudotis. Tai yra vienas iš pliuralistinės demokratijos laimėjimų, užtikrinančių visuomenės raidą. Pusiausvyros tarp nagrinėjamų interesų išlaikymo tikslui pasiekti įstatymų leidėjai nustatė, kad autorių teisės saugo tik idėjos išraišką (ne pačią idėją), įtvirtino autorių teisių galiojimo terminus bei autorių teisių išimtis. Ne pačios idėjos, o jos išraiškos apsauga padeda išvengti idėjų monopolijų, kurios trukdytų kultūros plėtojimuisi. Autorių teisių galiojimo terminai visuomenei užtikrina, kad mainais už pagarbą autorių teisėms, praėjus tam tikram laikotarpiui, bus galima naudotis kūriniumi be jokių apribojimų. Autorių teisių išimtis reiškia, kad įstatymų leidėjas tam tikrais atvejais leidžia panaudoti kūrinį be autoriaus sutikimo ir nemokant autorinio atlyginimo arba mokant atlyginimą, kuris nustatytas tik kaip kompensacija už autorių teisių apribojimą. Būtent šiems trimis pusiausvyros tarp autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimo elementams skirtas šis skyrius. Visus elementus atskiruose poskyriuose dabar ir išnagrinėsime.

2. 1. Idėjos išraiška

Autorių teisės asmeniui, sukūrusiam literatūros, meno ar mokslo kūrinį, garantuoja teisę laisvai tuo kūriniumi disponuoti. Tačiau kartu reikia nepamiršti, kad įstatymų leidėjai taip pat suinteresuoti kultūros, mokslo bei žinių plėtojimo skatinimu. Dėl šios priežasties tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu buvo nustatytos autorių teisių apsaugos ribos: autorių teisės nesaugo pačių idėjų. Saugoma tik idėjos išraiška. Idėjos paliekamos visuomenės valdymo (angl. *public domain*) sričiai, „siekiant užtikrinti laisvą informacijos judėjimą bei mokslo, meno, literatūros vystymąsi“⁷⁵.

Tarptautiniu mastu tokio reguliavimo apraiškų galima rasti *Berno konvencijos* 2 straipsnio 1 ir 2 dalyse, kur nustatyta, kad sąvoka „literatūros ir meno kūriniai“ apima kiekvieną literatūros, mokslo ir meno kūrinį, koks bebūtų jo išraiškos būdas ar forma“ bei įtvirtinta, kad

⁷⁵ Usonienė J. Idėjų nesaugojimo principo samprata ir kai kurios jo taikymo problemos autorių teisėje // Jurisprudencija. 2008, Nr. 10(112). P. 66.

„Sąjungos šalių įstatymams suteikiama teisė nurodyti, kad visi kūriniai ar tam tikros apibrėžtos jų kategorijos nesaugomos, jeigu tie kūriniai neturi kokios nors materialios formos“. Nors idėjos sąvoka nėra tiesiogiai įvardinama, kad autorių teisės nesaugo idėjų, faktų bei informacijos, galima aiškiai suprasti iš minėtų 2 straipsnio 1 ir 2 dalių turinio⁷⁶. Šios nuostatos įtrauktos ir į 1994 metų *Sutartį dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba*⁷⁷ (toliau - TRIPS sutartis). Sutarties 9 straipsnio 2 dalyje pirmą kartą tarptautiniu mastu įtvirtinta, jog idėjos nėra saugomos. Šioje dalyje nustatyta, kad „autorių teisių apsauga teikiama ne idėjoms, procedūroms, veikimo būdams ar matematinėms koncepcijoms, o jų išraiškai“. *Tarybos direktyvoje dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos*⁷⁸ įtvirtintos panašios nuostatos⁷⁹. *Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutarties*⁸⁰ 2 straipsnyje taip pat įtvirtinta, kad „autorių teisių apsauga taikoma išraiškai, o ne idėjoms, procedūroms, veiklos metodams ar matematinėms koncepcijoms“.

Tikslinga išsiaiškinti, kaip teisėje suprantamos idėjos ir jos išraiškos sąvokos. Idėja pasižymi abstraktumu ir neapibrėžtumu, neturi apčiuopiamos apraiškos, tuo tarpu išraiška yra konkretus idėjos įkūnijimas, kur idėja turi išoriškai atpažįstamą išraiškos formą. Teismai idėją apibūdina kaip mintį, protinį vaizdinį, teorijos koncepciją⁸¹. Autorių teisėje idėja minties suformulavimu konkrečia tema laikoma tik tada, kai ji įkomponuota į patį kūrinį. Autorių teisėmis saugomos specifinės struktūros, kalbos, meniniai vaizdai ar siužeto detalės ir personažai kūrybiniame darbe, t. y. jų išraiškos forma, bet nesaugomos idėjos ir principai⁸², kuriais ta forma yra pagrįsta. Pavyzdžiui, autorių teisės saugos straipsnį, kuriame aprašoma kokia nors politinė teorija, tačiau pati teorija, kuri yra labiau idėja nei išraiškos forma į autorių teisių apsaugą nepatenka. Arba dar vienas pavyzdys: bendra tapymo renesanso stiliumi idėja nereiškia, kad ją saugo autorių teisės, tačiau tos idėjos išraiška konkrečiame darbe jau pateks į autorių teisių apsaugą. Kitas autorius, pasinaudojęs ta pačia idėja, gali sukurti naują kūrinį, kurio autorių teisės jau priklausys jam. Literatūros, meno, mokslo kūrinių autoriai dažnai idėjas kopijuoja vieni nuo kitų, taip pat naudojami kultūros paveldu, todėl autoriams kuriant kūrinius leidžiama nevaržomai panaudoti aktualias temas, mitus, vaizdinius ir kt. Taip tikimasi skatinti kultūros plėtojimąsi. Svarbu išskirti, kad idėjomis jokia būdu negalima laikyti, pavyzdžiui, kūrinio scenarijaus, jame

⁷⁶ Davies G. The Scope of Copyright Protection: The Boundaries of the Idea/Expression Dichotomy. GRUR Int 2008 Heft 8-9, P. 639.

⁷⁷ Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutartis // Valstybės žinios. 2001, Nr. 46-1620.

⁷⁸ 1991 m. gegužės 14 d. Tarybos direktyva 91/250/EEB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos.

⁷⁹ Direktyvos 1 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „šioje direktyvoje numatyta apsauga taikoma kompiuterio programos išraiškai bet kuria forma. Pagal šią direktyvą autorių teisių apsauga netaikoma idėjoms ir principams, kuriais remiasi kompiuterio programos elementai, įskaitant elementus, kuriais remiasi jos sąsajos“.

⁸⁰ Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutartis // Valstybės žinios. 2001, Nr. 32-1060.

⁸¹ Sankar K. P. A., Chary N. L.R. The Idea - Expression Dichotomy: Indianizing an International Debate. P. 129. [Http://www.jiclt.com/index.php/JICLT/article/viewPDFInterstitial/66/52](http://www.jiclt.com/index.php/JICLT/article/viewPDFInterstitial/66/52). Prisijungimo laikas: 2008-10-18.

⁸² Marjorie Heins. „The Progress of Science and Useful Arts“: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. P. 8. [Http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf](http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-18.

aprašytų veiksmų ir personažų, jų sekos, įvaizdžio ir t. t., nes visi šie objektai yra originalios išraiškos, sukurti autoriaus ir priklauso nuo jo valios (kūrybos laisvės)⁸³. Be to, akcentuotina, kad autorių teisė nesaugo visų išraiškos formų. Saugomi tik originalūs⁸⁴ kūriniai, kurie yra kūrybinės veiklos rezultatai.

Nacionaliniams teismams nagrinėjant bylas kyla klausimas, ar taikyti siaurą idėjos sampratą, o jos išraiškos plačią sampratą, ar atvirkščiai. Taikant siaurą idėjos ir plačią išraiškos sampratą labai išplečiama autorių teisių apimtis. Susiklosto dažnų autorių teisių pažeidimų situacija, nes dauguma idėjų išraiškų yra labai panašios. Todėl sprendami bylas teismai taiko plačią idėjos ir siaurą jos išraiškos sampratą. Tokiu atveju tik nežymus skaičius idėjos išraiškų panašumų būtų laikomas pažeidimu. Atitinkamai autorių teisių apimtis labiau apribojama. Taigi užtikrinama teisė gautą informaciją materializuoti į konkretų literatūros, meno ar mokslo kūrinį.

Lietuvoje ATGTĮ 4 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „autorių teisių objektai - originalūs literatūros, mokslo ir meno kūriniai, kurie yra kokia nors objektyvia forma išreikštas kūrybinės veiklos rezultatas“. Originalus kūrybinės veiklos rezultatas tampa autorių teisių objektu nuo to momento, kai jis įgyja objektyvią formą, t. y. atsiskiria nuo kūrėjo, ją gali suvokti ir atgaminti kiti asmenys⁸⁵. Kūrinys įgyja objektyvią formą, kai jis paskelbiamas žodžiu, išreiškiamas raštu, naudojant įvairias meninės išraiškos priemones, įrašomas į DVD, CD skaitmenines ar kitokias laikmenas. Kadangi atliktus muzikos kūrinius, žodžiu paskelbtus literatūros kūrinius galima atgaminti, laikoma, kad šie kūriniai yra įgiję objektyvią formą. Svarbu paminėti dar vieną ATGTĮ straipsnį. Įstatymo 5 straipsnio 1 punkte įtvirtinta, kad autorių teisės nesaugo idėjų, procedūrų, procesų, sistemų, veiklos metodų, koncepcijų, principų, atradimų ar atskirų duomenų. Autorių teisės normos kūrinį saugo kaip visumą, kaip autoriaus minčių, pažiūrų, idėjų išraiškos formą. Minėtame straipsnio punkte išvardinti galimi kūrinio turinio elementai, kurie nėra tiesiogiai saugomi ATGTĮ. Šių kūrinio turinio elementų „tiesiogiai autorių teisės nesaugo, nes atitinkamas idėjas, procedūras, procesus bei kitus kūrinio elementus gali sugalvoti bet kuris asmuo savarankiškai“⁸⁶. Šiais elementais gali naudotis bet kas. Tiesa, jiems nustatyta netiesioginė apsauga. Kiekvienas kitas „sąžiningas autorius, panaudodamas savo kūrinuose kito autoriaus originalias idėjas, paprastai nurodo tokių idėjų autorių, šaltinį, iš kurio paimta“⁸⁷.

⁸³ Žilinskas V. J., Kasperavičius P., Kiškis M. Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. P. 153.

⁸⁴ Kriterijai, pagal kuriuos nustatoma, ar kūrinys yra originalus, skiriasi. Kontinentinės teisės valstybėse taikomas subjektyvusis originalumo kriterijus. Jis reiškia, kad kvalifikuojant kūrinio originalumą atsižvelgiama į tai, ar kūrybinio darbo rezultatas atspindi autoriaus asmenybę. Bendrosios teisės tradicijos valstybėse originalumo reikalavimas daug mažesnis: kriterijus, kuriuo nustatomas originalumas – pakankamos, t. y. didesnės negu minimalios, kūrėjo pastangos kūrybiniam rezultatui pasiekti.

⁸⁵ Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 34.

⁸⁶ Ten pat. P. 39.

⁸⁷ Ten pat. P. 40.

Lietuvoje gausios teismų praktikos šiuo nagrinėjamu klausimu nėra. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje byloje tik atkartoją minėtų ATGTĮ straipsnių nuostatas: *Autorinių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 2 straipsnio 18 dalį kūriniumi laikomas originalus kūrybinės veiklos rezultatas literatūros, mokslo ar meno srityje, nepaisant jo meninės vertės, išraiškos būdo ar formos; autorių teisių objektais nelaikomi idėjos, procedūros, procesai, sistemos, veiklos metodai, koncepcijos, principai ir kt. (Įstatymo 5 straipsnis)*⁸⁸. Byloje **K. M. leidyklos „Briedis“, M. B., V. J., R. M. ir A. L. v. J. K. leidykla „Saulabrolis“, UAB „Arlila“ ir S. D.**⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo žemėlapių teisinės apsaugos klausimą ir pripažino, kad žemėlapiai, nepaisant to, kad juose naudojami visuotinai žinomi duomenys, mokslinių žinių ir matematinio skaičiavimo pagrindu atvaizduojami objektyviai egzistuojantys materialaus pasaulio reiškiniai, objektai ir pan., gali būti saugomi autorių teisės, jei jie yra originalūs⁹⁰. Objektų „originalumas vertinamas pagal duomenų (faktų ir informacijos) pavaizdavimo būdą ir formą“⁹¹. Civilinėje byloje **UAB „Verslo žinios“ v. UAB „Naujasis aitvaras“**⁹² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad laikraščio medžiagos išdėstymo negalima priskirti idėjoms, procedūroms, procesams. Teismas nurodė, kad „linijų, rodyklių, grafikų, spalvų visuma, sukurianti atitinkamą vaizdą, nėra procesas, veiklos metodas ar koncepcija. Ieškovo sukurtas laikraščio „Verslo žinios“ dizainas (vaizdas) įgijo objektyvią formą, kai buvo panaudotas išleidus laikraštį „Verslo žinios“.

Didžiojoje Britanijoje nėra tiesiogiai įtvirtinta, kad autorių teisės nesaugo idėjų. Tačiau 1988 metų Autorių teisių, dizaino ir patentų akto⁹³ 3 straipsnyje reikalaujama, kad darbai turėtų išraiškos formą, todėl laikoma, kad autorių teisių apsauga netaikoma idėjoms, kurios neturi išraiškos formos⁹⁴. Nors Didžiosios Britanijos teismų praktikoje šią problemą buvo vengiama paliesti, 2007 metais nagrinėta **Baigent and Leigh v Random House Group Ltd** byla⁹⁵ įtvirtino svarbų principą. Du istorikai knygos „Da Vinčio kodas“ autorių Danas Brownas apkaltino idėjų iš jų anksčiau parašytos knygos pasisavinimu. Knygoje „Da Vinčio kodas“ (angl. Da Vinci

⁸⁸ 2006 m. sausio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje **UAB „Forumo rūmai“ v. V. P.**, Nr. 3K-3-22/2006, kat. 42.11.1.

⁸⁹ 2007 m. balandžio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje **K. M. leidyklos „Briedis“, M. B., V. J., R. M. ir A. L. v. J. K. leidykla „Saulabrolis“, UAB „Arlila“ ir S. D.**, Nr. 3K-3-48/2007, kat. 84.

⁹⁰ Usonienė J. Idėjų nesaugojimo principo samprata ir kai kurios jo taikymo problemos autorių teisėje // *Jurisprudencija*. 2008, Nr. 10(112). P. 72.

⁹¹ 2007 m. balandžio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje **K. M. leidyklos „Briedis“, M. B., V. J., R. M. ir A. L. v. J. K. leidykla „Saulabrolis“, UAB „Arlila“ ir S. D.**, Nr. 3K-3-48/2007, kat. 84.

⁹² 2008 m. kovo 17 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje **UAB „Verslo žinios“ v. UAB „Naujasis aitvaras“**, Nr. 3K-3-165/2008, kat. 84, 86, 89.

⁹³ 1988 m. Autorių teisių, dizaino ir patentų aktas.

http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/UKpga_19880048_en_1.htm. Prisijungimo laikas: 2008 09 10.

⁹⁴ Davies G. *The Scope of Copyright Protection: The Boundaries of the Idea/Expression Dichotomy*. GRUR Int 2008 Heft 8-9, P. 635.

⁹⁵ D. Britanijos Aukščiausiojo Teismo byla **Baigent and Leigh v Random House Group Ltd**, EWHC 719 (Ch) [2006].

Code), kuri yra viena sėkmingiausių šių laikų knygų⁹⁶, nagrinėjamos tos pačios temos kaip ir 1982 metų minėtų istorikų parašytame veikalė „Šventasis kraujas ir šventasis Gralis“ (angl. The Holy Blood and the Holy Grail). Tiek vienoje, tiek kitoje knygoje iškeliamą hipotezė, kad Jėzus Kristus su Marija Magdaliete buvo susilaukęs vaiko ir kad ji po nukryžiavimo pabėgo į Prancūziją, kur iki šių laikų išliko jų palikuonių. Knygose Marija Magdalietė taip pat susiejama su šventąja Gralio taure. Teismas nusprendė, kad knygų pagrindinės temos yra pernelyg bendro pobūdžio ir abstrakčios, kad joms galiotų autorių teisė.

Prancūzijoje vadovaujamas intelektinės nuosavybės principu, kad idėjų sklaida negali būti varžoma. Prancūzijos teismas vienoje byloje šį principą konkrečiau išreiškė: „idėjos priklauso visiems, todėl jų negalima pasisavinti. Taigi autorius negali monopolizuoti literatūros temos, meninės idėjos, mokslinių žinių, istorinių faktų, politinių ir reklaminių idėjų“⁹⁷.

Vokietijoje taip pat pritariama, kad autorių teisių apsauga netaikoma idėjoms. Kelis kartus buvo nustatyta, kad visuomenės labai abstrakčios mintys ir idėjos negali būti monopolizuotos remiantis autorių teise⁹⁸. Neseniai Vokietijoje nagrinėta byla, kurioje kriminalinių romanų rašytoja Andrea Maria Schenkel, knygos *Tannöd* autorė, buvo apkaltinta plagiatu⁹⁹. Knyga buvo paremta tikra neišaiškinta šeimos žmogžudystės istorija, kurią tyręs žurnalistas parašė knygą. Žurnalistas apkaltino autorę pasisavinus jo knygos personažus, tačiau teismas pripažino, kad autorių teisių pažeidimo šiuo atveju nėra. Be to, nustatė, kad istorinių faktų autorių teisė nesaugo; jie turi būti laisvai prieinami ir naudojami visų.

Paskutinė valstybė – JAV. Šioje valstybėje visuomenės narių teisė į informaciją autorių teisių sistemoje padeda užtikrinti jau minėta **idėjos/išraiškos dichotomijos** (angl. idea/expression dichotomy) doktrina. Daugeliu atvejų tai vienas „kertinių akmenų“ JAV autorių teisėje. Idėjos/išraiškos dichotomija įtvirtinta JAV Autorių teisių akto 102 straipsnyje. Akto 102 straipsnio (a) dalyje nustatyta kad į autorių teisių apsaugą patenka „originalūs kūriniai užfiksuoti bet kokioje apčiuopiamoje išraiškos formoje, dabar žinomoje ar kuri bus sukurta ateityje, kurią galima suprasti, atgaminti ar kitaip perduoti tiesiogiai arba mechanizmais, įrenginiais“. Autorių teisių akto 102 straipsnio (b) dalyje įtvirtinta, kad jokiais atvejais į autorių teisių apsaugą nepatenka „idėjos, procedūros, procesai, sistemos, veikimo metodai, koncepcijos, principai ar atradimai, nepriklausomai nuo formos, kuria jie apibūdinti, išaiškinti, iliustruoti“. Šio straipsnio turinį lėmė JAV teismų praktika. Pati pirmoji JAV Aukščiausiojo Teismo byla, kurioje

⁹⁶ Pasaulyje parduota daugiau kaip 40 milijonų šios knygos egzempliorių.

⁹⁷ Davies G. The Scope of Copyright Protection: The Boundaries of the Idea/Expression Dichotomy. GRUR Int 2008 Heft 8-9, P. 639.

⁹⁸ Idem.

⁹⁹ Idem.

paaiškina idėjos/išraiškos dichotomijos sampratą - *Baker v. Selden*¹⁰⁰. Ch. Seldenas parašė knygą, kurioje jis ištyrė ir aprašė specifinę buhalterijos sistemą; ši knygą sudėtos formos, iliustravusios šią sistemą ir išaiškinimai, kaip reikia įgyvendinti sistemą praktikoje. Po daugiau nei dešimtmečio W. C. M. Bakeris išleido apskaitos knygą, kurioje naudojamos Ch. Seldeno knygoje išspausdintos formos, tiesa, jos išdėstytos skirtingai nei pirmojoje knygoje. W. C. M. Bakeris buvo apkaltintas autorių teisių pažeidimu, tačiau ieškinys buvo atmestas. Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad autorių teisės sistemos išraiškai neišplečiamos taip, kad būtų taikomos formoms, kurios būtinos naudojantis šia sistema. Tai svarbiausia byla, kuri yra dažniausiai cituojama JAV teismų praktikoje norint išaiškinti idėjos/išraiškos dichotomijos esmę. Dar viena dažnai išskiriama byla – *Mazer v. Stein*¹⁰¹. Šioje byloje Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad autorių teisės saugo kūrinių išraišką, bet ne jo atliekamas funkcijas. Byloje pripažinta, kad autorių teisės saugo lempos formos skulptūrą, bet ne jos funkcinius aspektus, susijusius su tradicine paskirtimi. *Fred Fisher v. Dillingham*¹⁰² byloje Teismas pripažino, kad jei du asmenys, savarankiškai sudaro tos pačios teritorijos žemėlapius ir jie yra identiški, kiekvienas sudarytojas turi išskirtines autoriaus teises į savo kūrinių ir tai nelaikoma autoriaus teisių pažeidimu.

Apibendrinant reikia pabrėžti, kad autorių teisių netaikymas idėjoms padeda išvengti idėjų monopolijų, kurios trukdytų kultūros plėtojimuisi. Tokiu būdu stengiamasi išlaikyti pusiausvyrą tarp literatūros, meno ar mokslo kūrinių autoriaus privačių interesų ir visuomenės intereso nekliudomai keistis idėjomis bei dalyvauti laisvoje informacijos sklaidoje.

2. 2. Autorių teisių galiojimo terminai

Norėdamas apsaugoti autoriaus teises į kūrinių bei prisidėti prie kūrybos skatinimo, įstatymų leidėjas, nustato kūrinių apsaugos laikotarpį. Tačiau šis apsaugos laikotarpis nėra amžinas. Neterminuotumas sąlygotų netinkamą tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu įtvirtintos visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimą. Be to, gerbdama autoriaus teises visuomenė kartu turi žinoti, kad ateis laikas, kai kūrinys galės būti naudojamas be jokių apribojimų. Būtent autorių teisių galiojimo terminai padeda užtikrinti tinkamą visuomenės narių teisės į informaciją įgyvendinimą autorių teisių sistemoje. Daugumoje valstybių turtinės autoriaus teisės galioja visą autoriaus gyvenimą plus 50 – 70 laikotarpį po autoriaus mirties. Pasibaigus autorių teisių galiojimo terminui, literatūros, meno ir mokslo kūriniai patenka į *public*

¹⁰⁰ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Baker v. Selden*, 101 U.S. 99 (1879).

[Http://supreme.justia.com/us/101/99/case.html](http://supreme.justia.com/us/101/99/case.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-20.

¹⁰¹ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Mazer v. Stein*, 347 U.S. 201 (1954).

[Http://supreme.justia.com/us/347/201/case.html](http://supreme.justia.com/us/347/201/case.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-20.

¹⁰² JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Fred Fisher, Inc. v. Dillingham*, 298 F. 145 (S.D.N.Y. 1924).

[Http://cip.law.ucla.edu/cases/case_fisherdill.html](http://cip.law.ucla.edu/cases/case_fisherdill.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-20.

domain sritį. Dėl neatsiejamumo nuo autoriaus asmenybės asmeninės neturtinės autoriaus teisės kai kuriose valstybėse saugomos neterminuotai. Tai reiškia, kad jos bus saugomos ir praėjus autoriaus turtinių teisių galiojimo terminams. Tačiau toks asmeninių neturtinių teisių neterminuotumas įtvirtintas ne visur.

Autorių teisių galiojimo terminai nėra vienodi. Tai sąlygojo skirtingos autorių teisių sampratos atskirose valstybėse: vieni autorių teises supranta kaip prigimtine teisę į nuosavybę, kiti – kaip ekonominę ir politinę įrankį, skirtą užtikrinti tinkamą socialinį ir ekonominį vystymąsi, žinių sklaidą¹⁰³. Pirmieji mano, kad autorių teisės turi galioti amžinai. Šiuo atveju autorių interesai laikomi svarbiausiais. Socialinėms ir ekonominėms tokios apsaugos pasekmėms neteikiama daug reikšmės: tiek teigiamas, tiek neigiamas socialinis, ekonominis poveikis visuomenei laikomas neesminiu¹⁰⁴. Išskyrus asmeninių neturtinių autoriaus teisių neterminuotą apsaugą kai kuriose valstybėse, šis požiūris nebuvo visiškai realizuotas. Antrojo požiūrio šalininkai įsitikinę, kad labai ilgas autoriaus turtinių teisių galiojimo terminas stabdo kultūros plėtojimą, trukdo visuomenei dalyvauti kultūriniame gyvenime¹⁰⁵. Jie sutinka, kad autorius turi gauti atlyginimą už kūrinių, bet tai neturi tęstis per ilgai. Šio požiūrio šalininkai pastebi, kad dėl labai ilgo autorių teisių galiojimo termino didėja literatūros, meno ar mokslo kūrinių kaina, dėl to mažesnė visuomenės dalis gali pasinaudoti kūriniais. Kūrinius jie laiko visuomenės vertybe, todėl ragina atsižvelgti ir į visuomenės narių interesus. Be to, labai ilgas autoriaus teisių galiojimo terminas nėra tas veiksnys, kuris tikrai skatina autorių kurti¹⁰⁶. Lordas T. Macaulay yra pasakęs, kad „autoriaus kurti neskatina žinojimas, kad po pusės amžiaus nuo jo mirties kažkas, ko jis visai nepažįsta ar dar net nėra gimęs, naudosis jo sukurto kūrinio teikiama nauda“¹⁰⁷.

Kad kūrinio apsauga būtų veiksminga, būtina literatūros, meno ar mokslo kūrinių saugoti atitinkamą laikotarpį. Tarptautiniu mastu pirmą kartą autorių turtinių teisių galiojimo terminą **Berno konvencijoje** nuspręsta įtvirtinti 1948 metais Briuselio konferencijos metu. Konvencijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatytas bendras turtinių teisių apsaugos terminas - autoriaus gyvenimo laikas ir penkiasdešimt metų po jo mirties. Labai svarbi 7 straipsnio 6 dalis, kurioje Berno konvenciją ratifikavusioms valstybėms leidžiama nustatyti ilgesnius apsaugos terminus nei yra numatyti 7 straipsnyje. Laikui bėgant remiantis šiuo straipsniu tiek JAV, tiek daugelyje Europos valstybių minėtas minimalus terminas buvo pailgintas. Asmeninės neturtinės teisės Berno konvencijoje įtvirtintos tik 1928 metais Romos konferencijoje. Konvencijos 6bis straipsnio 1

¹⁰³ Ricketson S. The copyright Term. IIC 1992 Heft 6, P. 754.

¹⁰⁴ Idem.

¹⁰⁵ Torremans P. L.C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 112.

¹⁰⁶ Idem.

¹⁰⁷ Idem. P. 14.

dalyje¹⁰⁸ išvardintos asmeninės neturtinės teisės, tačiau konkretus jų galiojimo terminas nenurodytas. Straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad šios *autoriui suteiktos teisės galioja ir po autoriaus mirties bent jau iki turtinių teisių galiojimo pabaigos, o jas įgyvendina asmenys ar institucijos, įgalioti pagal šalies, kurioje tokios apsaugos reikalaujama, įstatymus. Tačiau tos šalys, kurių įstatymai šio akto ratifikavimo ar prisijungimo prie jo metu nenustato visų šio straipsnio 1 dalyje išvardytų teisių apsaugos po autoriaus mirties, gali numatyti, kad kai kurios iš šių teisių po autoriaus mirties gali nustoti galioti.*

Europos Sąjungos valstybės narėse buvo pailgintas autorių turtinių teisių galiojimo terminas. Tokį termino prailginimą lėmė 1993 metų **Tarybos direktyvoje dėl autorių ir gretutinių teisių apsaugos terminų suderinimo**¹⁰⁹ nustatytas ilgesnis autoriaus turtinių teisių apsaugos terminas. Direktyvos 1 straipsnyje įtvirtinta, kad „literatūros ar meno kūrinio autoriaus teisės, remiantis Berno konvencijos 2 straipsniu, galioja visą autoriaus gyvenimą ir 70 metų po jo mirties nepriklausomai nuo kūrinio teisėto viešo paskelbimo datos“. Galima išskirti kelias esmines priežastis, kurios lėmė minimalaus turtinių teisių apsaugos termino pailginimą Europos Sąjungos valstybėse narėse: a) norėta suvienodinti autoriaus turtinių teisių apsaugos terminus visoje Europos Sąjungoje, nes pavyzdžiui, Vokietijoje ir Austrijoje įtvirtintas terminas apėmė autoriaus gyvenimo laiką ir 70 metų po jo mirties, Ispanijoje – autoriaus gyvenimo laikas ir 60 metų po jo mirties; nors daugumoje valstybių narių vyraujantis terminas buvo autoriaus gyvenimo laikas ir 50 metų po jo mirties, suvienodinti nuspręsta jas pailginant iki autoriaus gyvenimo laiko ir 70 metų po jo mirties; b) tarp nacionalinių įstatymų egzistuojantys skirtumai, reguliuojantys autorių teisių apsaugos terminus, galėjo tapti kliūtimi laisvam prekių judėjimui bei paslaugų teikimui ir iškreipti konkurenciją bendrojoje rinkoje, todėl valstybių narių įstatymus buvo būtina suderinti taip, kad apsaugos terminai visoje Bendrijoje būtų vienodi¹¹⁰; c) „Berni konvencijos nustatytu minimaliu apsaugos terminu, kurį sudaro autoriaus gyvenimo trukmė ir 50 metų po jo mirties, buvo siekiama užtikrinti apsaugą autoriui ir pirmosioms dviem jo palikuonių kartoms. Tačiau vidutinė gyvenimo trukmė Bendrijoje taip pailgėjo, kad šio termino jau nepakako apimti dvi kartas“¹¹¹; d) autoriaus turtinių teisių suderinimas Bendrijos mastu turėjo prisidėti prie kūrybos skatinimo ir jos plėtojimo¹¹². Šia direktyva nustatytas terminas nėra

¹⁰⁸ Berno konvencijos 6bis straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad *nepaisant autoriaus turtinių teisių, net ir po jų perdavimo, autorius turi teisę reikalauti pripažinti kūrinio autorystę ir prieštarauti bet kokiam šio kūrinio išskraipymui, išdarkymui ar kitokiam pakeitimui, taip pat bet kokiam kitam autoriaus garbei ar reputacijai galinčiam padaryti žalos kėsinimuisi į kūrinį.*

¹⁰⁹ 1993 m. spalio 29 d. Tarybos direktyva 93/98/EEB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos terminų derinimo.

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ Ten pat.

¹¹² Ten pat.

taikomas neturtinėms teisėms. Direktyvos 9 straipsnyje nurodyta, kad „direktyva nepažeidžia valstybių narių nuostatų, taikomų neturtinėms teisėms“.

Lietuvoje pagal *ATGTĮ* 34 straipsnyje nustatyta, kad „autorių turtinės teisės galioja visą autoriaus gyvenimą ir 70 metų po autoriaus mirties, neatsižvelgiant į kūrinio teisėto padarymo viešai prieinamą datą“. Autorių asmeninės neturtinės teisės saugomos neterminuotai.

JAV Berno konvencijos šalimi tapo tik 1989 metais. Tačiau jau nuo 1976 metų *Autorių teisių akte*¹¹³ buvo įtvirtinta, kad turtinės autoriaus teisės galioja visą autoriaus gyvenimą plus 50 metų laikotarpį po autoriaus mirties. 1998 metų *Autorių teisių terminų prailginimo aktu* autoriaus teisių terminas buvo pratęstas dar 20 metų. Šis aktas kartu prailgino ir autorių turtines teises į kūrinį, sukurtą bendraautorystės pagrindu: 120 metų po kūrinio sukūrimo arba 95 metai po kūrinio išleidimo. Šie terminai taikomi ir iki 1978 išleistiems kūriniams. Įdomu, kad 1998 metų Autorių teisių terminų prailginimo aktas dar vadinamas Peliuko Mikio apsaugos aktu¹¹⁴. Tokį pavadinimą lėmė Walt Disney kompanijai susidariusi nepalanki situacija: 1928 metais debiutavusio peliuko Mikio autorių teisių apsauga 2003 metais turėjo baigtis. Dar po kelių metų būtų pasibaigusios ir autorių teisės į kitus personažus: Plutą (angl. Pluto), Gufį (angl. Goofy) ir ančiuką Donaldą (angl. Donald Duck). Todėl Walt Disney kompanija, grupė Holivudo studijų ir kitos suinteresuotos šalys ėmėsi lobistinių veiksmų, kurių rezultatas – autorių turtinių teisių pratęsimas.

Pabaigoje reikia paminėti, kad dažnai susiklosto situacija, kai autoriai įmonėms pusvelčiui parduoda savo turtines teises, todėl visą likusį tų teisių galiojimo laikotarpį pelną iš kūrinio gauna ne autorius ar jo įpėdiniai, o turtines teises įsigijusios įmonės. Taip autorių teisės tampa mechanizmu, kuriuo saugomos įmonių investicijos ir kartu ribojama visuomenės narių teisė į informaciją. Be to, ne kiekvienas kūrinys susilaukia ilgalaikio visuomenės dėmesio ir įvertinimo. Pasitaiko kūrinių, kurie aktualūs tik konkrečiu laikotarpiu. Dėl šių priežasčių abejotinas dabartinis ilgų autorių teisių apsaugos terminų įtvirtinimas.

Aptarę autorių teisių galiojimo terminus, galime pereiti prie autorių teisių išimčių nagrinėjimo.

2. 3. Autorių teisių išimtys

Autorių teisių išimtys – tai būdas, kuriuo įstatymų leidėjas siekia suderinti skirtingus interesus: visuomenės ir autorių. Autorių teisių išimtys reiškia, kad tam tikrais atvejais leidžiama panaudoti autoriaus kūrinį be autoriaus ar kito autorių teisių subjekto leidimo ir nemokant

¹¹³ 1976 metų JAV autorių teisių aktas, 17 U. S. C. 107. [Http://www.law.cornell.edu/copyright/copyright.table.html](http://www.law.cornell.edu/copyright/copyright.table.html). Prisijungimo laikas: 2008-08-02.

¹¹⁴ Angl. Mickey Mouse Protection Act.

autorinio atlyginimo arba mokant atlyginimą, kuris įstatymų nustatytas tik kaip kompensacija už autorių teisių apribojimą. Dažniausiai apribojamos autorių turtinės teisės. Dėl asmeninių neturtinių teisių glaudaus ryšio su autoriumi įstatymų leidėjai jas apriboja labai retai. Autorių teisių išimtimis išlaikoma pusiausvyra tarp visuomenės narių teisės į informaciją ir autorių teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius, todėl autorių teisių išimtis galima vadinti „aukso viduriu“ tarp šių interesų. Tiesa, ne visos autorių teisių išimtys siejamos su visuomenės narių teise į informaciją. Be to, ne visose šalyse jos vienodos. Jų turinys priklauso nuo valstybės istorinių, kultūrinių ir socialinių aplinkybių, taip pat nuo tarptautinių susitarimų. Magistro baigiamajame darbe analizuosime tik tas autorių teisių išimtis, kurios susijusios su visuomenės narių teise į informaciją.

Autorių teisių išimtys, susijusios su visuomenės narių teise į informaciją, įtvirtintos tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės normų aktuose. Pastaruosius nagrinėsime vėliau. Pirmasis tarptautinis dokumentas, kuris įvardija konkrečias autorių teisių išimtis – **Berno konvencija**. Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtintas leidimas naudoti kūrinių citavimo bei mokymo tikslais, tačiau naudojant kūrinius šiais tikslais „turi būti nurodomas šaltinis ir autoriaus vardas, jei šis nurodytas tame šaltinyje“. Berno konvencijos 10bis straipsnyje¹¹⁵ reglamentuojami kūrinių panaudojimo informacijos tikslais atvejai. Dar vienas paminėtinas dokumentas - Europos Parlamento ir Tarybos **direktyva dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo**¹¹⁶ (toliau – Informacinės visuomenės direktyva). Beveik visos išimtys, įtvirtintos direktyvos 5 straipsnio 3 dalyje, yra skirtos tinkamam visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimui. Būtina pažymėti, kad šios išimtys valstybėms narėms nėra privalomos. Tai reiškia, kad valstybė gali apsispręsti tiek dėl išimties numatymo, tiek dėl jos apimties savo nacionaliniuose įstatymuose.

Kiekviena autorių teisių išimtis privalo atitikti ne tik specialiai jai keliamus reikalavimus, bet ir bendrąsias autorių teisių apribojimo sąlygas, kurias įprasta vadinti „**trijų pakopų testu**“ (angl. three-step test). 1967 metais peržiūrėjus Berno konvenciją Stokholmo konferencijoje buvo nuspręsta į konvenciją įtraukti 9 straipsnį. Šiame straipsnyje įtvirtinta iki tol tarptautiniu mastu neregamentuota atgaminimo teisė bei galimos jos išimtys. Nustatyta, kad autorių teisių išimtys

¹¹⁵ Berno konvencijos 10bis straipsnyje nustatyta, kad 1. *Sąjungos šalių įstatymams suteikiama teisė leisti laikraščiuose ar žurnaluose einamaisiais ekonomikos, politikos ir religijos klausimais paskelbtus straipsnius ar tokius pačius eteryje transliuotus kūrinius atgaminti spaudoje, eteryje ar juos viešai paskelbti visuomenei laidais tais atvejais, kai teisė atgaminti, transliuoti eteryje ar paskelbti laidais nebuvo specialiai aptarta. Tačiau šaltinis visada turi būti aiškiai nurodytas; teisines šio išpareigojimo nesilaikymo pasekmes nustato tos šalies, kurioje reikalaujama apsaugos, įstatymai.* 2. *Sąjungos šalių įstatymams taip pat suteikiama teisė nustatyti sąlygas, kuriomis literatūros ir meno kūriniai, parodyti ar paskelbti einamųjų įvykių apžvalgose, gali būti informacijos tikslą pateisinančiu mastu atgaminti ar tapti prieinami visuomenei einamųjų įvykių apžvalgose fotografijos ar kinematografijos priemonėmis arba transliavimo eteryje ar paskelbimo visuomenei laidais būdu.*

¹¹⁶ 2001 m. gegužės 22 d Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

neturi prieštarauti Berno konvencijoje reglamentuojamam „trijų pakopų testui“. Iki šio testo įtvirtinimo Berno konvencijoje, daugelis valstybių nacionaliniuose įstatymuose pripažino atgaminimo teisę, tačiau juose nustatytos autorių teisių išimtys buvo labai skirtingos. Reikėjo rasti tokią autorių teisių išimčių nustatymo formulę, kad ji neprieštarautų jau nustatytoms, bet kartu ir nesudarytų sąlygų atsirasti dar platesnėms. Valstybės nacionaliniuose įstatymuose įtvirtindamos konkrečias autorių teisių išimtis, susijusias su visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimu, turi garantuoti, kad tokios išimtys nepažeis „trijų pakopų testo“ reikalavimų.

„Trijų pakopų testas“ nustatytas Berno konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje: „Sajungos šalių įstatymams suteikiama teisė atskirais ypatingais atvejais leisti atgaminti tokius [literatūros ir meno] kūrinius su sąlyga, kad šis atgaminimas neprieštarautų įprastiniam kūrinio naudojimui ir nepažeistų teisėtų autoriaus interesų“. Pagal „trijų pakopų testo“ kriterijus autoriaus teisių apribojimai leidžiami, jeigu jie yra 1) atskiri ypatingi atvejai; 2) neprieštarauja įprastiniam kūrinio naudojimui; 3) nepažeidžia teisėtų autoriaus interesų. Visų pirma, turi būti nustatyti tam tikri specialūs atvejai, kuriems esant leidžiami apribojimai. Išimtys turi būti tiksliai apibrėžtos ir siaurai ribotos savo apimtimi ir taikymu. Tik tada tikrinama, ar jos atitinka antrąją testo pakopą. Įprastinis naudojimas apima tiek realiai esančius eksploatavimo būdus, tiek ir atsirasiančius ateityje. Tik jei patenkintos abi pirmosios pakopos, galima pereiti prie trečios. Kadangi Berno konvencijoje reglamentuojamos tiek turtinės, tiek neturtinės autoriaus teisės, „interesai“ apima ekonominę ir neekonominę jų turinį. Kad autoriaus interesai būtų teisėti, jie turi būti pagrįsti, juos turi pripažinti ir saugoti įstatymai. Tiesa, dėl testo taikymo pakopomis pastaraisiais metais gerokai abejojama. Bendrame straipsnyje Ch. Geigeris, J. Griffiths’as ir R. M. Hilty’s siūlo naują „trijų pakopų testo“ aiškinimą. Jų nuomone, norint tinkamai taikyti „trijų pakopų testą“, reikia vertinti visas pakopas bendrai¹¹⁷. Nė vienai pakopai negali būti suteiktas prioritetas. Tokiu būdu bus galima tinkamai išlaikyti pusiausvyrą tarp skirtingų autoriaus ir visuomenės interesų.

„Trijų pakopų testo“ apimtis buvo išplėsta kituose tarptautiniuose dokumentuose: *TRIPS sutarties* 13 straipsnyje¹¹⁸, 1996 metų *Pasaulinės intelektualinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutarties* 10 straipsnio¹¹⁹ nuostatomis. Berno konvencijoje numatyto „trijų pakopų testo“ reikalavimai pakartojami *Informacinės visuomenės direktyvos* 5 straipsnio 5 dalyje. Direktyvoje

¹¹⁷ Geiger Ch., Griffiths J., Hilty R. M.: Declaration on a Balanced Interpretation of the „Three-Step Test“ in Copyright Law. IIC 2008 Heft 6. P. 709.

¹¹⁸ Sutarties 13 straipsnyje nustatyta, kad „tam tikrais atskirais atvejais valstybės narės išimtinėms teisėms įveda apribojimus ar išimtis, kurie neprieštarauja normaliam kūrinio naudojimui ir nepagrįstai nepažeidžia teisėtų teisių turėtojų interesų“.

¹¹⁹ Sutarties 10 straipsnyje nustatyta, kad:

1. Šia Sutartimi suteikiamoms literatūros ir meno kūrinių autorių teisėms tam tikrais ypatingais atvejais, kurie neprieštarauja įprastiniam kūrinio naudojimui ir nepagrįstai nepažeidžia teisėtų autoriaus interesų, Susitariančiosios Šalys savo nacionaliniuose įstatymuose gali numatyti taikyti apribojimus ir išimtis.

2. Taikydamos Berno konvenciją, bet kokius joje numatytų teisių apribojimus ir išimtis Susitariančiosios Šalys nustato tik tam tikrais ypatingais atvejais, kurie neprieštarauja įprastiniam kūrinio naudojimui ir nepagrįstai nepažeidžia teisėtų autoriaus interesų.

įtvirtintas „trijų pakopų testas“ yra platesnės apimties, kadangi jis adresuotas ne tik nacionaliniams įstatymų leidėjams, bet ir nacionaliniams teismams. Paminėti dokumentai lėmė, kad šiandien visose diskusijose, kuriose keliamas autorių teisių apribojimo klausimas, atsižvelgiama į testo reikalavimus.

ATGTĮ 19 straipsnio nuostatos taip pat atitinka minėtų tarptautinių sutarčių ir Direktyvos nuostatas ir turi būti taikomos kiekvieno turtinių teisių apribojimo atveju. ATGTĮ 19 straipsnyje nustatyta, kad „apriboti turtines teises leidžiama specialiais šio Įstatymo numatytais atvejais. Turtinių teisių apribojimas neturi prieštarauti įprastiniam kūrinio naudojimui ir nepagrįstai pažeisti teisėtų autoriaus arba kito autorių teisių subjekto interesų“. N. J. Matulevičienė pažymi, kad nagrinėjant ATGTĮ 19 straipsnio formuluotę aiškėja, kad sąlygas, kurias Berno konvencija reikalauja taikyti apribojant išimtinę autoriaus teisę atgaminti kūrinį, įstatymo leidėjas įtvirtina kaip bendrąsias sąlygas, kurios privalomos apribojant ir kitas autorių turtines teises: teisę platinti, transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti kūrinį, įskaitant teisę padaryti kūrinį viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internetu)¹²⁰. Be to, nagrinėjant šiame straipsnyje įtvirtintas „trijų pakopų testo“ „bendrąsias sąlygas matyti, kad jos atitinka CK 1.2 straipsnyje numatytus civilinio teisinio reguliavimo principus (nuosavybės neliečiamumo, proporcingumo, draudimo riboti civilines teises kitaip nei įstatymo numatyta tvarka ir pagrindais), taip pat teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, numatytus CK 1.5 straipsnyje“¹²¹. ATGTĮ ketvirto skirsnio 20, 21, 22, 24, 25 straipsniuose¹²² įstatymų leidėjas apriboja autorių turtines teises į literatūros, meno, mokslo kūrinius ir taip užtikrina visuomenės narių teisę į informaciją. Visuomenė įgyvendindama savo teisę į informaciją gali naudotis autoriaus kūriniais be jo leidimo tik šiuose straipsniuose nustatytais atvejais. Visais kitais atvejais kūrinį galima panaudoti tik autoriaus ar jo teisių perėmėjo leidimu ir už kiekvieną panaudojimą mokant atlyginimą; kitoks kūrinio panaudojimas yra autoriaus išimtinių turtinių teisių pažeidimas ir užtraukia šio įstatymo ir kitų įstatymų nustatytą atsakomybę¹²³.

Pabaigoje reikia supažindinti su dviem autorių teisių išimčių sistemomis, kurias aprašo Anne Lepage. A. Lepage išskiria dvi autorių teisių išimčių sistemas: atvirąją ir uždarają¹²⁴. Sistemų išskyrimo kriterijus – forma, kuria autorių teisių išimčių nuostatos įtvirtintos valstybių nacionaliniuose įstatymuose. Uždarajai autorių teisių išimčių sistemai būdingas baigtinis išimčių sąrašas. Ši sistema tiek bendrojoje, tiek kontinentinėje Europos valstybių teisėje (Didžiosios

¹²⁰ N. J. Matulevičienė. Autorių turtinių teisių apribojimai mokymo, mokslinių tyrimų ir informacijos tikslais // Jurisprudencija. 2004, t. 55(47). P.48.

¹²¹ Ten pat. P.49.

¹²² Straipsnius plačiau aptarsime šio poskyrio 2.3.3. skyrelyje.

¹²³ Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 76 - 77.

¹²⁴ Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment. [Http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf](http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf). Prisijungimo laikas: 2008 09 05.

Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos, Lietuvos ir kt.). Atvirajai autorių teisių išimčių sistemai būdingas lankstus autorių teisių išimčių įtvirtinimas bendro pobūdžio teisės nuostatomis, kurios gana abstrakčiai įvardija nedidelį skaičių išimčių. Nors ši sistema nepasižymi tokiu autorių teisių išimčių apibrėžtumu kaip uždaroji, tačiau jos lankstumas bei platus pritaikomumas tai kompensuoja. Geriausiai atvirąją autorių teisių išimčių sistemą iliustruoja *fair use* išimtis JAV.

Toliau aptarsime abiejų sistemų įtvirtinimą atskirose valstybėse. Nagrinėdami atvirąją autorių teisių išimčių sistemą remsimės JAV pavyzdžiu, nagrinėdami uždaroją – Didžiosios Britanijos ir Lietuvos pavyzdžiais.

2. 3. 1. Visuomenės teisė į informaciją ir *fair use* doktrina JAV

JAV įtvirtinta atviroji autorių teisių sistema padarė didelę įtaką kultūros, mokslo plėtojimui, taip pat ekonominiam šalies augimui. Tai lėmė ne tik neturinti precedento aukšto lygio literatūros, meno ir mokslo kūrinių apsauga, bet ir pusiausvyros tarp tvirtos kūrinių apsaugos bei išskirtinės teisės naudotis tais kūrinių užtikrinimas, t. y. pusiausvyros tarp autorių teisių turėtojų ir išsilavinusios, laisvai besikeičiančios informacija visuomenės interesų. JAV Kongreso 1976 metų Autorių teisių akto 107 straipsnyje įtvirtinta *fair use* (liet. sąžiningo naudojimo) išimtis visuomenei garantavo ypatingą teisę naudotis literatūros, meno ir mokslo kūrinių, kai tuo naudojimusi ketinama įnešti arba bus įneštas reikšmingas indėlis į kultūros plėtojimą bei šalies ekonominį progresą¹²⁵.

Autorių teisių akto 107 straipsnio pirmoje dalyje išvardintas sąrašas įvairiausių atvejų, kai literatūros, mokslo ar meno kūrinio atgaminimas be autorių teisių turėtojo leidimo laikomas teisėtu. Šioje dalyje nurodoma, kad „kūrinio, kurį saugo autorių teisė, sąžiningas naudojimas, įskaitant ir egzempliorių arba garso įrašų atgaminimą, arba kitais straipsnio nustatytais būdais, nėra autorių teisių pažeidimas, kai kūrinys naudojamas kritikos, komentavimo, naujienu reportažų, mokymo (įskaitant daugybines kopijas mokymui auditorijose), mokymosi ar mokslinių tyrinėjimų tikslais“. Ši išimtis leidžia, neturint autorių teisių turėtojų sutikimo ir dažnai nemokant jiems net autorinio atlyginimo, tam tikromis aplinkybėmis panaudoti autorių teisių saugomus kūrinius socialiai naudingiems ir pagrįstiems tikslams. Prieš pradėdant nagrinėti 107 straipsnio nuostatas, tikslinga išsiaiškinti *fair use* įtvirtinimo istorines aplinkybes.

Fair use doktrina daugiau nei 200 metų buvo plėtojama teismų praktikoje iki jos įtvirtinimo Autorių teisių akte. Nors *fair use* išimtis nebuvo minima ankstesniuose JAV autorių teisių norminiuose aktuose, ji realiai egzistavo. *Fair use* metų metus buvo vystoma gausybėje

¹²⁵ Jaszi P. Fair Use: Its Effects on Consumers and Industry. P. 2.

[Http://centerforsocialmedia.org/rock/backgrounddocs/testimony.pdf](http://centerforsocialmedia.org/rock/backgrounddocs/testimony.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-08-09.

teismo sprendimų. *Fair use* doktrina vystyti pradėta nuo XIX amžiaus vidurio, kai teisėjai, analizuodami šimtus individualių, specifinių atvejų pareiškimų dėl autorių teisių pažeidimų, svarstė juos atsižvelgdami į pagrindinius socialinius autorių teisių tikslus ir aiškiai išskirdami konkrečius kriterijus vertinant tų tikslų reikšmę¹²⁶. Esminis kriterijus, kuriuo teismai remdavosi vertindami ginčijamus autorių teisių atvejus, buvo „sąžiningumo“ (angl. fair) kriterijus. Pirmoji *fair use* užuomazga teismų praktikoje aptinkama 1841 metų **Folsom v. Marsh** byloje¹²⁷. Byloje buvo pripažinta, kad tam tikrais atvejais autorius gali panaudoti ankstesnių kūrinių ištraukas teisingos ir protingos kritikos tikslais (pavyzdžiui, knygos recenzijai), bet jei kūrinio panaudojimas peržengė protingos kritikos ribas arba kūrinio panaudojimo tikslas nebuvo kritika, tai toks kūrinio panaudojimas laikomas autorių teisių pažeidimu. Be to, buvo pažymėta, kad turi būti atsižvelgiama į kūrinio panaudojimo tikslus, pobūdį, panaudoto kūrinio dalies dydį ir informacijos vertę, kūrinio panaudojimo pasekmes rinkoje. Taigi teismas išskyrė eilę veiksnių, į kuriuos turėjo būti atsižvelgiama vertinant bylos faktus.

Teismų vystoma *fair use* doktrina buvo tarsi privilegija, ypatingais atvejais leidžianti visuomenei pasinaudoti literatūros, mokslo ar meno kūriniais be autoriaus sutikimo. Tik 1976 metais peržiūrėjęs ir pataisęs Autorių teisių aktą, JAV Kongresas pagaliau įtraukė *fair use* doktriną. Šia išimtimi JAV Kongresas norėjo išlaikyti ekonominę autorių kūrimo iniciatyvą kartu skatindamas mokslo progresą bei visuomenės mokymąsi. Autorių teisių akto 107 straipsnyje įtvirtintą *fair use* doktriną JAV Kongresas apibendrino remdamasis ankstesniais teismų sprendimais, t. y. nei pakeitė, nei susiaurino, nei išplėtė šios doktrinos ribas¹²⁸. Taigi tik 1976 metais *fair use* buvo pirmą kartą įtvirtinta įstatymiškai.

Fair use pasižymi efektyvumu ir lankstumu. Kaip jau buvo minėta, Autorių teisių akto 107 straipsnyje nustatytos *fair use* išimties pagrindu galima naudotis literatūros, mokslo ar meno kūriniais kritikos, komentavimo, naujienų reportažų, mokymosi bei mokslinių tyrinėjimų tikslais. Svarbu paminėti, kad JAV Kongresas tai pat yra pateikęs pavyzdžių sąrašą¹²⁹, kuriuo remdamiesi teismai gali taikyti *fair use* doktriną. Į šį sąrašą patenka ištraukų citavimas apžvalgose ar kritikos straipsniuose iliustravimo ar komentavimo tikslais; trumpų fragmentų citavimas moksliniuose ar techniniuose darbuose iliustruojant ir paaiškinant autoriaus pastebėjimus; parodijuojamo kūrinio tam tikros turinio dalies naudojimas parodijoje; kalbų ar straipsnių santraukos naujienų reportažuose su trumpomis citatomis; sugadintos kūrinio dalies atgaminimas bibliotekoje;

¹²⁶ Levering M. What's Right About Fair-Use Guidelines for the Academic Community? *Journal of the American Society for Information Science* 50(14): 1313-1319 (1999).

¹²⁷ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Folsom v. Marsh*, 9 F. Cas 342 (C.C.D Mass. 1841).

¹²⁸ Copyright Law Revision (House Report No. 94-1476).

[http://en.wikisource.org/wiki/Copyright_Law_Revision_\(House_Report_No._94-1476\)](http://en.wikisource.org/wiki/Copyright_Law_Revision_(House_Report_No._94-1476)). Prisijungimo laikas: 2008-08-14.

¹²⁹ Idem.

mokytojo ar studento padaryta darbo dalies kopija pamokos aiškinimo tikslais; darbo atgaminimas įstatyminio ar teismo nagrinėjimo ar ataskaitų tikslais; neesminis, atsitiktinis ir neesminis einamųjų įvykių atgaminimas apžvalgoje ar laidose iš įvykio vietos¹³⁰. Be to, JAV teismai savo praktikoje pažymi, jog į *fair use* išimties taikymo rėmus taip pat patenka radijo ar televizijos transliuojamų laidų įrašymas vėlesnės peržiūros tikslais (angl. *time-shifting*), kūrinių perkėlimas iš vieno formato į kitą asmeniniam naudojimui (angl. *space-shifting*), parodijavimas, sistemos analizė (angl. *reverse engineering*) ir smulkių paveikslėlių naudojimas kaip nuorodų paieškos sistemose¹³¹.

Autorių teisių akto 107 straipsnio antroje dalyje yra išvardinami keturi veiklos vertinimo kriterijai, kuriais teismas turi remtis, sprenddamas, ar tam tikra veikla gali būti pripažinta „sąžininga“: „1) kūrinių panaudojimo tikslas ir būdas; 2) panaudoto kūrinių pobūdis; 3) panaudoto kūrinių dalies dydis ir svarbumas, lyginant ją su visu kūriniu; 4) kūrinių panaudojimo pasekmės potencialioje rinkoje arba pasekmės kūrinių vertei“.

Pažymėtina, kad 1992 metais Autorių teisių akto 107 straipsnį papildė dar viena dalis, leidžianti panaudoti ir nepublikuotus kūrinius, jei tas panaudojimas atitinka 107 straipsnyje keliamus „sąžiningo“ naudojimo reikalavimus. Taigi nuo 1992 metų *fair use* taikoma ir nepublikuotiems kūriniams.

Kaip matome, Autorių teisių akto 107 straipsnyje išvardinti galimi „sąžiningo“ naudojimo atvejai, ir keturi veiklos vertinimo kriterijai, nustatinėjant *fair use* esmę, yra veikiau paaiškinamojo nei išsamaus pobūdžio¹³². Straipsnyje greičiau nurodomi orientyrai, kuriais turi būti vadovaujama, norint įvertinti, ar naudojimas autorių teisėmis saugomu kūriniu yra „sąžiningas“. Autorių teisių akto 107 straipsnyje nėra aiškiai nustatytų taisyklių sprendžiant kas yra *fair use*, nėra konkretaus „sąžiningo“ naudojimo atvejų sąrašo. *Fair use* konkrečių taisyklių nustatymo klausimas paliktas atviras. Būtent teismams palikta teisė spręsti, ar konkretus naudojimas kūriniu yra „sąžiningas“, aišku, nepamirštant atsižvelgti į jau minėtus galimus „sąžiningo“ naudojimo atvejus bei keturis veiklos vertinimo kriterijus.

JAV Kongresas paliko *fair use* atvirą teismų interpretacijoms, kad ją būtų galima lanksčiau pritaikyti prie naujų technologinių, ekonominių bei kultūrinių sąlygų pakitimų. Tačiau svarbu paminėti, kad *fair use* lankstumo numatymas sukėlė daug sumaišties ir diskusijų. Dėl sudėtingo šios doktrinos interpretavimo ir taikymo daug teisininkų ją laiko nepaprastai

¹³⁰ Idem.

¹³¹ Rimmer M. Copyright Proposals Fail Test of Brevity, Simplicity and Fairness. [Http://www.cyberlawcentre.org/unlocking-ip/blog/2006/11/copyright-proposals-fail-test-of.html](http://www.cyberlawcentre.org/unlocking-ip/blog/2006/11/copyright-proposals-fail-test-of.html). Prisijungimo laikas: 2008-08-09.

¹³² Merges R. P., Menell P. S., Lemley M. A. Intellectual property in the new technological age. - New York: Aspen law & Business, 2000. P. 490

erzinančia¹³³. 1939 metų *Dellar v. Samuel Goldwyn* byloje teismas šią doktriną apibūdino kaip labiausiai varginančią doktriną visoje autorių teisėje¹³⁴. Viena pagrindinių priežasčių, kodėl teismams taip sunku interpretuoti ir taikyti *fair use* doktriną, yra jiems keliamas reikalavimas išlaikyti pusiausvyrą tarp autoriaus interesų ginant jo originalų kūrinį ir visuomenės intereso naudotis šiuo kūrinium¹³⁵.

JAV Kongresas paliko konkrečių *fair use* taisyklių nustatymo klausimą atvirą, nes manė, kad teisinių situacijų ir aplinkybių įvairovė, kuri gali iškilti konkrečiose bylose, trukdo suformuluoti, konkrečias *fair use* taisykles¹³⁶. JAV Kongresas pabrėžė, kad įstatymas pritaria teismų vystytos doktrinos tikslams ir apimčiai, tačiau nenorėta jos „sustingdyti“ Autorių teisių akte, ypač greitų technologinių pasikeitimų laikotarpiu¹³⁷. Vadinasi, *fair use* neapibrėžtumu siekta, kad teismai galėtų laisvai šią doktriną taikyti naujoms situacijoms.

Kaip jau anksčiau buvo minėta, Autorių teisių akto 107 straipsnyje išvardinti galimi „sąžiningo“ naudojimo atvejai, ir keturi veiklos vertinimo kriterijai yra veikiau paaiškinamojo nei išsamaus pobūdžio, todėl būtent teismams palikta teisė spręsti, ar konkretus naudojimas kūrinium yra „sąžiningas“. Teismas nagrinėdamas bylą pirmiausia nustato ir įvertina faktus, tiesiogiai susijusius su kiekvienu Autorių teisių akto 107 straipsnyje numatytu faktoriumi, ir tik tada sprendžia teisės klausimą – ar ginčijama veikla gali būti laikoma „sąžiningu“ naudojimu. Norint geriau suprasti *fair use* esmę, naudinga plačiau panagrinėti keturis veiklos vertinimo kriterijus, kuriais teismas turi remtis, sprenddamas, ar tam tikra veikla gali būti pripažinta „sąžininga“.

Kūrinio panaudojimo tikslas ir būdas. Vertinant kūrinio panaudojimą pagal šį kriterijų, būtina išsiaiškinti, ar kūrinium naudojamasi siekiant komercinių, nekomercinių mokymo tikslų ar vienu metu abiejų tikslų. Teismai labiau linkę nustatyti *fair use*, kai kūrinium naudojamasi nekomerciniais tikslais, pavyzdžiui, byloje *The Williams & Wilkins Company v. The United States*¹³⁸ teismas nustatė, kad visuomeninės bibliotekos padarytos straipsnių kopijos, kad lankytojais galėtų jas naudoti mokslinių tyrinėjimų tikslais, gali būti kvalifikuojama kaip *fair use*. Tuo tarpu byloje *American Geophysical Union v. Texaco*¹³⁹ teismas atmetė tvirtinimus, kad privačios kompanijos tyrinėtojų atliktas daugybinis straipsnių iš mokslo žurnalų kopijavimas gali būti laikomas *fair use*. Reikia paminėti, kad komerciniai tikslai nėra teismo laikomi labai

¹³³ Resnik D. B. *Owning the Genome: A Moral Analysis of DNA Patenting* (Paperback). New York, 2004. P. 48.

¹³⁴ JAV Antros apygardos teismo byla *Dellar v. Samuel Goldwyn, Inc.*, 104 F.2d 661 (2d Cir.1939).

¹³⁵ Resnik D. B. *Owning the Genome: A Moral Analysis of DNA Patenting* (Paperback). New York, 2004. P. 48.

¹³⁶ Copyright Law Revision (House Report No. 94-1476).

[Http://en.wikisource.org/wiki/Copyright_Law_Revision_\(House_Report_No._94-1476\)](http://en.wikisource.org/wiki/Copyright_Law_Revision_(House_Report_No._94-1476)). Prisijungimo laikas: 2008-08-14.

¹³⁷ Idem.

¹³⁸ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *The Williams & Wilkins Company v. The United States*. 420 U.S. 376 (1975).

¹³⁹ JAV Antros apygardos teismo byla *American Geophysical Union v. Texaco, Inc.*, 60 F.3d 913 (2d Cir. 1995).

svarbiais, kai kūrinio autorius gauna atitinkamą kompensaciją už naudojimąsi kūriniumi. Taip pat teismas didelį dėmesį skiria išsiaiškinimui, ar panaudoto kūrinio pagrindu sukurtas naujas kūrinys yra transformuotas ir papildo kūrinių nauja prasme ar žinia, pavyzdžiui, knygos recenzija, kurioje cituojamos originalo ištraukos, ar tai tiktai kūrinio pakaitalas. *Campbell v. Acuff Rose*¹⁴⁰ byloje JAV Aukščiausiasis Teismas pareiškė, kad būtina ištirti, ar naujasis kūrinys tik užima originalaus kūrinio vietą, ar visgi pakeičia originalą įnešdamas ir kažko naujo, nes pasižymi nauja išraiška, reikšme, idėjiniu turiniu. *Suntrust Bank v. Houghton-Mifflin Company*¹⁴¹ byloje kilo ginčas dėl kūrinių parodijavimo. Žymios novelės „*Gone with the Wind*“ autorių teisių paveldėtojai padavė į teismą novelistę Alice'a Randall, kuri parašė novelę „*The Wind Done Gone*“. Šiame kūrinyje buvo panaudoti pirmosios novelės veikėjai, siužeto linija, dalis dialogų. Teismas nustatė, kad išvestiniame kūrinyje kritikuojamos rasinės pažiūros, politinės nuostatos, kurios atsispindi novelėje „*Gone with the Wind*“, todėl toks kūrinys laikomas parodija.

Panaudoto kūrinių pobūdis. Analizuodami kūrinių panaudojimą pagal šį kriterijų teismai atsižvelgia į šiuos aspektus: ar panaudotas kūrinys yra publikuotas, ar ne; ar kūriniui būdingas tik faktų išdėstymas, ar jis pasižymi kūrybiškumu. Kuo mažesniu kūrybiškumu pasižymės autorių teisėmis saugomas kūrinys, tuo didesnė tikimybė, kad jo panaudojimas kitame kūrinyje bus pripažintas „sąžiningu“. Mažesnis kūrybiškumas būdingas tokiems informaciniams darbams kaip naujienų reportažai, kūriniai, kuriuose išdėstyta daug faktų, duomenų, mokslinių tyrinėjimų darbai ir t. t. Dar viena svarbi aplinkybė – ar panaudotas kūrinys publikuotas. Teismai dažnai nėra linkę pripažinti „sąžiningu“ nepublikuoto kūrinių naudojimą, kai jis panaudojamas be leidimo. Tuo tarpu, situacija su publikuotais kūriniais nėra tokia komplikauta - tokiais atvejais teismai daug dažniau pritaiko *fair use*.

Panaudoto kūrinių dalies dydis ir svarbumas, lyginant ją su visu kūriniumi. Remdamiesi šiuo kriterijumi, teismai vertina, kiek buvo nukopijuota originalaus kūrinių ir koks yra nukopijuotos dalies svarbumas, t. y. ar nukopijuota dalis sudaro originalaus kūrinių pagrindą. Taigi vertinami ir kiekybinis, ir kokybinis aspektai. Teismai turi tirti, ar panaudoto kūrinių dalis ir jos esmė atitinka panaudojimo tikslą. Pažymėtina, kad teismai labiau bus linkę nuspręsti, kad naudojimas kūriniu yra „sąžiningas“, jei panaudoto kūrinių dalis yra maža, nežymi lyginant ją su visu kūriniumi. Kita vertus, kartais net mažos kūrinių dalies panaudojimas negali būti laikomas *fair use*. JAV Aukščiausiasis Teismas *Harper & Row v. Nation Enterprises*¹⁴² byloje pareiškė, kad *fair use* netaikoma net mažai panaudotai kūrinių daliai, jei ta panaudota dalis sudaro pačią kūrinių esmę. Tiesa, pasitaiko atvejų, kai panaudoti galima ir visą kūrinių. Byloje *Sony Corp. v.*

¹⁴⁰ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Campbell v. Acuff Rose*, 510 U.S. 569 (1994).

¹⁴¹ JAV Vienuoliktos apygardos teismo byla *SunTrust Bank v. Houghton-Mifflin Company*. No. 01-12200. (2001).
[Http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-in/getcase.pl?court=11th&navby=docket&no=0112200opnv2](http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-in/getcase.pl?court=11th&navby=docket&no=0112200opnv2)

¹⁴² JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Harper & Row v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539 (1985).

*Universal City Studios*¹⁴³ Aukščiausiasis Teismas televizijos laidų įrašymą vėlėsnės peržiūros tikslais pripažino *fair use*.

Kūrinio panaudojimo pasekmės potencialioje rinkoje arba pasekmės kūrinio vertei. Šiuo atveju teismai tiria, kokį poveikį rinkoje panaudotajam kūrinui ar jo vertei padaro išvestinis kūrinys. Teismai gins autorių teisių turėtojo pusę, jei plačiai paplitęs ir neribotas jo kūrinio naudojimas iš esmės darys neigiamą poveikį faktinei ar potencialiai to kūrinio rinkai. Tačiau teismai kūrinio panaudojimą pripažins *fair use*, jei ginčijamas kūrinio panaudojimas nedaro originalaus kūrinio rinkai žalos, o priešingai - pagerins tą rinką ar net ją sukurs. Teismai taip pat yra pažymėję, kad potencialios autorių teisėmis saugomo kūrinio vertės nustatymui didelę įtaką daro leidimų ir licencijų buvimas. Nustatydami kūrinio vertę teismai taip pat atsižvelgia į panaudoto kūrinio dalį.

Svarbu pabrėžti, kad visi šie keturi veiklos vertinimo kriterijai turi būti analizuojami ir pasveriami kartu kaip visuma. Kadangi šie faktoriai neturi nustatytų ribų, dažnai sunku nuspėti, kaip teismas juos pritaikys konkrečiai situacijai. Be to, aptartieji veiklos vertinimo kriterijai nėra vieninteliai faktoriai, į kuriuos teismai atsižvelgia nustatydami, ar kūrinio naudojimas yra „sažiningas“. Teismai taip pat atsižvelgia ir į kitus faktorius, pavyzdžiui, kūrinį panaudojusios šalies ketinimai, panaudoto kūrinio svarba visuomenei. Bylas nagrinėjantys teisėjai kūrinio panaudojimo nepripažins *fair use*, jei išsiaiškina, kad kūrinio panaudojimas neatitinka geros moralės reikalavimų.

Išsiaiškinę *fair use* doktrinos esmę, galime pereiti prie *fair dealing* doktrinos D. Britanijoje nagrinėjimo.

2.3.2. Visuomenės teisė į informaciją ir *fair dealing* doktrina Didžiojoje Britanijoje

Pirmoji uždara autorių teisių išimčių sistema priklausanti valstybė, kurią nagrinėsime, yra Jungtinė Karalystė. Jos teisėje įtvirtinta sąžiningo elgesio (angl. *fair dealing*) doktrina. Ši doktrina numato, kad tam tikromis aplinkybėmis galima pasinaudoti literatūros, meno ir mokslo kūriniais be autoriaus leidimo ir toks kūrinio panaudojimas nebus laikomas autoriaus teisių pažeidimu. *Fair dealing* doktrinos tikslas – visuomenės interesų užtikrinimas, įskaitant ir kūrinų, kuriuos saugo autorių teisės, panaudojimą išvestiniams kūriniais kurti, saviraiškos laisvės skatinimą bei rinkos sutrikimų išvengimą¹⁴⁴. Ši doktrina numato grupę išimčių, kuriomis remiantis galima pasinaudoti literatūros, meno ir mokslo kūriniais. Kūrinys turi būti naudojamas nekomerciniais tyrimų, asmeninių studijų, kritikos, apžvalgos ir naujienų pranešimų tikslais.

¹⁴³ JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Sony Corp. v. Universal City Studios*, 464 U.S. 417 (1984)

¹⁴⁴ Torremans P. L. *Cglt and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy.* - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 94.

Fair dealing įstatymiškai įtvirtinta 1988 metų Autorių teisių, dizaino ir patentų akto¹⁴⁵ I dalies III skyriaus 29 ir 30 straipsniuose. Tiesa, ji susiformavo ankščiau nei buvo įtvirtinta šiame akte. Ją savo praktikoje vystė nacionaliniai teismai. Minėtuose straipsniuose visuomenei garantuojama teisė naudotis kūrinium be autoriaus leidimo nekomerciniais tyrimų, asmeninių studijų, kritikos, apžvalgos ir naujienų pranešimų tikslais ir toks naudojimas nebus laikomas autorių teisių pažeidimu. Elgesys bus laikomas sąžiningu tik tada, jei jis leidžiamas akte. Svarbu pabrėžti, kad net jei kūrinys naudojamas nekomerciniais tyrimų, asmeninių studijų, kritikos, apžvalgos ir naujienų pranešimų tikslais, sprendžiant, ar tam tikra veikla gali būti pripažinta sąžiningu elgesiu, turi būti atsižvelgiama dar ir į keturis veiklos vertinimo kriterijus¹⁴⁶: a) ar išimtį galima taikyti konkrečiam kūrinium; b) ar kūrinys naudojamas, siekiant vieno iš įstatyme nurodytų tikslų; c) ar naudojimas kūrinium yra sąžiningas; d) ar pakankamai aiškiai nurodytas kūrinio autorius. Kad geriau suprastume *fair dealing* esmę, būtina panagrinėti 29 ir 30 akto straipsnių nuostatas. Analizuodami kiekvieną straipsnį kartu aptarsime, kaip konkretaus straipsnio atveju taikomi minėti keturi veiklos vertinimo kriterijai.

Autorių teisių, dizaino ir patentų akto 29 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „sąžiningas elgesys su literatūros, dramos, muzikos ar meno darbais tyrimų ar asmeninių studijų tikslais nepažeidžia autoriaus teisių į patį kūrinį ar į jo publikuotą variantą“. Galima išskirti dvi aptariamų išimčių pakopas. Pirmoji pakopa susijusi su naudojimusi kūrinium, kai ruošiantis egzaminui ar rašant rašinį, tezes, esė ir kt. norima įsigilinti į konkrečią temą. Tokiu atveju asmuo pasinaudoja kūrinium kaip medžiaga, padedančia suvokti temos esmę. Pati medžiaga kitiems asmenims tiesiogiai nebus prieinama. Naudojimas kūrinium pereina į antrą pakopą, kai tyrimą atlikusio asmens tyrimo rezultatai publikuojami straipsnyje, knygoje ar kitur, ir šis asmuo nori nurodyti jo kūrinijje naudotus šaltinius. Naudojimas kūrinium asmeninių studijų tikslais į šią pakopą nepatenka. Autorių teisių išimtys tyrimų ar asmeninių studijų tikslais akademikams sudaro puikias sąlygas vykdyti įvairius mokslinius tyrimus, o besimokantiems asmenims, pavyzdžiui, besiruošiantiems egzaminui ar rašantiems esė, - rinkti reikalingą medžiagą¹⁴⁷. Taip aptariamomis išimtimis skatinamas žinių ugdymas, savęs tobulinimas ir informuoto individo dalyvavimas visuomenės gyvenime¹⁴⁸. Tačiau šie autorių teisių apribojimai išimtinai taikomi tik akademikams ir besimokantiems asmenims. Todėl remdamasis šia išimtimi lektorius negali

¹⁴⁵ Didžiosios Britanijos 1988 m. Autorių teisių, dizaino ir patentų aktas.

[Http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/UKpga_19880048_en_1.htm](http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/UKpga_19880048_en_1.htm). Prisijungimo laikas: 2008 09 10.

¹⁴⁶ Burrell R., Coleman A. Copyright exceptions: the digital impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P 43, 116.

¹⁴⁷ Idem.

¹⁴⁸ Torremans P. L. C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004. P. 95.

atgaminti daugybinių kūrinių kopijų studentams ar mokiniams. Tokiam atgaminimui taikomi aptariamo akto 32 – 36 straipsniai, kurie yra skirti asmens ugdymui.

Norint nustatyti, ar konkretus atvejis atitinka akto 29 straipsnio nuostatas, reikia išsiaiškinti, kaip šio straipsnio atžvilgiu taikomi anksčiau išvardinti keturi veiklos vertinimo kriterijai.

Ar išimti galima taikyti konkrečiam kūrinii? Išimtyms tyrimų ar asmeninių studijų tikslais taikomos literatūros, draminiams, muzikiniams ir meniniams darbams, taip pat spausdintiems publikuotiems kūriniams. Tačiau jos netaikomos radijo, televizijos transliacijoms, muzikos įrašams, filmams ir kompiuterių programoms.

Ar kūrinys naudojamas, siekiant vieno iš įstatyme nurodytų tikslų? Kad atsakytume į šį klausimą, reikia išsiaiškinti, ką reiškia „tyrimų“ ir „studijų“ sąvokos. Studijų sąvoką galima apibrėžti kaip asmens uolų norą įgyti naujų žinių tam pasitelkiant skaitymą, tyrinėjimus ar svarstymus¹⁴⁹. Į ją patenka bet koks asmeninis naudojimas kūriniu: pastabų rašymas, kūrinių atgaminimas reprografijos būdu ir t. t. Tyrimas reiškia kruopštų ir sistemingą kokios nors temos nagrinėjimą, siekiant išsiaiškinti faktus ar principinius klausimus¹⁵⁰. Tyrimai susiję su straipsnių, knygų, kalbų bei kitos medžiagos, kurią saugo autorių teisės, nagrinėjimu ir remiantis gauta medžiaga atitinkamų argumentų, pastabų, išvadų darymu. Be to, norėdamas perparduoti kūrinių kopiją kitiems asmenims, kopijos savininkas turi gauti autoriaus leidimą, kad galėtų tai padaryti.

Ar naudojimas kūriniu yra sąžiningas? Panaudoto kūrinių dalies apimtis daro didžiausią įtaką nustatant, ar naudojimas kūriniu yra sąžiningas. Taip pat atsižvelgiama į kūrinių panaudojimo pasekmes rinkoje, kam panaudota kūrinių dalis, ar kitomis priemonėmis būtų buvę galima pasiekti norimų tikslų ir kt.

Ar pakankamai aiškiai nurodytas kūrinių autorius? Reikalavimas nurodyti kūrinių autorių gali būti taikomas tik antrosios pakopos atveju. Aiškus autoriaus įvardinimas pirmojoje pakopoje neturi prasmės, nes vieninteliai tikėtini asmenys, kurie šioje pakopoje naudosis kūriniu, yra akademikas ar besimokantis asmuo.

Baigiant aptarti autorių teisių apribojimus nekomercinių tyrimų ir asmeninių studijų tikslais, reikia išskirti, kad pagrindinė aptariamų išimčių įtvirtinimo priežastis – įsitikinimas, kad nekomerciniai tyrimai ir asmeninės studijos reikalingos naujų darbų sukūrimui. Taip pat šiomis išimtimis atsižvelgiama į svarbų faktą, jog tokio pobūdžio naudojimą sunku reguliuoti. Be to, pripažįstama, kad nekomerciniai tyrimai ir asmeninės studijos paprastai netrukdo kūrėjams kurti ir už tai gauti atlyginimą.

¹⁴⁹ Burrell R., Coleman A. Copyright exceptions : the digital impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P 43, 116 – 117.

¹⁵⁰ Idem.

Autorių teisių, dizaino ir patentų akto 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos išimtys kritikos, apžvalgos tikslais. Šioje dalyje nustatyta, kad „sąžiningas elgesys su kūrinium ar kūrinio atlikimu kritikos, apžvalgos tikslais nelaikomas autorių teisių pažeidimu, jei kritikos, apžvalgos darbe pakankamai aiškiai nurodomas kūrinio autorius“. Šia išimtimi pripažįstama kritikos ir apžvalgų svarba. Taip pat atsižvelgiama į aplinkybę, kad kritikuojantis ar recenzuojantis kieno nors kūrinį asmuo, turės pacituoti to kūrinio ištraukas, o kūrinio autorius tam dažnai prieštarautų, todėl įstatymų leidėjas neleidžia autoriui kontroliuoti, kurie asmenys gali kritikuoti jo kūrinį, kada ir kurias kūrinio dalis jie gali panaudoti. Be to, kai konkretus kūrinio naudojimas kritikos, apžvalgos tikslais atitinka 30 straipsnio 1 dalies nuostatas, dar reikia atsižvelgti ir į keturis veiklos vertinimo kriterijus.

Ar išimti galima taikyti konkrečiam kūriniumi? Išimtys kritikos, apžvalgos tikslais taikomos visų tipų kūriniums, išskyrus nepublikuotus kūriniums, nesvarbu, koks reikšmingas to kūrinio turinys. Publikavimo sąvoka suprantama plačiai: viešas kūrinio išleidimas materialioje formoje, kūrinio padarymas prieinamu kompiuterių tinkluose, kūrinio atlikimas, eksponavimas ir taip toliau¹⁵¹.

Ar kūrinys naudojamas, siekiant vieno iš įstatyme nurodytų tikslų? Svarbu apibrėžti „kritikos“ bei „apžvalgos“ sąvokas. Šios sąvokos aiškinamos plačiai. Priimta, kad į kritikos ir apžvalgos sąvoką patenka tradicinė komentavimo ir nuomonės pareiškimo praktika¹⁵². Tačiau daug daugiau diskusijų sukelia ne pats šių sąvokų apibrėžimas, bet kritikos ir apžvalgos masto interpretacija, kuria remiantis nustatoma, iki kokio lygio galima naudotis kūrinium, kuriant tam tikras išvestinių darbų grupes¹⁵³. Tai nustatyti pavesta teismams. Jie savo praktikoje išskyrė, kad parodijos, satyros ir kiti kūriniai, kurių pagrindą sudaro esminės naudojamo kūrinio ištraukos ar situacijos, bus laikomos pažeidžiančiomis autorių teises, nebent teisme bus įrodyta, kad kūrinium naudotasi kritikos ar apžvalgos tikslais. Su aptariamo kriterijaus nagrinėjimu susijusi **Pro Sieben v. Carlton**¹⁵⁴ byla. Norėdamas iliustruoti prastos kokybės sensacinės spaudos žurnalistų darbo praktiką, atsakovas savo televizijos laidoje panaudojo 30 sekundžių iš ieškovo filmo. Tokio panaudojimo tikslas - prastos kokybės sensacinės spaudos kritika. Teismas pripažino, kad naudojimas kūrinium tokiu tikslu yra sąžiningas. Dar vienas pavyzdys – **Ashdown v. Telegraph Group**¹⁵⁵ byla. Laikraštis „Sunday Telegraph“ publikavo dideles ištraukas iš konfidencialaus įrašo, kurį padarė politikas Paddy Ashdownas per svarbų susitikimą su Tony Blairu. „Sunday Telegraph“ šia tema publikavo straipsnį, tvirtindamas, kad toks publikavimas gali būti pateisinamas kritikos ir apžvalgos tikslais. Tačiau teismas atmetė tokį pareiškimą, nes minėtame

¹⁵¹ Idem. P. 46.

¹⁵² Idem. P. 44.

¹⁵³ Idem. P. 49.

¹⁵⁴ D. Britanijos Aukščiausiojo Teismo byla *Pro Sieben A.G. v. Carlton Television Ltd.* [1999] FSR 610.

¹⁵⁵ D. Britanijos Aukščiausiojo Teismo byla *Ashdown v. Telegraph Group Ltd.* [2001] EWCA Civ 1142.

straipsnyje buvo kritikuojama ne pati kalba, o Paddy Ashdowno ir Tony Blairo politiniai ketinimai.

Ar naudojimasis kūriniais yra sąžiningas? *Hubbard v. Vosper*¹⁵⁶ byloje buvo identifikuoti trys faktoriai, kuriuos reikia nustatyti, siekiant išsiaiškinti, ar naudojimasis kūriniais yra sąžiningas: „visų pirma, būtina apibrėžti citatų ir ištraukų skaičių ir apimtį, atsakyti į klausimą, ar jų nėra panaudota per daug. Antra, reikia išsiaiškinti, kokią naudą patyrė, pasinaudojęs kūriniais asmuo. Jei jos naudotos komentavimo, apžvalgos tikslais, tai taikoma *fair dealing*; jei jos naudotos konkuravimo tikslais perteikiant tą pačią informaciją, kaip ir kūrinio autorius, naudojimasis kūriniais sąžiningu nebus pripažintas. Trečia, turi būti atsižvelgta į proporcijas. Ilgų ištraukų panaudojimas ir prie jų trumpų savų minčių išdėstymas yra nesąžiningas, tačiau trumpos ištraukos ir trumpi komentarai yra *fair dealing*“. Šie faktoriai taikomi kalbant apie literatūros kūrinius. Juos norint pritaikyti kitiems kūriniais, būtina faktorių modifikacija, pavyzdžiui, autorių teisių pažeidimo nebus, kai spalvota nuotrauka kritikos ar apžvalgos tikslais pateikiama nespaltu pavidalu.

Ar pakankamai aiškiai nurodytas kūrinio autorius? Naudojant kūrinį kritikos ar apžvalgos tikslais, visada reikalaujama, kad būtų tinkamai nurodytas ir jo autorius. Svarbu, kad kiekvienas asmuo suprastų, kas yra panaudoto kūrinio autorius.

Autorių teisių, dizaino ir patentų akto 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos išimtys kritikos, apžvalgos tikslais. Šioje dalyje nustatyta, kad „sąžiningas kūrinio panaudojimas (išskyrus fotografijas) einamųjų įvykių pranešimo tikslais nelaikomas autorių teisių pažeidimu, jei panaudoto kūrinio autorius pakankamai aiškiai nurodomas pranešime“. Šia išimtimi įstatymų leidėjas norėjo užtikrinti tinkamą informacijos sklaidą. Kaip ir aukščiau aptartos išimtys, kūrinio panaudojimas einamųjų įvykių pranešimo tikslais turi atitikti keturis veiklos vertinimo kriterijus.

Ar išimtis galima taikyti konkrečiam kūriniai? Išimtis einamųjų įvykių pranešimo tikslais taikoma visiems kūriniais, išskyrus fotografijas¹⁵⁷. *Fair dealing* netaikymą fotografijoms lemia aplinkybė, kad laikraščių ir žurnalų leidėjai nerimavo, kad einamųjų įvykių išimtimi gali pasinaudoti jų konkurentai, kurie fotografijas atgamintų už jas nesumokėję¹⁵⁸. Be to, pats autorius padaro fotografiją tikėdamasis, kad gaus už ją atlyginimą ir ji bus atgaminama tik gavus jo leidimą. Fotografijos išimtis einamųjų įvykių atžvilgiu negali būti apeinama kaip alternatyvą panaudojant kritikos ir apžvalgos išimtis.

Ar kūrinys naudojamas, siekiant vieno iš įstatyme nurodytų tikslų? Čia svarbu apibrėžti einamųjų įvykių pranešimo sąvoką. Teismai šią sąvoką praktikoje interpretuoja labai plačiai. Į ją

¹⁵⁶ Didžiosios Britanijos Apeliacinio teismo byla *Hubbard v. Vosper*. [1972] 2 Q.B. 84.

¹⁵⁷ Burrell R, Coleman A. Copyright exceptions: the digital impact. - Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P 44.

¹⁵⁸ Idem.

įeina straipsniai, nagrinėjantys atlyginimo, rasines, vaikų darbo ir kitas problemas, politinės kalbos, net sporto įvykiai ar fejerverkų paleidimo šou. Tačiau ši išimtis netaikoma gyvenimo būdo straipsniams, patarimams stiliaus klausimais, skirtingų prekiautojų produkcijos lyginimui ir kitiems mažareikšmiams bei trumpalaikiams atvejams. Taip pat reikia išsiaiškinti, ką reiškia „einamieji“ įvykiai. Kad įvykis būtų pripažintas einamuju, jis nebūtinai turi būti naujas¹⁵⁹. Jau minėtoje *Ashdown v. Telegraph Group* byloje teismas akcentavo, kad politinės informacijos naudojimas einamųjų įvykių pranešimo tikslais turi ilgą galiojimo terminą. Be to, pats kūrinys nebūtinai turi būti sukurtas neseniai, užtenka, kad jis dėl savo aktualumo būtų panaudotas einamųjų įvykių pranešime.

Ar naudojimasis kūrinium yra sąžiningas? Nustatant, ar naudojimasis kūrinium yra sąžiningas, reikia vadovautis trimis faktoriais, kurie buvo identifikuoti *Hubbard v. Vosper* byloje, nepamirštant jų modifikuoti konkrečioje situacijoje.

Ar pakankamai aiškiai nurodytas kūrinio autorius. Naudojant kūrinį einamųjų įvykių pranešimo tikslais, reikalaujama, kad būtų tinkamai nurodytas jo autorius. Tačiau garso įrašams, filmams, transliacijoms, kabelinės televizijos programoms šis reikalavimas nėra taikomas, jei to neįmanoma įgyvendinti praktiškai.

Aptarus visas *fair dealing* išimtis, reikia paminėti, kad be šių išimčių Autorių teisių, dizaino ir patentų akte yra įtvirtinta eilė autorių teisių išimčių, kurios taip pat susijusios su tinkamu visuomenės narių teise į informaciją užtikrinimu. Dėl ribotos magistro baigiamojo darbo apimties jas tik išvardinsime. Tai naudojimasis kūrinium ugdymo tikslais, priėjimas prie kūrinio bibliotekose, archyvuose. Autorių teisių pažeidimu taip pat nelaikomas parlamento nagrinėjimų, teismo proceso metu, karališkų komisijų ar įstatyminių informacijos tarnybų proceso metu pasakytų kalbų panaudojimas.

Pabaigoje tikslinga palyginti aptartas doktrinas: *fair dealing* ir *fair use*. *Fair dealing* doktrina labai panaši į JAV įtvirtintą *fair use* doktriną, ją net galima vadinti *fair use* atitikmeniu. Istoriskai abiejų doktrinų susiformavimo priežastis ta pati – siekis riboti autorių teises į literatūros kūrinius, laikui bėgant autorių teisių išimtys nustatytos visiems kūriniams; formavimosi pradžioje abi doktrinos nebuvo labai išplėtos, jų ribos buvo siauresnės; šiuo metu ir *fair dealing*, ir *fair use* laisvai leidžia naudotis svarbiomis kūrinio dalimis¹⁶⁰. Nors šios doktrinos yra panašios, jų visiškai tapatinti negalima. *Fair dealing* yra ne tokia plati kaip *fair use*, jos apimtis ribotesnė. Konkretus naudojimasis kūrinium turi būti numatytas Autorių teisių, dizaino ir patentų akto straipsniuose: nekomerciniai tyrimai, asmeninės studijos, kritika, apžvalga ir naujienų pranešimai. Be to, kadangi *fair dealing* ir *fair use* turi panašumų, galima

¹⁵⁹ Idem. P. 58.

¹⁶⁰ Makeen F. Copyright in a global information society: the scope of copyright protection under international, US, UK and French law. - Hague London Boston: Kluwer Law international, 2000. P. 156.

manyti, jog Jungtinėje Karalystėje yra įtvirtinta atviroji autorių teisių išimčių sistema, tačiau 1988 metų Autorių teisių, dizaino ir patentų akto I dalies III skyriuje numatyta ne viena dešimtis straipsnių, kuriuose detalai reglamentuojama, kada naudojimasis kūriniais nėra laikomas autorių teisių pažeidimu, t. y., kaip buvo minėta, *fair dealing* išimties taikymo glimybės yra apribotos ir susiaurintos iki konkrečių taikymo atvejų, todėl pagrįstai laikoma, kad Jungtinėje Karalystėje vyrauja uždaroji autorių teisių išimčių sistema.

2. 3. 3. Autorių teisių išimtys - teisės į informaciją užtikrinimo garantas Lietuvoje

Lietuvos įstatymuose taip pat įtvirtintos autorių turtinių teisių išimtys, susijusios su tinkamu visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimu. Tai citavimas, kūrinio panaudojimas mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais, kūrinio panaudojimas informacijos tikslais ir kūrinio panaudojimas karikatūrai ar parodijai. Visi šie kūrinio panaudojimo atvejai yra neatlygintiniai. Be to, išvardintais atvejais naudotis kūriniais galima be autoriaus leidimo. Šiomis išimtimis garantuojamas proporcingumo principo laikymasis: visuomenės nariams leidžiama pasinaudoti literatūros, meno ar mokslo kūriniais nepadarant žalos teisėtiems autoriaus interesams.

Citavimas. Pirmoji autorių turtinių teisių išimtis, susijusi su visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimu, yra kūrinio panaudojimas citavimo tikslais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nėra nagrinėjęs bylų šiuo klausimu, todėl apsiribosime su citavimu susijusių nuostatų, įtvirtintų ATGTĮ, aptarimu.

Kūrinio panaudojimą citavimo tikslais reglamentuoja jau minėta Berno konvencijos 10 straipsnio 1 dalis, taip pat Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies (d) punktas. Kadangi Lietuva yra Europos Sąjungos narė bei ratifikavo Berno konvenciją, ATGTĮ 2 straipsnio 6 dalis ir 21 straipsnis, įtvirtinantis naudojimąsi kūriniais citavimo tikslais, yra suderintas su šiais dokumentais. ATGTĮ 2 straipsnio 6 dalyje įstatymų leidėjas įtvirtina citatos apibrėžimą. Pagal šį straipsnį citata – tai „palyginti trumpa ištrauka iš kito kūrinio, skirta paties autoriaus teiginiams įrodyti arba padaryti juos suprantamus, arba teikti nuorodą į kito autoriaus požiūrį ar mintis, suformuluotus originale“. Tačiau citata nelaikoma, kai autorius originalia forma atpasakoja kito autoriaus mintis ar idėjas. ATGTĮ 21 straipsnyje nustatyta, kad *1. Leidžiama atgaminti nedidelę išleisto ar kitaip viešai paskelbto kūrinio dalį tiek originalo kalba, tiek išverstą į kitą kalbą, kaip citatą kitame kūrinyje be kūrinio, iš kurio paimta citata, autoriaus ar kito to kūrinio autorių teisių subjekto leidimo, jeigu toks atgaminimas yra sąžiningas ir jo mastas neviršija citavimo tikslui reikalingo masto. 2. Cituojant turi būti nurodomas citatos šaltinis ir autoriaus vardas, jeigu jis yra nurodytas kūrinyje, iš kurio citata paimta.*

Citatos apimtis priklauso nuo citavimo tikslo. Galima cituoti tiek, kiek reikia kito autoriaus minčiai, jo naudojamoms meninės išraiškos priemonėms parodyti, tačiau negalima kaip citatą atgaminti visą kūrinį ar žymią jo dalį, išskyrus mažų meninių formų kūrinius (aforizmai, miniatiūros ir pan.)¹⁶¹. Pastarosios apimties kūriniai galimi tik moksliniuose kūriniuose. Be to, įstatymų leidejas įtvirtina tik citavimą iš viešai išleisto ar paskelbto kūrinio. Citatos iš nepaskelbtų kūrinių yra draudžiamos. Taip pat svarbu išskirti reikalavimą nurodyti citatos šaltinį ir autoriaus vardą, jeigu jis yra nurodytas kūrinyje, iš kurio paimta citata. Priešingu atveju autorius turi teisę reikalauti, kad jo vardas būtų nurodytas jį cituojant. Taip norima tinkamai įgyvendinti asmeninę neturtinę autorystės teisę. Tiesa, A. Vileita pažymi, kad nebus teisės pažeidimo, kai cituojama plačiai žinomo autoriaus kūrinio, kuris buvo atgamintas daugelyje šaltinių, ištrauka, nenurodant šaltinio, iš kurio paimta (pvz., cituojant Maironio ar V. Kudirkos plačiai žinomus kūrinius)¹⁶².

Kūrinio panaudojimas mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais. Naudojimasis kūrinium mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais - dar viena priemonė išlaikyti pusiausvyrą tarp dviejų skirtingų interesų: visuomenės ir autoriaus. Tokį panaudojimą reglamentuoja ATGTĮ 22 straipsnio 1 dalies normos. Kaip ir kūrinio panaudojimo citavimo tikslais atveju, pagal šią dalį kūrinį galima naudoti „*be kūrinio autoriaus ar kito šio kūrinio autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo, tačiau nurodant, jei tai įmanoma, naudojamą šaltinį ir autoriaus vardą*“.

ATGTĮ 22 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatos leidžia *kaip pavyzdį nekomerciniais mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais atgaminti nedidelius išleistus kūrinius ar trumpą išleisto kūrinio ištrauką rašytiniu, garso ar vaizdo pavidalu tiek, kiek tai susiję su mokymo programomis ir neviršija mokymui ar moksliniam tyrimui reikalingo masto*. Šis punktas leidžia panaudoti didesnės apimties, negu leidžiama cituoti, kūrinio ištrauką arba nedidelį kūrinį kaip iliustraciją mokslo ir mokymo tikslais leidiniuose, televizijos ir radijo laidose, garso ir vaizdo įrašuose, paskaitose, pamokose, skirtose visų lygių valstybinėms ir privačioms mokykloms, profesinio apmokymo mokykloms, kursams ir kitoms apmokymo formoms¹⁶³. Toks autoriaus turtinių teisių ribojimas galimas tik mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais. Be to, kūrinio panaudojimas pagal šį punktą neturi daryti žalos autoriaus asmeninėms neturtinėms ir turtinėms teisėms.

Kaip buvo minėta, Lietuva yra ratifikavusi Berno konvenciją, todėl jos nuostatos perkeltos ir į ATGTĮ straipsnius. Tačiau Berno konvencijos 10 straipsnio 2 punkte nustatyta „gerų papročių“ sąvoka nėra įtvirtinta ATGTĮ. Nors ši sąvoka neįtvirtinta įstatymiškai, ji minima

¹⁶¹ Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 79.

¹⁶² Ten pat. P. 80.

¹⁶³ Ten pat.

Lietuvos teismų praktikoje, nes tik laikantis gerų papročių kūriniai gali būti naudojami mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais be autoriaus leidimo ir nemokant jam atlyginimo. Geri papročiai reikalauja nepiktnaudžiauti turima teise, nepažeisti kitų asmenų teisių ir interesų, nesiekti pasipelnyti kitų asmenų sąskaita, pažeidžiant jų teises ir interesus¹⁶⁴.

A. Vileita akcentuoja, kad „prisidengus mokymo poreikiais, negalima rengti mokamų koncertų, leisti literatūros kūrinius ar kūrinių rinkinius, naudoti dailės, fotografijos kūrinius kaip iliustracijas leidiniuose, skirtuose neapibrėžtam skaitytojų ratui“¹⁶⁵. Teismų praktika rodo, kad nevengiama prisidengus mokymo ir mokslinių tyrimų poreikiais nepagrįstai pažeidinėti autorių interesų. Tokią situaciją galime iliustruoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtos civilinės bylos pavyzdžiu. Ieškovai Jonas Jakštas, Jonas Juškaitis ir kt. atstovaujami Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūros (toliau - LATGA-A) pareiškė ieškinį atsakovui UAB „Mūsų gairės“ dėl autorių turtinių ir neturtinių teisių pažeidimo, turinės ir moralinės žalos atlyginimo¹⁶⁶. Teismas nustatė, kad atsakovas 2000 m. išleistoje knygoje „Grūto parko lyrika. Totalitarinės poezijos antologija 1940-1990“ (Vilnius, 2000 m.) neteisėtai, be LATGA-A atstovaujama autorių ar autorių teisių perėmėjų, leidimo, nemokant autorinio atlyginimo, atspausdino atitinkamus kūrinius. Pirmosios instancijos teismas nusprendė, jog atsakovas pažeidė ieškovo (autorių) turtines teises, o atsakovo atsikirtimą, neva šiuo atveju taikytina ATGTĮ 22 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyta išimtis (kūrinio atgaminimas mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais), atmetė pabrėždamas, kad šiuo atveju tolimos, skaudžios praeities kūrinių panaudojimas be autorių sutikimo, buvo nesuderinamas su gerais papročiais, kurie įtvirtinti Berno konvencijos 10 straipsnio 2 dalyje. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas pagrįstai atmetė atsakovo argumentus dėl ATGTĮ įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostatos, leidžiančios be kūrinio autoriaus arba kito kūrinio autoriaus teisių subjekto leidimo ir nemokant autorinio atlyginimo atgaminti kaip pavyzdį mokymo ar mokslinių tyrimų tikslais nedidelius išleistus kūrinius arba trumpą išleisto kūrinio ištrauką¹⁶⁷. Be to, minėtoje įstatymo normoje ši teisė apibrėžiama ne tik panaudojimo tikslu, bet ir mastu, todėl atsakovo išleistoje knygoje išspausdintiems eilėraščiams ši norma negali būti taikoma.

ATGTĮ 22 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatyta, kad be kūrinio autoriaus ar kito šio kūrinio autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo galima „atgaminti nekomerciniais švietimo, mokymo ar mokslinių tyrimų tikslais teisėtai išleistus kūrinius

¹⁶⁴ Ten pat. P. 81.

¹⁶⁵ Ten pat.

¹⁶⁶ 2003 m. vasario 19 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje *J. Jakštas ir kt. v. UAB „Mūsų gairės“*, Nr. 3K-3-273/2003 m, kat. 78.

¹⁶⁷ N. J. Matulevičienė. Autorių turtinių teisių apribojimai mokymo, mokslinių tyrimų ir informacijos tikslais // *Jurisprudencija*. 2004, t. 55(47). P.50.

žmonėms, turintiems klausos ar regos negalia, skirtu būdu tokiu mastu, kiek pateisina ši negalia, išskyrus kūrinius, kurie specialiai buvo sukurti šiam tikslui“. Toks naudojimas kūriniu turi būti tiesiogiai siejamas su negalia, pavyzdžiui, kūrinio kopija Brailio raštu skirta asmenims, turintiems regos negalia. A. Vileita pažymi, kad šiuo punktu atsižvelgiama į tai, kad tokių leidinių vartotojų skaičius nedidelis ir kad tai dažniausiai nepasiturintys vartotojai, leidžia atgaminti ne pelno tikslu reljefiniu-taškiniu šriftu kūrinius, jeigu jie nebuvo specialiai sukurti šiam tikslui¹⁶⁸. Aptariamą nuostatą galima apibūdinti kaip humanistinių tikslų įgyvendinimo išraišką. Ji perimta iš Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies b punkto.

ATGTĮ 22 straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatyta, kad be kūrinio autoriaus ar kito šio kūrinio autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo galima *naudoti kūrinius, esančius viešosiose bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais juos viešai paskelbiant ar padarant viešai prieinamus kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose, jeigu autoriai ar kiti tų kūrinių autorių teisių subjektai nėra uždraudę tokio kūrinių panaudojimo*. Ši nuostata ATGTĮ įtvirtinta remiantis Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punktu. Šio straipsnio įgyvendinimo pavyzdys – nuo 2004 metų Mykolo Romerio universitete pradėta kurti Elektroninių tezių ir disertacijų informacinė sistema (toliau – ETD IS). Elektroninės tezės ir disertacijos - tai tiksli informacijos prasme spausdinto (popierinio) darbo elektroninė forma, kuri yra pritaikyta elektroniniam saugojimui ir pasaulinei informacijos paieškai. Kuriama ETD IS yra viešai skelbiama ir naudojama kaip pavyzdys mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais. ETD IS - laisvai per internetą ar intranetą prieinama duomenų bazė kiekvienam vartotojui, kuris domisi šia informacija.

Reikia nepamiršti ir ATGTĮ 22 straipsnio 2 dalies. Joje įtvirtinta, kad „nustatant, ar kūrinyje buvo panaudotas nekomerciniais tikslais, turi būti atsižvelgiama į naudojimo paskirtį. Kūrinio naudotojo teisinė forma, organizacinė struktūra ir finansavimo būdas šiuo atveju nėra lemiami veiksniai“.

Kūrinio panaudojimas informacijos tikslais. ATGTĮ 24 straipsnyje įtvirtintas kūrinio panaudojimas informacijos tikslais. Tokių autoriaus turtinių teisių apribojimų tikslas – sudaryti sąlygas visuomenei gauti operatyvią informaciją. ATGTĮ 24 straipsnio 1 dalyje nustatyti atvejai, kai galima be kūrinio autoriaus ar kito to kūrinio autorių teisių subjekto leidimo naudoti kūriniu.

ATGTĮ 24 straipsnio 1 dalies 1 punkte nustatyta, kad kūrinių galima *atgaminti spaudoje, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamus išleistus straipsnius aktualiomis ekonomikos, politikos ar religijos temomis, taip pat analogiško pobūdžio transliuojamus kūrinius, jeigu*

¹⁶⁸ Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 82.

autoriai ar kiti tų kūrinių autorių teisių subjektai nėra uždraudę taip naudoti kūrinius ir jeigu nurodomas šaltinis, įskaitant autoriaus vardą. Šios nuostatos netaikomos išimtinai autorių teisei sudaryti arba leisti sudaryti tokių kūrinių rinkinius. Norint geriau suprasti šio punkto esmę, reikia išsiaiškinti viešo paskelbimo sąvoką. ATGTĮ 2 straipsnio 30 dalyje apibrėžiama viešo paskelbimo sąvoka: viešas paskelbimas – tai „kūrinio viešas perdavimas laidais, bevielio ryšio priemonėmis, įskaitant jo padarymą viešai prieinamu tokiu būdu, kad visuomenės nariai galėtų jį pasiekti individualiai pasirinktoje vietoje ir pasirinktu laiku“. Pagrindinės viešo paskelbimo formos: kūrinio transliacija, retransliacija, kūrinio padarymas viešai prieinamu kompiuterių tinklais (internete). Deja, įstatymų leidėjas ATGTĮ nepateikia aktualumo sąvokos apibrėžimo. Šis klausimas paliktas spręsti teismams.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje R. Danisevičius v. UAB „Naujasis aitvaras“¹⁶⁹ akcentavo, kad paskelbtų straipsnių atgaminimas žiniasklaidos priemonėse yra galimas esant keturių sąlygų visetui: „1) straipsniuose nagrinėjami ekonomikos, politikos ar religijos klausimai; 2) straipsniuose nagrinėjami klausimai turi būti aktualūs straipsnio paskelbimo ir atgaminimo metu; 3) galima atgaminti straipsnius, kurie buvo paskelbti visuomenės informavimo priemonėse; 4) neturi būti tiek straipsnio autoriaus, tiek jo teisių perėmėjo (visuomenės informavimo priemonės savininko) draudimo atgaminti kūrinį“¹⁷⁰.

Šioje byloje nustatyta, kad laikraščio „Vakaro laikraštis Vakaro žinios“ skiltyje „Spaudos apžvalga“ buvo atspausdintas R. Staselio straipsnis „10 klausimų Žibartui Jackūnui“ su 10 fotonuotraukų. Straipsnis buvo perspausdintas iš nacionalinio dienraščio „Lietuvos žinios“. Šios bylos ieškovai – fotografai R. Danisevičius, V. Ivanovas, G. Janavičius nurodė, kad jų nuotraukos buvo perspausdintos neteisėtai – be autorių sutikimo, nenurodant jų vardų bei nesumokėjus jiems autorinio atlyginimo.

Teisėjų kolegija nusprendė, kad „Vakaro laikraštyje Vakaro žinios“ publikuotas straipsnis „10 klausimų Žibartui Jackūnui“, kuris buvo perspausdintas iš dienraščio „Lietuvos žinios“, atitinka ATGTĮ 24 str. 1 dalies 1 punkte nurodytas sąlygas, nes: 1) šiame straipsnyje diskutuojama apie spaudos laisvės aktualijas, t. y. straipsnis yra politinio pobūdžio; 2) straipsnyje kalbama apie Visuomenės informavimo įstatymo pataisų projektą, t. y. tema, kuri buvo aktuali straipsnio paskelbimo metu; 3) dienraštis „Lietuvos žinios“ priskirtinas visuomenės informavimo priemonėms; 4) nebuvo nei straipsnio autoriaus R. Staselio, nei laikraščio „Lietuvos žinios“ draudimo atgaminti straipsnį. Be to, publikacija buvo patalpinta rubrikoje „Spaudos apžvalga“, kurioje buvo nurodyti leidinių, pagal kuriuos parengta spaudos apžvalga, pavadinimai, tame

¹⁶⁹ 2001 m. rugsėjo 27 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos civ. byla R. Danisevičius v. UAB „Naujasis aitvaras“, Nr. 3K-7-571/2001, kat. 78

¹⁷⁰ Ten pat.

tarpe ir laikraštis „Lietuvos žinios“. Dėl šių argumentų teisėjų kolegija padarė išvadą, kad teismai be pagrindo netaikė ATGTĮ 24 straipsnio 1 dalies nuostatų.

ATGTĮ 24 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtintas leidimas *atgaminti ir viešai skelbti literatūros ir meno kūrinius, kai iš jų atlikimo vietos ar viešos parodos pateikiama informacija apie visuomenės gyvenimo įvykius arba dienos įvykių apžvalgos spaudoje, per radiją ar televiziją, jeigu tokį kūrinių naudojimą pateisina informacijos pateikimo tikslas ir tai yra pagalbinė informacijos medžiaga, ir nurodomas šaltinis, įskaitant autoriaus vardą, išskyrus atvejus, kai to padaryti neįmanoma*. Šis punktas leidžia nurodytus kūrinius nustatytomis sąlygomis atgaminti spaudoje, per radiją ar televiziją. Išskiriami keturi tokiam kūrinių panaudojimui keliami reikalavimai¹⁷¹: 1) nuotraukose, reportažuose, filmuotoje medžiagoje, magnetiniuose įrašuose galima panaudoti tik tuos kūrinius, kurie matomi arba girdimi perduodant informaciją apie visuomeninio gyvenimo įvykius, be kurių informacija būtų nepilna, nebūtų pateikta įvykių atmosfera; todėl negalima naudoti kūrinių, kurie nebuvo naudojami įvykio metu (pvz., darant reportažą apie kompozitoriaus jubiliejų, negalima naudoti kūrinių, kurie nebuvo atliekami perduodamo jubiliejinio renginio metu); 2) toks kūrinių panaudojimas turi būti atsitiktinio ir pagalbinio pobūdžio; todėl negalima transliuoti kūrinių, kurie buvo atliekami renginio metu; kūrinių panaudojimo apimtį turi atitikti informacijos apie dienos įvykius perdavimo poreikiai; 3) kūriniai nuotraukoje, radijo ar televizijos reportaže atsiranda atsitiktinai, nepriklausomai nuo perduodančio informaciją asmens valios kaip įvykio fonas; todėl negalima kūrinių įmontuoti į pranešimą apie dienos įvykius; 4) šiais tikslais kūriniai turi būti naudojami protinga apimtimi – tiek, kiek tai susiję su informacijos perdavimu; todėl neleistina reprodukuoti parodoje eksponuojamus paveikslus, retransliuoti koncertą ar jo dalį.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje civilinėje byloje¹⁷² pasisakė, kad ATGTĮ 24 straipsnio 1 dalies 2 punkte *numatytą autorių teisių apribojimą sąlygoja tai, kad operatyviai perteikiama informacija visuomenei apie gyvenimo įvykius (varžybas, parodas, ceremonijas, mitingus ir kt.) yra dažnai susijusi su meno kūrinių panaudojimu, nes paminėtuose renginiuose architektūros, skulptūros ar kt. kūriniai yra renginių fonas. Gauti išankstinį tokių kūrinių autorių sutikimą, kai informaciją reikia pateikti operatyviai, dažnai sunku ir neįmanoma. Kaip tik dėl to įstatymo leidėjas nustatė tam tikrus autorių teisių apribojimus, pateisinamus visuomenės operatyvaus informavimo poreikiu*.

ATGTĮ 24 straipsnio 1 dalies 3 punkte įstatymų leidėjas leidžia kūrinių naudoti *informuojant visuomenę atgaminti laikraščiuose, periodiniuose leidiniuose ar bet kuriuo būdu*

¹⁷¹ Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000. P. 86.

¹⁷² 2001 m. rugsėjo 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos civ. byla P. Mazūras v. Leidykla „Algimantas“, Nr. 3K-7-619/2001, kat. 78.

viešai skelbti politines kalbas, ištraukas iš viešų paskaitų ar kitų panašių kūrinių, taip pat teismo proceso metu pasakytas kalbas tiek, kiek tai pateisina informavimo tikslai, jeigu nurodomas šaltinis, įskaitant autoriaus vardą, išskyrus atvejus, kai to padaryti neįmanoma. Remiantis šiuo straipsniu atgaminti galima politines kalbas, nuomones, paskaitas ir kitus panašaus pobūdžio kūrinius. Šiuo atveju svarbus pats kalbos turinys, o ne jos pasakymo aplinkybės. Taip pat leidžiama laisvai skelbti kalbas, pasakytas teismo proceso metu. Ši nuostata taikytina bet kokiam teismo procesui (baudžiamajam, civiliniam ar administraciniam teismo procesui). Tačiau išimtinę teisę sudaryti politinių kalbų ar kalbų, pasakytų teismo procesuose, rinkinius palikta tų kalbų autoriams. Kiti asmenys gali sudarinėti šių kalbų rinkinius tik gavę autorių leidimą.

Likusiuose ATGTĮ 24 straipsnio 1 dalies punktuose nustatyta, kad leidžiama be kūrinio autoriaus ar kito to kūrinio autorių teisių subjekto leidimo „reklamuojant meno kūrinių viešą parodą ar pardavimą, atgaminti ir viešai paskelbti tuos kūrinius tiek, kiek to reikia pranešti apie renginį, išskyrus bet kokią kitą komercinį naudojimą“. Taip pat leidžiama atgaminti ir viešai skelbti kūrinių, kai tai susiję su įrangos demonstravimu ar taisymu.

Kūrinio panaudojimas karikatūrai ar parodijai. Paskutinė autorių turtinių teisių išimtis, susijusi su visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimu, yra kūrinio panaudojimas karikatūrai ar parodijai. ATGTĮ 25 straipsnyje nustatyta, kad „leidžiama be autoriaus ar kito autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo panaudoti kūrinių karikatūrai ar parodijai“. Kūrinio panaudojimo karikatūrai ar parodijai įtvirtinimu įstatymų leidėjas norėjo prisidėti prie kūrybos plėtojimo: susipažinęs su literatūros, meno ar mokslo kūriniu, asmuo naudodamasis tuo kūriniu gali sukurti naują darbą, kurį saugos autorių teisės. Ši išimtis skatina menininkus vystyti savo meistriškumą, tobulėti. O tai lemia naujų išliekamąją vertę turinčių kūrinių pateikimą plačiajai visuomenei.

Karikatūra yra grafikos žanras. Ją galima apibūdinti kaip satyrinį arba humoristinį piešinį, kuriame išjuokiamos visuomeninio gyvenimo neigiamybės, žmogaus ydos, komiški bruožai. Karikatūroms būdingos metaforos, hiperbolės, netikėti sugretinimai, alegorijos, grotesko, ironijos, šaržo elementai, sąmojingas, kalambūriškas tekstas. Karikatūroje autorius išreiškia savo požiūrį į jam aktualiausias temas. Kūrinio panaudojimo karikatūrai įtvirtinimas skirtas propaguoti karikatūristų darbus, skatinti autorius piešti ir publikuoti karikatūras, aktyviai įsitraukti ir dalyvauti vystant karikatūros meną.

Parodija yra išvestinis kūrinys, kuriuo ženkliai pakeičiamas kito autoriaus kūrinys ar to kūrinio dalis. Tai kokio nors literatūros, muzikos, dailės ar kino kūrinio, aktorius vaidybos, dainininko, dainavimo manieros ir pan. išjuokimas, linksmas mėgdžiojimas. Komizmo išpūdį parodijoje sukelia ryškus parodijos ir parodijuojamo kūrinio neatitikimas ir idėjinių teminių motyvų skirtingumas. Išjuokiamo stiliaus bruožai parodijoje paryškunami, sukarikatūrinami. Tuo

parodija skiriasi nuo plagiato. Parodijoje vienu metu vaizduojamas nepritiriamas ir pagarba, kritika ir simpatija, kenkėjiškumas ir kūrybingumas. Vienais atvejais gali būti parodijuojamas pats kūrinys, kitais – toks kūrinys naudojamas kaip ginklas, kuriuo parodijos autorius nori perteikti savo požiūrį į jam aktualias temas. Parodijos autoriui parodijuojamas kūrinys yra šaltinis, iš kurio jis semiasi idėjų. Kad visuomenė suprastų, kas parodijuojama, būtina panaudoti kai kurias kritikuojamo kūrinio dalis. Priešingu atveju parodija nesusilauktų sėkmės. Parodija dažniausiai sutinkama literatūroje, dailėje, muzikoje, teatre ir kine.

Parodija ir karikatūra - meniniai kritikos būdai. Šitaip kritikuojant kūrinį, susiduria literatūros, meno, mokslo kūrinių autorių ir parodijų, karikatūrų kūrėjų interesai. Parodijos autorius turi teisę į žodžio laisvę. Tačiau ne kiekvienas šiais būdais komentuojamo kūrinio autorius sutiks, kad jo kūrinys būtų kritikuojamas ar pajuokiamas. Taip būtų varžoma tarptautiniu ir nacionaliniu mastu įtvirtinta žodžio laisvė. Dėl šios priežasties įstatymų leidėjas nustatė, kad panaudoti kūrinį parodijai ar karikatūrai galima be autoriaus leidimo. Reikia akcentuoti, kad parodija ir karikatūra dažniausiai kuriamos komerciniais tikslais, tačiau įstatymai nenumato atlyginimo autoriui, kurio kūrinys šiais būdais kritikuojamas. Taip yra dėl to, kad parodija ir karikatūra – originalios žodžio laisvės išraiškos, nauji kūriniai.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Autoriaus teisių į literatūros, meno, mokslo kūrinius bei visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimas yra labai svarbus šių dienų visuomenėje, todėl šios teisės įtvirtintos ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu.
2. Dėl nuolatinių privačių autoriaus, kaip individualaus kūrėjo, bei viešųjų visuomenės interesų konflikto, žinių visuomenėje vis labiau ryškėja kolizija tarp teisės į informaciją, kaip fundamentalios žmogaus teisės, ir autorių teisės, kaip teisės kontroliuoti informaciją.
3. Michael'o D. Birnhack'o nuomone, yra dviejų rūšių autorių teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją santykiai: *vidinis* ir *išorinis*. Vidinis santykis susijęs su autorių teisės esme. Autorių teisė siekia dviejų pagrindinių tikslų: kūrinių apsaugos užtikrinimo ir visuomenės progreso skatinimo. Šie tikslai dažnai prieštarauja vienas kitam, tačiau autorių teisės normos juos suderina. Dėl šios priežasties autoriaus teisės ir visuomenės narių teisė į informaciją tarpusavyje nekonfliktuoja. Išorinis santykis autorių teisės ir visuomenės teisė į informaciją traktuoja kaip atskiras sudedamąsias konstitucijos dalis, kurios tarpusavyje sąveikauja. Ši sąveika pasireiškia teisių konfliktu. JAV išplėtotą vidinio santykio sampratą, o daugumoje Europos valstybių - išorinio.
4. Pusiausvyros tarp visuomenės teisės į informaciją ir autoriaus teisių išlaikymo tikslui pasiekti įstatymų leidėjai nustatė, kad autorių teisės saugo tik idėjos išraišką (ne pačią idėją), įtvirtino autorių teisių galiojimo terminus bei autorių teisių išimtis.
5. Idėjos išraiškos apsauga padeda išvengti idėjų monopolijų, kurios trukdytų tinkamai įgyvendinti visuomenės narių teisę į informaciją.
6. Autoriaus teisių apsaugos laikotarpis negali būti amžinas, nes neterminuotumas sąlygotų netinkamą visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimą. Be to, gerbdama autoriaus teises visuomenė kartu turi žinoti, kad ateis laikas, kai kūrinys galės būti naudojamas be jokių apribojimų. Deja, autorių teisės dažnai tampa mechanizmu, kuriuo saugomos įmonių investicijos ir kartu ribojama visuomenės narių teisė į informaciją. Taip atsitinka tada, kai autoriai įmonėms pusvelčiui parduoda savo turtines teises, todėl visą likusį tų teisių galiojimo laikotarpį pelną iš kūrinio gauna ne autorius ar jo įpėdiniai, o turtines teises įsigijusios įmonės. Be to, ne kiekvienas kūrinys susilaukia ilgalaikio visuomenės dėmesio ir įvertinimo. Pasitaiko kūrinių, kurie aktualūs tik konkrečiu laikotarpiu. Dėl šių priežasčių abejotinas dabartinis ilgų autorių teisių apsaugos terminų įtvirtinimas.

7. Kiekviena autorių teisių išimtis, susijusi su visuomenės narių teisės į informaciją tinkamu užtikrinimu, privalo atitikti ne tik specialiai jai keliamus reikalavimus, bet ir bendrąsias autorių teisių apribojimo sąlygas, kurias įprasta vadinti „trijų pakopų testu“. Šiuo metu šis testas taikomas pakopomis, tačiau dėl tokio taikymo pastaraisiais metais gerokai abejojama. Norint tinkamai išlaikyti pusiausvyrą tarp autoriaus teisių ir visuomenės teisės į informaciją, reikia sutikti su Ch. Geigerio, J. Griffiths'o ir R. M. Hilty'o siūlomu nauju „trijų pakopų testo“ aiškinimu. Jų nuomone, taikant „trijų pakopų testą“, reikia vertinti visas pakopas bendrai. Nė vienai pakopai negali būti suteiktas prioritetas.
8. ATGTĮ 25 straipsnyje įtvirtintos kūrinio panaudojimo karikatūrai ir parodijai išimtyms perkeltos iš Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies k punkto. Įstatymų leidėjas neperkėlė vienos šio punkto išimties – kūrinio panaudojimo pastišui. Autorės nuomone, šią išimtį reikėtų perkelti į ATGTĮ 25 straipsnį, nes išimtimi būtų galima išplėsti visuomenės teisę į informaciją, kurią ir taip ženkliai riboja autorių teisės. Nors pastišo sąvoka nėra populiari Lietuvoje, tačiau tai nereiškia, kad jo nėra. Pasitaiko atvejų, kai rašytojai rašo kito autoriaus rašymo stiliumi, dailininkai piešia kito dailininko piešimo maniera. Kadangi naudojant kūrinį galima sukurti tikrai originalų pastišą, siūlytina šį panaudojimą įtvirtinti ir ATGTĮ. Tiesa, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo šia išimtimi, būtina nustatyti aukštą originalumo kriterijaus reikalavimą išvestiniams kūriniams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.
3. 1991 m. gegužės 14 d. Tarybos direktyva 91/250/EEB dėl kompiuterių programų teisinės apsaugos.
4. 1993 m. spalio 29 d. Tarybos direktyva 93/98/EEB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos terminų derinimo.
5. 2001 m. gegužės 22 d Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.
6. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
7. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.
8. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
9. Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutartis // Valstybės žinios. 2001, Nr. 46-1620.
10. Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutartis // Valstybės žinios. 2001, Nr. 32-1060.
11. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
12. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolai // Valstybės žinios. 1996, Nr. 15-386.
13. 1787 m. JAV Konstitucija. [Http://www.usconstitution.net/const.html](http://www.usconstitution.net/const.html). Prisijungimo laikas: 2008-09-16.
14. 1976 m. JAV autorių teisių aktas, 17 U. S. C. 107. [Http://www.law.cornell.edu/copyright/copyright.table.html](http://www.law.cornell.edu/copyright/copyright.table.html). Prisijungimo laikas: 2008-08-02.
15. 1949 m. Vokietijos Konstitucija. [Http://www.psr.keele.ac.uk/docs/german.htm](http://www.psr.keele.ac.uk/docs/german.htm). Prisijungimo laikas: 2008-09-16.
16. Didžiosios Britanijos 1988 m. Autorių teisių, dizaino ir patentų aktas. [Http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/UKpga_19880048_en_1.htm](http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/UKpga_19880048_en_1.htm). Prisijungimo laikas: 2008 09 10.

Vadovėliai, monografijos, moksliniai straipsniai:

1. Matulevičienė N. J. Autorių turtinių teisių apribojimai mokymo, mokslinių tyrimų ir informacijos tikslais // Jurisprudencija. 2004, t. 55(47).
2. Usonienė J. Autorių teisių perdavimo ypatybės: monografija. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008.
3. Usonienė J. Idėjų nesaugojimo principo samprata ir kai kurios jo taikymo problemos autorių teisėje // Jurisprudencija. 2008, Nr. 10(112).
4. Vileita A. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo komentaras. - Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2000.
5. Žilinskas V. J., Kasperavičius P., Kiškis M. Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
6. Copyright Law Revision (House Report No. 94-1476). [Http://en.wikisource.org/wiki/Copyright_Law_Revision_\(House_Report_No._94-1476\)](http://en.wikisource.org/wiki/Copyright_Law_Revision_(House_Report_No._94-1476)). Prisijungimo laikas: 2008-08-14.

7. Birnhack M. D. Copyright Law and Free Speech after *Eldred v. Ashcroft*. [Http://www-rcf.usc.edu/~usclev/pdf/076601.pdf](http://www-rcf.usc.edu/~usclev/pdf/076601.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.
8. Burrell R., Coleman A. Copyright exceptions: the digital impact. - Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
9. Davies G. The Scope of Copyright Protection: The Boundaries of the Idea/Expression Dichotomy. GRUR Int 2008 Heft 8-9.
10. Graber Ch. B. Copyright and Access – a Human Rights Perspective. [Http://www.nccr-trade.org/images/stories/projects/ip7/access_copyrightl.pdf](http://www.nccr-trade.org/images/stories/projects/ip7/access_copyrightl.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.
11. Geiger Ch. „Constitutionalising“ Intellectual Property Law? The Influence of Fundamental Rights on Intellectual Property in the European Union. IIC 2006 Heft 4.
12. Geiger Ch., Griffiths J., Hilty R. M.: Declaration on a Balanced Interpretation of the „Three-Step Test“ in Copyright Law. IIC 2008 Heft 6.
13. Heins M.. „The Progress of Science and Useful Arts“: Why Copyright Today Threatens Intellectual Freedom. [Http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf](http://www.fepproject.org/policyreports/copyright2d.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-10-18.
14. Hugenholtz P. B. Copyright and Freedom of Expression in Europe. [Http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/PBH-Engelberg.doc](http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/PBH-Engelberg.doc). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.
15. Jaszi P. Fair Use: Its Effects on Consumers and Industry. [Http://centerforsocialmedia.org/rock/backgrounddocs/testimony.pdf](http://centerforsocialmedia.org/rock/backgrounddocs/testimony.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-08-09.
16. Lepage A. Overview of Exceptions and Limitations to Copyright in the Digital Environment. [Http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf](http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001396/139696e.pdf). Prisijungimo laikas: 2008 09 05.
17. Levering M. What's Right About Fair-Use Guidelines for the Academic Community? Journal of the American Society for Information Science 50(14): 1313-1319 (1999).
18. Liu A. Copyright as Quasi-Public Property: Reinterpreting the Conflict Between Copyright and the First Amendment. [Http://law.fordham.edu/publications/articles/200flspub9958.pdf](http://law.fordham.edu/publications/articles/200flspub9958.pdf). Prisijungimo laikas: 2008-09-09.
19. Makeen F. Copyright in a global information society: the scope of copyright protection under international, US, UK and French law. - Hague London Boston: Kluwer Law international, 2000.
20. Merges R. P., Menell P. S., Lemley M. A. Intellectual property in the new technological age. - New York: Aspen law & Business, 2000.
21. Resnik D. B. Owning the Genome: A Moral Analysis of DNA Patenting (Paperback). New York, 2004.
22. Ricketson S. The copyright Term. IIC 1992 Heft 6.
23. Rosén J. Copyright in perspective: external limitations on copyright. P. 1. [Http://www.upphovsrattsforeningen.com/upload/Rosen%20Copyright%20and%20Freedom%20of%20Expression.doc](http://www.upphovsrattsforeningen.com/upload/Rosen%20Copyright%20and%20Freedom%20of%20Expression.doc). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.
24. Sankar K. P. A., Chary N. L.R. The Idea - Expression Dichotomy: Indianizing an International Debate. [Http://www.jiclt.com/index.php/JICLT/article/viewPDFInterstitial/66/52](http://www.jiclt.com/index.php/JICLT/article/viewPDFInterstitial/66/52). Prisijungimo laikas: 2008-10-18.
25. Torremans P. L.C. Copyright and human rights: freedom of expression, intellectual property, privacy. - The Hague London New York: Kluwer Law International, 2004.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214(10) straipsnio 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 56-1669.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuso 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl Radijo ir televizijos

- programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 1995, Nr. 34-847.
3. 2008 m. kovo 17 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje *UAB „Verslo žinios“ v. UAB „Naujasis aitvaras“*, Nr. 3K-3-165/2008, kat. 84, 86, 89.
 4. 2007 m. balandžio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje *K. M. leidyklos „Briedis“, M. B., V. J., R. M. ir A. L. v. J. K. leidykla „Saulabrolis“, UAB „Arlila“ ir S. D.*, Nr. 3K-3-48/2007, kat. 84.
 5. 2006 m. sausio 11 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje *UAB „Forumo rūmai“ v. V. P.*, Nr. 3K-3-22/2006, kat. 42.11.1.
 6. 2003 m. vasario 19 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis civ. byloje *J. Jakštas ir kt. v. UAB „Mūsų gairės“*, Nr. 3K-3-273/2003 m, kat. 78.
 7. 2001 m. rugsėjo 20 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos civ. byla *P. Mazūras v. Leidykla „Algimantas“*, Nr. 3K-7-619/2001, kat. 78.
 8. 2001 m. rugsėjo 27 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos civ. byla *R. Danisevičius v. UAB „Naujasis aitvaras“*, Nr. 3K-7-571/2001, kat. 78
 9. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*. 2007, Nr. 73049/01.
[Http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=812726&portal=hbk m&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=812726&portal=hbk m&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649).
 Prisijungimo laikas: 2008-10-20.
 10. D. Britanijos Aukščiausiojo Teismo teismo byla *Baigent and Leigh v Random House Group Ltd*, EWHC 719 (Ch) [2006].6.
 11. D. Britanijos Aukščiausiojo Teismo byla *Pro Sieben A.G. v. Carlton Television Ltd*. [1999] FSR 610.
 12. D. Britanijos Aukščiausiojo Teismo byla *Ashdown v. Telegraph Group Ltd*. [2001] EWCA Civ 1142.
 13. D. Britanijos Apeliacinio teismo byla *Hubbard v. Vosper*. [1972] 2 Q.B. 84.
 14. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Harper & Row v. Nation Enterprises*, 471 U.S. 539 (1985). [Http://supreme.justia.com/us/471/539/case.html](http://supreme.justia.com/us/471/539/case.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-09.
 15. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Baker v. Selden*, 101 U.S. 99 (1879).
[Http://supreme.justia.com/us/101/99/case.html](http://supreme.justia.com/us/101/99/case.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-20.
 16. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Mazer v. Stein*, 347 U.S. 201 (1954).
[Http://supreme.justia.com/us/347/201/case.html](http://supreme.justia.com/us/347/201/case.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-20.
 17. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Fred Fisher, Inc. v. Dillingham*, 298 F. 145 (S.D.N.Y. 1924). [Http://cip.law.ucla.edu/cases/case_fisherdill.html](http://cip.law.ucla.edu/cases/case_fisherdill.html). Prisijungimo laikas: 2008-10-20.
 18. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *The Williams & Wilkins Company v. The United States*. 420 U.S. 376 (1975).
 19. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Campbell v. Acuff Rose*, 510 U.S. 569 (1994).
[Http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-in/getcase.pl?court=11th&navby=docket&no=0112200opnv2](http://caselaw.lp.findlaw.com/cgi-in/getcase.pl?court=11th&navby=docket&no=0112200opnv2).
 20. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Sony Corp. v. Universal City Studios*, 464 U.S. 417 (1984)
 21. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Folsom v. Marsh*, 9 F. Cas 342 (C.C.D Mass. 1841).
 22. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Eldred v. Ashcroft*, 537 U.S. 186.
<http://supreme.justia.com/us/537/186/case.html>. Prisijungimo laikas: 2008-10-09.
 23. JAV Antrosios apygardos teismo byla *Dellar v. Samuel Goldwyn, Inc.*, 104 F.2d 661 (2d Cir.1939).
 24. JAV Antrosios apygardos teismo byla *American Geophysical Union v. Texaco, Inc.*, 60 F.3d 913 (2d Cir. 1995).

SANTRAUKA

Burbaitė R., Autoriaus teisių į literatūros, meno ir mokslo kūrinius santykis su visuomenės narių teise į informaciją: Intelektinės nuosavybės teisės studijų magistro baigiamasis darbas / Darbo vadovė doc. dr. Jūratė Usonienė; Teisės fakultetas, Mykolo Romerio universitetas. – Vilnius, 2008.

Teisėje sutinkamas dviejų skirtingų interesų susidūrimas: autoriaus ir visuomenės. Autorius turi teisę laisvai disponuoti savo kūriniais ir gauti už juos atlyginimą. Visuomenei turi būti tinkamai užtikrinama teisė į informaciją. Kadangi kiekvieną autorių teisių saugomą kūrinį sudaro tam tikra informacija bei idėjos, o visuomenės nariai turi teisę į informaciją, susiduriame su autorių teisių ir teisės į informaciją kolizija.

Remiantis tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais, specializuotais autorių teisės tyrimais bei teismų praktika darbe detaliai išanalizuojamos autoriaus teisių, visuomenės narių teisės į informaciją, jų santykio sampratos. JAV manoma, kad šios teisės nekonfliktuoja tarpusavyje, tuo tarpu daugumoje valstybių konfliktas pripažįstamas. Kad būtų tinkamai išlaikyta pusiausvyra tarp šių teisių, įstatymų leidėjas numato pusiausvyros tarp autoriaus teisių ir visuomenės narių teisės į informaciją užtikrinimo elementus: idėjos išraiškos apsaugą, autorių teisių galiojimo terminus ir autorių teisių išimtis.

Autorių teisė nesaugo pačių idėjų. Saugoma tik idėjos išraiška. Autorių teisės netaikymas idėjoms padeda išvengti idėjų monopolijų, kurios trukdytų kultūros plėtojimuisi. Norėdamas apsaugoti autoriaus teises į kūrinį bei prisidėti prie kūrybos skatinimo, įstatymų leidėjas, nustato kūrinio apsaugos laikotarpį. Daugumoje valstybių turtinės autoriaus teisės galioja visą autoriaus gyvenimą plus 50 – 70 laikotarpis po autoriaus mirties. Dėl neatsiejamumo nuo autoriaus asmenybės asmeninės autoriaus teisės kai kuriose valstybėse saugomos neterminuotai. Autorių teisių išimtis reiškia, kad tam tikrais atvejais leidžiama panaudoti autoriaus kūrinį be autoriaus ar kito autorių teisių subjekto leidimo ir nemokant autorinio atlyginimo arba mokant atlyginimą, kuris įstatymų nustatytas tik kaip kompensacija už autorių teisių apribojimą. Norint išsamiau ištirti autorių teisių išimtis, analizuojami trijų valstybių (JAV, D. Britanijos ir Lietuvos) autorių teisių įstatymai, teisininkų darbai bei teismų praktika. JAV įtvirtinta *fair use* išimtis pripažįstama lanksčiausia ir universaliausia išimtimi.

Darbe nagrinėjami probleminiai klausimai, susiję su autorių teisėmis ir visuomenės narių teise į informaciją, pateikiami pasiūlymai, kaip juos spręsti.

Pagrindinės sąvokos: autoriaus teisės, teisė į informaciją, idėjos išraiška, autorių teisių galiojimo terminai, autorių teisių išimtis, „trijų pakopų testas“.

SUMMARY

Burbaitė R., The relationship between author's rights and community's freedom of information: Intellectual property law studies Master Paperwork / Supervisor dr. Jūratė Usonienė; Law Faculty, Mykolas Romeris university. – Vilnius, 2008.

The law embodies two contradictory sets of interests: author's and society. On the one hand, stands author's claims to deserve compensation and control over his works. On the other hand, stands the public's claim to be free to build and deploy the cultural works that pervade daily life. So we face with collision of these rights.

The analysis of different rights is made according national and international documents, specialized copyright researches and the practice of courts. In many Europe countries the conflict is recognized, however USA denies it. In order to balance these rights, the legislative institutes mechanisms that help to keep the balance: protection of expression, copyright terms and copyright limitations.

The ideas that are the fruit of an author's labors go into the public domain, while only the author's particular expression remains the author's to control. In this way the monopoly of ideas is avoided. Copyright terms – another element that helps to promote and secure the progress of culture. A very large majority of the world's countries have adopted a copyright term of the life of the author and 50 - 70 years after the author's death. Because of close connection with the author, in some countries the protection of moral rights can be perpetual. Copyright exceptions to exclusive rights appear to be a form that allows individuals, under certain conditions, to use a work without requiring authorization from the author and very often without a pay for him.

In order to make a comprehensive research, the national copyright documents, court decisions, lawyers' researches and the practice of USA, G. Britain, Lithuania and other countries are studied.

The problematic questions of the two different rights are analyzed in this Master Paperwork, the suggestions how to deal with these questions are offered.

Keywords: copyright, freedom of information, expression of idea, copyright terms, copyright exceptions, „three-step test“.